

T A R T A L O M

▶ 3	SZÁLINGER BALÁZS	
	Agrársivatagok Békés megyében, A fák, A tegnapi motoros, Háború	(versek)
▶ 7	TÓZSÉR ÁRPÁD	
	Theatrum mundi	(vers)
▶ 9	MARKÓ BÉLA	
	Hiába képzelem, Árnyak az Égei-tengeren, Mulandóság az Égei-tengeren	(versek)
▶ 12	KALÁSZ MÁRTON	
	Elégia, Könny, Magány, Mit tudok	(versek)
▶ 14	MÁRTON LÁSZLÓ	
	Rudi	(novella)
▶ 21	NÁDASDY ÁDÁM	
	Átcsapott a hullám, Fűszer, A civilizáció	(versek)
▶ 23	ACSAI ROLAND	
	Két üveggyöngy, Víz és vér	(versek)
▶ 25	BECK TAMÁS	
	Múlt időben, Legfelső szint, Szívidő, Későre jár	(versek)
▶ 27	PÁL DÁNIEL LEVENTE	
	Isten este	(vers)
▶ 29	MOLNÁR LAJOS	
	Hülye egy történet	(novella)
▶ 34	HARTAY CSABA	
	Száguldás vetett véget nektek, Lakott szigetek, Éltető ütközet	(versek)
▶ 36	SZILÁGYI ANDRÁS	
	Irgalmat, Szádból, Lassú elnémulás	(versek)
▶ 39	CSILLAG TAMÁS	
	Fényesedni látom, Pillepalack, Fogom a kezed	(versek)
▶ 41	TOROCZKAY ANDRÁS	
	Hajnalban, mikor felriad néha, a terroristának eszébe jut-e egy befizetetlen villany-számla?, Boldogság	(versek)
▶ 43	SÁNDOR ZOLTÁN	
	A barlang mélyén	(novella)
▶ 49	IANCU LAURA	
	Amikor egybegyűjtenek, Amikor elhallgat a szél, Szavak az ajtóról, A háromszög tele	(versek)
▶ 52	SZILÁGYI-NAGY ILDIKÓ	
	Anyá (1–4.): Mária randivonalon, Hormonabúzus, Mária szüzessége, Kék hajú Mária	(versek)
▶ 55	MELIORISZ BÉLA	
	Mint valami, Harc nélkül, Lekerekítjük	(versek)
▶ 57	TÓTH ERZSÉBET	
	A mai angyalok, Valaki szomjazik	(versek)
▶ 60	DARVASI LÁSZLÓ	
	Vidám mondatok	(vers)

	PAPÍRHAJÓ
63	FECSE CSABA Ujjélvi jókívánságok (vers)
64	PETŐ AMY Születésnap, Á, dehogy!, Hasznos holmik (mesék)
67	SCHÜTZ GABRIELLA A költőnél mindig van mobiltöltő – Beszélgetés Lackfi Jánossal
70	MÉSZÖLY ÁGNES Macskákkal mellélőni szinte... – Nattán-Angeli Nóra: Spicc és Pipa (kritika)
	MŰHELY
73	FRIED ISTVÁN Centrum és periféria – egy viszonyrendszer újragondolása (tanulmány)
80	HALMAI TAMÁS „...húsomból tépett szavakkal” – Epika és dráma lancu Laura költői pályáján (tanulmány)
92	ZSELICKY ZOLTÁN Egy antológia ontológiája – A felmutatás igényével (tanulmány)
104	NÉMETH S. KATALIN Állat(ság)ok a magyar irodalom- és művelődéstörténetben. Nagy az Isten állatkertje... Állat(ság)ok a magyar irodalom- és művelődéstörténetben (tanulmány) ***
111	GYARMATI GABRIELLA Ő a betűvető vagy maga a vetett betű? – Flóra Virág művészkönyvei és plasztikái (tanulmány)
117	NAGY IMRE A fény formájában önmagát kijelentő istenfiúság – Szubjektív gondolatok Baji Miklós Zoltánnak, a Magyar Festészet Napja alkalmából rendezett békéscsabai kiállításáról (tanulmány)
122	SZEPES HÉDI Csuta Nemzetközi Művésztelep (tanulmány)
126	VASS EDIT Hirundo (tanulmány)
129	VÁN HAJNALKA Mesterségtől művészetig – Janáky Viktor emlékkiállítása Békésen (tanulmány)
	FIGYELŐ
132	BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ Kép a falon – Kalász Márton: Annyi ábrándunk (kritika)
134	KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER A lélekvandorlás plakátmagánya – Tózsér Árpád: Lélekvandor (kritika)
138	FAZEKAS SÁNDOR Kis magyar rendszergazdák – Bödőcs Tibor: Meg se kínáltak (kritika)
141	BENCE ERIKA Hazudni magunknak történelmet – Végel László: Temetetlen múltunk. Önéletrajzi regény (kritika)
145	VÉRY DALMA Az olvasás felelőssége – Bence Erika: Utazások Posztmonarchiában: Kulturális kontextusok. Elemzések, bírálatok a magyar irodalom köréből (kritika)

SZÁLINGER BALÁZS ◀

Agócsiratagok Békés megyében

*Ahol hegélymúltörésekbe sorsul
Az élők, feldőlésulnak a földmőrött
Faják. Párslagfü, hatkáláb, pipacs,
Mgáin hénis, arócska, viola.*

*A táblalári kirocosodásor
A rovaristát is átvetérel;
Megtanulják, mi az a brenet.
Fula szesnek, örgelies, hányafü.*

*A hegélymúltörés irgalmasabbak,
Mint bármilyen kultúra: a műnevet
Nyelven egész népmesei magasba
Salánozódik az elfogadás.*

*A fészkelőhegyek lehintetét
A kapálógép, a hubirgödör
Honra: vajon mire lehet használni
Vrelet, hogy jobb legyen a világ?*

*Sétélakad egy család, majd ábrégyógynul
Új kemélyet, más tápanyagok mentén —
Milyen hatalmas dolog is az ember.
Traktorok nyomán megáll az esővíz,
Elszört magok felnek meg brenelennel.*

Szálinger Balázs.

Agrársivatagok Békés megyében

Ahol szegélykultúrákba szorul
Az élet, feldúsulnak a száműzött
Fajok. Parlagfű, szarkaláb, pipacs,
Nyári hérics, árvácska, viola.

A táblaközi kikócosodások
A rovarirtást is átvészelik;
Megtanulják, mi az a szeretet.
Puha rozsnok, őrgébics, kányafű.

A szegélykultúrák izgalmasabbak,
Mint bármilyen kultúra: a művészet
Nyelvén egész népmesei magasba
Csalánozódik az elfogadás.

A fészkelőhelyek tekintetét
A kapálógép, a kubikgödör
Vonzza: vajon mire lehet használni
Ezeket, hogy jobb legyen a világ?

Szétszakad egy család, majd összegyógyul
Új személyek, új tápanyagok mentén –
Milyen hatalmas dolog is az ember.
Traktorok nyomán megáll az esővíz,
Elszórt magok telnek meg szerelemmel.

A fák

Itt csak ez van: a megérintett fák.
A maiaknak sokat jelentenek,
Tudni akarják, előttük melyiket
Ki érintette meg.
Termékeny fogócska régi nagyok
És követők között; micsoda játék:

A megérintett fák mindegyike
Halottnak öltözött!
Szép külső helyszínek,
Ágyba vihető,
Komódra állítható,
Foglalatos
Szilánk
Krisztus keresztjéből,
Egy szelet történelem –
Akárhová nézel, relikviák.

Pedig minden ugyanaz a por,
Te vagy a sok halott,
Te vagy a gyilkos, a szent,
És téged érintenek
Áhítattal
A fák.

A tegnapi motoros

A domb túloldalán
Tegnap éjjel meghalt egy motoros.
Száz irányba nyolcvan csikó futott,
Reményvesztett, szép, fekete csikók.

Nyárvég, este, kártyázunk a kisházban,
S nem egyszerűen csönd van,
Elnevetve, játszva van a csönd.
Jóistenem, vedd a térdedre őt.

Megint kibővült a nélküledjegyzék,
Legszebb kézzel a legszebb főre tették.
Még pörgött az első kerék, mikor
Már lapozta a szél az árokparton.

Olyan furcsán hiányzik valaki,
Aki nem hiányzott – ma a kisházban
Tegnapi motoros lett a neve,
S reméljük, szerették, és jól szerették.

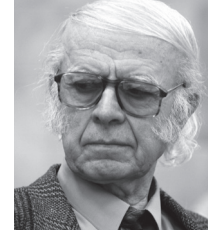
Háború

Egy szülőhelytagadáson kapott
Alkatona, trójai háború
Nyolcadik éve, jó fényviszonyok,
A háttérben emberbánó sereglet.

Ugyanazon seregtől hirtelen: nem
Igazolható légigyőzelem,
Határköveket gyorsan átteszik,
Országzáró fesztivál, végül béke.

Mindenki hazamegy, a háború
Ugyanakkor más szinten folytatódik:
A gyárkápolna megtelik csupa
Szülőhelytagadó alkatonával,

Akik mind otthon hagyták a családot
S véresre sírják az oltárkövet.
Ugye, csak ti láttatok, istenek,
Ugye, Trója véletlenül se látott?

TÓZSÉR ÁRPÁD ◀

Theatrum mundi

Köztudott: a színházak közönsége már rég
nem Othellónak, hanem Jagónak tapsol. Zo-
roaszter s Descartes (a *malin genie*!) vetése
poszthumán korunkban beérni látszik, s az
evolúció e második vetésforgójában a tiszta
szenvedély immár csak kiháló növényfajta.
S a színházrendezők a haladás nevében egy-
re továbbmennek. Heiner Müller Hamlet-da-
raboló gépében a *Coriolanust* ott metszik el,
ahol a vezér idegen segítséggel diadalmas-
kodik saját népe fölött; Warrenné mellé pe-
dig Vivie, a leánya is betársul – kerítőnőnek.

Az ókori theatrum egyben kicsit templom is
volt, s az ég és föld – bonyolult kultikus ge-
ometriával kimért – metszéspontjában állt,
ahonnan nézve a néző s hívő számára az
ég is megnyílt, s így az ember az önlétében
is az Univerzumban láthatta, érezhette ma-
gát. A mai színházak afféle elmefeltöltő ál-
lomások, ahol a tárgyi világról, sőt magáról
az emberről levált poszthumán tudat (lélek-
motor) tölti föl magát tán a halhatatlanság-
nak azzal az illúziójával, amellyel már Ádám
is próbálkozott. Sikerül-e neki? Nem tudni!

Mindenesetre ezeket a feltöltő állomásokat
már nem Ormuzd, nem a jóság pipogya iste-
ne kezeli, hanem ikertestvére, a sötétség u-
ra, a minden hájjal s a funkcionális szerve-
ződés minden csínjával-bínjával megkent Ah-
riman, aki a fejek tartályaiba már nem puszt-
a szép szavakat (*vér, gyöngy, csók, sír*), s

nem katarzist tankol, hanem elektromágneses hullámokat s algoritmust. Rendezőinknek már csak a bionikus ember terméketlenségének dramaturgiáját kell megoldani, s jövőnk e nonhumán világszínházban biztosítva van!

Flóra Virág: Születőben (2002; egyedi technika, viasz, vatta, üveg, fa, drót; 580 mm; fotó: Flóra Virág)

Hiába képzelem

A tenger évről évre hidegebb,
és egyre nehezebb már úszni benne,
mintha ez is csak egy feladat lenne,
mind többször markolja meg szívemet

valami rémület, hogy nem szabad
megismételni sohasem a múltat,
s nem is lehet, igaza volt Faustnak,
ha úgyis mindig más hullámokat

formáz kitartón ugyanaz a víz,
hiába képzelem, hogy visszavisz,
ahonnan jöttem, és hogy változatlan,

mit létrehív, s nem halhat meg soha,
mert ami volt, annak már nincs nyoma:
teremt, hogy rombolhasson számolatlan.

Nea Potidea, 2019. augusztus 7.

Árnyak az Égei-tengeren

A sirályhang még itt hallszik fölöttünk,
s nézzük, hogy hol vannak a madarak,
hisz fent már semmi árnyék, csak a nap
vakít, talán valahol messze tőlünk

a kékségben keringnek hangtalan,
míg ide-oda dobálják a hangot
a hullámok még, de amit most hallok,
már nincs sehol, s ugyanúgy múltja van

csupán, mint mindennek körös-körül,
ami mozog, leszáll vagy fölrepül,
csak új meg új szelíd hangrobbanások

tanúsítják, hogy milyen a jelen,
mert tudok róla, és még sincs velem,
s ha látok is, eltűnt időmre látok.

Nea Potidea, 2019. augusztus 9.

Mulandóság az Égei-tengeren

Most is álmélkodom még végtelen
hatalmán, és szeretném is szeretni,
hiszen belőle származom, de semmi
nem köt már hozzá, csak a félelem

attól, ki réges-régen kitaszított
magából, és azóta nincs közünk
egymáshoz, mindenben különbözünk,
csak hogy kezdetben próbáltam a titkot

megfejtani, hogy mi célból teremtett
sok milliárdnyi gyorsan romló testet,
míg rájöttem, hiába kérdeném,

a sors nélküli örökkévalóság
éppen hogy bennem lelte meg a sorsát,
s már rég nem ő a válasz, hanem én.

Nea Potidea, 2019. augusztus 11.

KALÁSZ MÁRTON ◀

Elégia

Végy a szívből is valamit – s ha szellem révén tekinted,
kis szögében még mindig, nem a rejthető szép, ami bármikor inthet,
tudnod, s általad épp új bizalommal önmagad kimentve,
hisz a szebbé vihető gondolat, távlattá térül, s ma a rendje
mégiscsak, rég is, álljunk tisztázva eszközként – bármi gondja
efelől, osztozva sorson, hivatkozhat egymásnak a tudat naponta,
s ha félve, közhely, hiszen mely érzés önmélyünk áhítva szabad.
Hinném, már védhető, s ha közfal is, vannak itt örökölt szavak,
s tudjuk, egy pillantás – igaz, ha bölcselő mosoly ebből építve,
nevessünk, válasszunk jelentésformát a szavaknak, csak a hit ne
veszítsen, s azt a szív, keserűségünkben, hogy távol épp ki véd,
mindünk vigasza kell – s ebben játék, agg révület, egy ígét
engedve át, gyöngéden: három szó, egyet szívünk ismétlésébe vett:
hivón, remény hangsúlya, szív összegző mélyén – a szeretet.

Könny

Istenem, mennyi ideje ismét lopakodom,
fáj, már könnyemhez, ő könnyjelét hinné ablakomon.
Kint az éj, lelkem válva, volt, ennyit csöndesedett,
testöltő vigasz, nyújthattunk egymás arcáig kezét –
egyik éj, Uram, hatalmas könny fénné élve, látta mögém,
a látomás pillanatok múlva ablak; erecske sötétje zsugorodott,
mit hittem, egy teljességű, teremtő varázs mit hozott,
ki mondta múlt nap álmomban, míg e karc is a gyász –
Istenem, én tárva minden érzékemet, fönt tért jelek,

hiú képzet, éji lopakodó, nevezzem, ablakig bármit viselhetek,
meg kell bocsátani – a világ térve súlyán szerénytelenebb,
elvetnénk, kínohász, mi folytatódnék ránk teher –
veszítve mit, Uram, e létben, kép alámerülve, ki nyer
évődven nem álságos inger: könny halasztva a szólás, mi – teher?

Magány

Bartusz-Dobosi Lászlónak

A konyhában, függönyzés, jámbor pohár bort
búcsúzóul, magad átnyújtva – szép egyszer, annyi kort
szétejtve, s csak lelkünk vándorvételre üdén, s kímélve
emlékezéshez, kis summázás felől, lény, gyöngéd agg, ha mint vélne –
no, fejtsük magunknak, ami igény, társaul, erény tudatához,
rá terhe, még, rég senyve hevén hitetve, pátosz, ennyit áthoz,
nincs, s mint kiérve, lent helyszín, fönt a látó szem,
mindhez, más függönyzés, vált, buzdít, ok, jelkép, misem –
s e nap, úgy venném, szólítok; halkítva más, fönt, válasz hatott.
„Az emlékezés jövője” – kettőn tézisnap, bölcs szellőink követve,
rá fény, s mint toldanom –
tegnapról emlék, oly létút helyszíne, álmom, hajnalig fosztagon –
mint szánnánk s hihető, ennyi színre szív, derű s áhítat, hova von,
illenék, de éjfél kijárva, rejtve szerény: volt – tiszteleten.
Fennszél, e távol vélt húnyva – széphold s híja kelt. Kelt alkat
töprengne, kárt jobb kételyeken.

Mit tudok

Mit tudok én is, várva, szomorú szó ismét, ami –
Gregort olvasnám: „A képek, életem vészkiáratái”,
s e megható kézajánlás, „otthon lenni a világban
mindenütt, mi ott, ahol nem vagyunk” – szeretete, úgy találtam,
örömet, szorongva, képünk kínálva, szebb féltve gyanítanunk.
De hát mi volt, mi gyanú, költő barátom már ne kérhetem,

állhatok emléke elé, köszönve, én, ahol nem vagyok, tudatunk
lelket feszítve, higgyem, erő, aztán a jó szó, mint figyelem
magamon, egyszer csak tisztáznám, mint annyi vészkiáratot –
s téged sem jelenből: hívhatlak, mondhatnám, válthatott,
fogyatékos, szellemvesztés, körünk mélylétül kötve, én itt,
ha tovább idéznék, magam ezzel biztatva, míg gondolat ámit,
a „szavak hangtalanok”, innen már magány, jelennek öltözünk,
nem hívság, mint épp, kívánva, egymás hangjába költözünk.

Rudi

Egy fiatal férfi, pályakezdő kiadói szerkesztő, pontosabban szerkesztő-gyakornok le száll a villamosról a Jászai Mari téri megállóban. Kora tavaszi este van, olyan este, amikor egyik órától a másikra kipattannak a vadgesztenyefák rügyei. Ezt a szerkesztő-gyakornok még a folyó túlsó partján, a Szilágyi Erzsébet fasorban figyelte meg, ahol vadgesztenyefák sorakoznak. Itt, a Jászai Mari téren és mögötte, a Pozsonyi úton másmilyen faféleség van sorba ültetve, talán mirigyes bálványfa, talán keskenylevelű kőris, nem vagyok a megmondhatója.

A szerkesztő-gyakornok egy kissé féloldalasan áll, amíg várja, hogy zöldre váltson a lámpa, mert a táská lehúzza a jobb karját. A táskában egy súlyos, vaskos kézirat helyezkedik el, négyszáz gépelt oldal, vagy talán ötszáz is megvan az. Ebből máris kiderül, hogy ez egy olyan évtized kora tavaszi estéje, amikor még az írók és a műfordítók betűkaros írógépet használtak, és az állampolgárok is betűkaros írógéppel írták hivatalos leveleiket.

A négy- vagy ötszáz gépelt oldalnyi kézirat sűrűn össze van firkálva, természetesen ceruzával, hogy szükség esetén ki lehessen radírozni a firkát, így tehát a kéziratlapok súlyát nemcsak az írógépszalag festéke, hanem a grafit is számottevően növelheti.

A szerkesztő-gyakornok Ezüst Pétert, a veterán irodalmárt készül felkeresni a lakásán. Egyszer már találkozott Ezüsttel, méghozzá egy másik állami könyvkiadóban, nem az ő munkahelyén. Ezüst éppen egy szellemességet mondott annak a szürke zakós, középkorú férfinak, az állami könyvkiadó egyik szerkesztőjének, akivel a szerkesztő-gyakornok is beszélni szeretett volna, de szándéka meghiúsult, mert a szürke zakós középkorú akkor éppen nem ért rá, méghozzá Ezüst miatt, akinek iménti szellemessége így hangzott: „Félúton állok Vas István és Arany János között.” Mondott mindenféle mást is, például azt, hogy Fellini legújabb filmje úgy blöff, ahogy van, de ezek a kijelentések merüljenek feledésbe.

Az állami könyvkiadó, ahová a szerkesztő-gyakornok Ezüst után néhány perccel állított be, a Kossuth Lajos téren volt megtalálható, egy fényűzőnek épült bérpalota legfelső emeletén, ahol a háború előtt arisztokraták, nagyiparosok és bankárok lakhattak. Az egyik ilyen gyártulajdonos vagy pénzember vagy mágnes lakosztályát alakították át az államosítás után sok-sok szűk cellává, amelyek egyikében kuporgott az asztal mögött a szürke zakós középkorú, vele szemközt, a vendégeknek fenntartott karszéken Ezüst helyezte kényelembe magát, a szerkesztő-gyakornok pedig az ajtóban állt, mert szeretett volna fordítói munkát kapni, de nem kapott. Ha a tényállást nézzük, igazából nem is kért. Szívesen kért volna, de nem jutott szóhoz.

Itt kell elmondanom, hogy a szerkesztő-gyakornok nemcsak szerkesztett, hanem fordított is, főleg tizenhatodik századi német szatírákat, ezenkívül írt egy kötetre való novellát, és megjelent egy regénye, amelyre mértékadó kritikusok is felfigyeltek.

A szürke zakós középkorú elsősorban költőként volt számon tartva, finom hangú, bár vajmi keveset publikáló lírikusként, aki néha – valamiféle titkos lelki átváltozás pillanataiban – malac verseket is létrehozott, szigorú metrikai fegyelemmel egybekovácsolt, meg-hökkentően trágár rímfaragványokat. Továbbá szerkesztett is, elvégre szerkesztőként ült az asztal mögött, figyelmesen, pontosan, serényen, szerényen. Ezenkívül fordított is, főleg spanyol és portugál szimbolistákat, sőt, néha az avantgárd költészet hadszíntereire is elmerészkedett.

És mit mondjak ezek után a legendásan sokoldalú Ezüstről? Például azt, hogy ő is szerkesztő volt, mégpedig egy harmadik állami könyvkiadóban, amely tehát értelemszerűen nem volt azonos sem a szerkesztő-gyakornok, sem a szürke zakós középkorú szintén állami munkahelyével. Szerkesztett ő mindenfélét, leginkább klasszikus remekíróink bőségesen jegyzetelt összkiadásait, ezek vastag könyvek voltak, valamint kortárs magyar lírát, ezek pedig többnyire vékonyak. Ő szerkesztette a szürke zakós középkorú addig megjelent egyetlen verseskötetét is, de például Viszkonti György addigi két verseskötete is az ő keze alól jutott el a nyomdáig, továbbá a harmadikat is ő szerkesztette volna, ha annak kiadását a Kiadói Főigazgatóság meg nem tiltotta volna.

Ezenkívül természetesen fordított is. Fiatal korában román szocreál termelési regényeket ültetett át magyarra. Erdélyben született és nevelkedett, kitűnően tudott románul. Sokszor elbüszkélkedett vele, hogy Mircea Eliadéval nem francia nyelven folytat levélváltást, noha franciául is kitűnően tud, hanem románul, ami sokkal meghittebb hangulatúvá teszi az eszmecserét. Később, érettebb éveiben francia klasszikusok aforizmáit, esszéit és emlékiratait magyarította. Továbbá filmkritikákat is írt. A napokban a Filmvilág főszerkesztője felkérte, hogy írjon Fellini legújabb filmjéről, ő pedig – Ezüst – arra próbálta rábeszélni a szürke zakós középkorút, hogy inkább ő – a szürke zakós középkorú – írja meg helyette.

Közben mondott egy sztorit Zelk Zoltánról (szívfacsarót), egy másikat Weöres Sándorról (mulatságosat), egy harmadikat Pándi Pálról (epészet és gonoszát). Elmondta, hogy ő, Ezüst benne van Koblenz Kálmán legújabb regényében, a 413. oldalon ő az egyik jellegzetes mellékszereplő, és már első olvasásra észre lehet venni, hogy ő az. Elmondta, hogy Bálvány Lajos néprajztudós az utolsó éveiben annyira elmagányosodott, hogy észre sem vették, hogy egy ideje nem mutatkozik emberek között, és mire rátörték az ajtót, a holttestét már szétrágták a patkányok.

Bizonyára sok minden mást is mondott még, de azt már a szerkesztő-gyakornok nem hallotta, mert a szétrágtott holttest említésekor szó nélkül kifordult az ajtóból. Néhány perccel később eszébe jutott, hogy hiszen mondhatta volna: megírja ő azt a recenziót Fellini legújabb filmjéről szíves-örömet, ha már a szürke zakós középkorúnak nem fűlik a foga hozzá.

Mondhatta volna, de nem mondta. Mire eszébe jutott, hogy mondhatta volna, már a Balassi Bálint utcán haladt a Nagykörút felé, és kőhajításnyira volt a villamosmegállótól.

A kora tavaszi estén, amelyet felidézek, mintha ez a séta folytatódna. Mintha a szerkesztő-gyakornok a Balassi Bálint utca sarkáról átmenne a Szent István körúton a Jászai Mari térre, a késő őszi délutánból, amikor először látta Ezüstöt a szürke zakós középkorúnál, a kora tavaszi estébe, amikor ott áll a Bauhaus-stílusban épült újlipótvárosi ház negyedik emeletén, és Ezüst Péter névtáblája mellett megnyomja a csengő gombját.

A szerkesztő-gyakornok táskájában levő kézirat egy francia aforizma-szerző bölcs mondásainak gyűjteménye, Ezüst fordításában. Ez a szerkesztő-gyakornok első nagyobb önálló munkája. Még jóformán meg sem melegedett a munkahelyén, de annak vezetője máris rábízta ezt a fontos feladatot.

Az imént azt állítottam, hogy a kézirat négy-ötszáz oldalas volt. Most hozzáteszem: a szerkesztő-gyakornok ennyinek érezte, de valójában százharminc oldalra rúgott. Azt is állítottam, hogy sűrűn össze van firkálva, mert a szerkesztő-gyakornok úgy emlékezett, hogy jóformán minden mondatot átfogalmazott a szövegben. Helyesbíték: oldalanként egy, legfeljebb két módosító indítvány volt, de ez még így is száznál vagy százötvennél több szerkesztői beavatkozást jelent.

Ezüst mogorvának mutatkozik. A nappaliban az asztalon majdnem üres vodkáspalack áll, mellette vizespohár. Nemrég halt meg a felesége, és az a hír járja róla, hogy azóta sokat iszik. Bár meglehet, hogy azelőtt sem ivott lényegesen kevesebbet.

A szerkesztő-gyakornok ismert egy híres tudóst, akinek a lánya halt meg, és akiről az ismerősök a részvét és a káröröm furcsa keverékével mondogatták, hogy „elitta az eszét”. Ezüstről ilyesmit nem lehetne mondani. Az ő eszének nem árt az alkohol. Egy ellensége mondta a szerkesztő-gyakornok füle hallatára, hogy: „Ezüstnek ravasz disznósze van”. Nem éppen hízelgő kijelentés, de még a becsmélés mögött is ott áll a pusztta tény, illetve a kétségtelen tény fanyalgó elismerése, hogy Ezüstnek van esze.

Ezüst szó nélkül kitölti a vizespohárba a maradék ital felét, és kiissza. Aztán a szekrényből elővesz egy másik, tiszta poharat, és abba beletölti az utolsó kortyokat. A szerkesztő-gyakornok már tiltakozna, mondaná, hogy köszöni, ő nem iszik vodkát, de nem kell aggódnia. Mire kinyitná a száját, Ezüst a másik vizespohárnak is a fenekére néz.

A tágas, de gyéren megvilágított terem egyik homályos sarkából nyüszítés hallatszik.

– Rudi, maradj már csendben! – förmed rá Ezüst a hang forrására.

A szerkesztő-gyakornok nem képes elhessegetni azt a gondolatot, hogy Rudi, akárki legyen is, szeretett volna kapni a vodkából, és azért nyafog, mert sérelmezi, hogy nem kapott.

A szerkesztő-gyakornok előveszi a táskájából a kéziratot.

– Igaza van – mondja Ezüst. – Dolgozzunk!

A szerkesztő-gyakornok ezt úgy értelmezi, hogy Ezüst hellyel kínálta, és leül a másik székre, a kiürült palack túloldalán. Ezüst nem utasítja rendre, nem állítja fel. Mintha a fiatalember egy titkos próbatételen megállta volna a helyét. Pedig dehogyis. Ugyan már.

A szerkesztő-gyakornok mutat egy ceruzás mondatot. Hogy ez a változat jobban viszszaadja az eredeti szöveg zeneiségét.

– Igaza van – mondja Ezüst kellenlenül. – Akkor hát legyen így!

A szerkesztő-gyakornok mutat egy másik, az előzőnél valamivel hosszabb grafitkép-zödményt. Hogy ezáltal egyértelműbbé válik a kétértelműség.

– Igaza van – mondja Ezüst, miközben összevonja a szemöldökét. (Jellegzetes szemöldökéről vicceket faragnak a rosszmájú ismerősök.) – Ezt is kénytelen vagyok elfogadni.

A szerkesztő-gyakornok most már végre felfoghatná, hogy a mondatok csengésénél fontosabb az önérzet. Talán tudja is, hogy erről van szó, erre megy ki a játék, és ennek tudatában mutatja Ezüstnek a harmadik autográfot. Hogy ezáltal, ebben a formában sokkal erősebb lesz a poén.

Ezüst most már felcsattan.

– Látja, volna magának stílusérzéke! – kiabálja magából kikelve. – Nem ez a baj magával!

Tovább is van, de azt majd máskor mondom el.

.....

Ott tartottunk, hogy Ezüst Péter, a pesti irodalmi közélet meghatározó személyisége önuralmát elveszítve kiabál:

– Nem ez a baj magával!

A szerkesztő-gyakornok megértette, hogy most szelídnek kell lennie. A tőle telhető legfinomabb tapintattal kérdez vissza:

– Hát akkor mi a baj?

A szerkesztő-gyakornok már előzőleg is sejtette bizonyos apró, de egyértelmű jelekből, hogy valami baj van vele. Például abból, hogy Ezüst otthagyt a darabját. A szünetben – azaz még csak nem is a szünetben, hanem az első felvonás kellős közepén – kivette kabátját, kalapját a ruhatárból, és távozott.

A föntiekben elfelejtettem szót ejteni róla, hogy a szerkesztő-gyakornok nemcsak egy kötetre való novellát és egy regényt írt, hanem egy tucatnyi színművet is. Ezek egyikét nemrég bemutatták, nem is akárhol, hanem a Szomory Dezső Színházban. És nem is akárki rendezte, hanem Gögöss-Gúnár Gedeon, a Mikroszkóp Színpad legendás hírű neveltetője, akit színpadi stílusa miatt fanyargárdistának is neveznek.

Gögöss-Gúnár valamikor egy vagy két évvel ezelőtt fejébe vette, hogy nem hagyja magát kabarészínésznek beskatulyázni. Már nem elég az „érted haragszom, nem ellened” jelszóval odamondogatni a népi demokratikus államrendnek. Már nem kelt a közönség soraiban sem érzéki, sem szellemi izgalmat az állampárt első emberének, a nagy ember jellegzetes hanghordozásának utánpótlása vagy kifigurázása. Gögöss-Gúnár megértette, hogy váltania kell, és elhatározta, hogy rendezni fog, méghozzá kortárs magyar drámákat, jó képességű fiatal szerzők munkáit.

Majd meglátja a közönség és a szakma, hogy ő, Három Gé (így emlegetik az ismerősök) van olyan radikális újtó, mint Steinamanger József, és van olyan szuggesztív rendezőegyéniség, mint Szödligeti Gábor!

Az első jó képességű fiatal szerző, akire Gögöss-Gúnár lecsapott, a mi szerkesztő-gyakornokunk volt. *Tetvek a galléron* című, nemrég a *Színház* című folyóiratban megjelent vígjátékát Gögöss-Gúnár a Szomoryban álmodta színpadra. Hónapok óta telt házzal megy a produkció, nem a jó képességű fiatal szerző miatt, hanem elsősorban azért, mert a női főszerepre Gögöss-Gúnár vendégművészt hívott, Poprádi Jucit, akinek bájjait a *Potyognak a fürjek* című társadalombíráló filmben ország-világ megcsodálhatta. Juci csakugyan jól néz ki a filmvásznon, érdemes másodszor, harmadszor is beülni rá.

Továbbá azért is nehéz jegyet szerezni a *Tetvek...*-re, mert elterjedt a hír, hogy a rendezés „provokatív” és „politikailag pikáns”, meg hogy Gögöss-Gúnár „végre megmondja az őszintét”. Vagy ezért, vagy a rendezés más jellegzetességei miatt pontosítanom kell azt a kijelentést, miszerint telt házzal megy a darab. Igaz ugyan, hogy kezdéskor minden hely foglalt a Szomory nézőterén, de amikor a második rész végén lemegy a függöny, akkor már vannak foghíjak.

A szünetben mindig elmennek néhányan. Olykor nem is csak néhányan. Gögöss-Gúnárnak van egy leshelye a ruhatár mögött, onnan figyeli, hányan mennek el. Ha sokan mennek el, azt sikerként, a rendezői koncepció igazolásaként értelmezi. Egyszer kilencvenen távoztak a szünetben, Gögöss-Gúnár pedig repesett az örömtől. Meg volt róla győződve, hogy ő a Hevesi Sándorral keresztezett Peter Brook, és a nézők egyharmada, kettőszázhetvenből kilencven, egyszerűen megfutamodik az ő rendezői nagysága és Poprádi Juci szókimondása elől. Gögöss-Gúnár a nézői megfutamodást tekintette a színházi radikalizmus fokmérőjének.

Aztán kiderült, hogy a szökevények túlnyomó többsége sorállományú katona volt, akiknek lejárt a kimenőjük. Nem a darab ellen volt kifogásuk, nem a vakító és rikító világítással volt bajuk, nem a szerző infantilis poénjai zavarták őket, hanem vissza kellett menniük a laktanyába. De Gögöss-Gúnár diadalmámorát ez sem hűtötte le.

– Elment a szünetben Berettyóújfalusi Feri, a Kossuth-díjas építész! – jelentette újongva.

– Most megy el Abrakos Misi, a Magyar Cirkusz- és Varietévállalat vezérigazgatója! – fordult ki a ruhatár mögötti leshelyről a győztes hadvezér arckifejezésével.

Egyik este, amikor még javában tartott az első felvonás, valaki felállt a helyéről, és a többi néző mellett átnyomakodva, kiment a ruhatárhoz, és dülva-fülva távozott.

– Most megy el a szánta ördög! – tájékoztatta Gögöss-Gúnár a szerkesztő-gyakornokot.

– Nem lehet mindenki a táncparkett ördöge! – felelte a szerkesztő-gyakornok rosszkedvűen. Nem szerette, ha valakit gúnyolnak a testi gyarlósága miatt. Tény azonban, hogy Ezüst egy gyermekkori betegség miatt csakugyan sántított, és az is tény, hogy még a szünet előtt otthagytá az előadást. Valami, úgy látszik, nagyon, de nagyon nem tetszett neki.

Közben a munka halad előre a Bauhaus-stílusban épült bérház negyedik emeletén. Már a huszadik kéziratoldalnál tartunk. Vagy felőlem tarthatunk az ötvenediknél is. A szerkesztő-gyakornok időközben átült Ezüst mellé, az asztalon pedig az üres vodkásüveg mellett ott áll egy majdnem teli.

Ezüst eddig a szerkesztő-gyakornok majdnem minden javaslatát elfogadta. Néha vitatkozik, de ezt inkább csak a rend kedvéért teszi. Most váratlanul lerakja a szemüvegét a kéziratra.

– Vegye tudomásul – mondja –, hogy a maga nemzedékéből a Grassalkovichnak és a Naftálinak van létjogosultsága. Ők ketten a könyvespolcomra kerülnek, maguk, többiek nem. A Grassalkovich a maga módján progresszív arisztokrata háttérrel és a Naftáli a pesti zsidó kispolgári miliővel kialakíthat egy szuverén írói világot, és ennyi bőven elég is. Egy nemzedékből két szuverén írói világ. Többre nincs szükség.

Erre a szerkesztő-gyakornok nem tud mit válaszolni. Semmi sem jut az eszébe. Még az sem, hogy hiszen ő nem tartozik Naftáli és Grassalkovich nemzedékébe, elvégre mindkét kiváló szerző idősebb nála egy évtizeddel. Azaz eszébe fog jutni, de majd csak hazafelé menet, a Margit-híd budai hídfőjénél.

– Igen, a Grassalkovich – mondja Ezüst elgondolkodva. – A Grassalkovich elegánsan eszik, ahogy illik egy grófhhoz. De tud ám csúnyán is enni, ha akar. És nagyon szépen eszik nagyon csúnyán, mert nála még a csúnya is szép. Ebből is látszik, hogy ő egy jelentős író. Egyszer Nyugat-Berlinben, az Einstein kávéházban az ujjairól nyalogatta le a vaníliakrémet. Ott voltam, láttam. Maga nyilván azt gondolja, hogy ez bunkóság, de biztosíthatom

magát felőle: volt benne valami gracilis báj. És a Naftáli! A Naftáli egyszerűen csak rondán és gusztustalanul eszik. Csámcsog, szürcsöl, cuppog. De milyen hitelesen csámcsog! Milyen mélységesen megszenvedett, tragikus ironia hallatszik a cuppogásában! Benne van a háború után született nemzedék átöröklődő történelmi traumája! Mikor fog maga olyan szívettépően szürcsölni, mint a Naftáli?

A szerkesztő-gyakornoknak erre sem jut eszébe semmilyen használható válasz.

Szerencsére nem is kell válaszolnia, mert a homályos hátsó sarokból ritmikus rázkódás, zötykölődés hallatszik.

– Rudi! – ordítja Ezüst a sarok felé. – Ezt azonnal hagyd abba! Megértetted? Most azonnal!

Magyarázatot is ad.

– Bassza a díványpárnát – közli a szerkesztő-gyakornokkal. – Rászólok, de néhány perc múlva újrakezdi. Egész nap a díványpárnát bassza. Csak akkor nem bassza a díványpárnát, amikor leviszem sétálni.

Ekkor előjön a sarokból Rudi. Rudi egy mogyorószínű tacsó. Odamegy Ezüsthöz, két hátsó lábára áll, mellső mancsait a francia szerző – talán Vauvenargues, talán Joubert, talán La Rochefoucauld – aforizmáira helyezi. Hűségesen csillogó szemével feltekint a gazdája arcába. A szerkesztő-gyakornok nem tudja nem észrevenni, hogy csakugyan erekciója van.

Ezüst elgondolkodik.

– Ki kellett volna heréltetni hat évvel ezelőtt – szól elmerengve –, de akkor nem vitt rá a lélek. Most meg az állatorvos azt mondja, hogy már késő.

Rudi felfogja, hogy róla van szó. Büszkén csóválja a farkát.

Ezüst visszaülleszti a szemüvegét az orrára.

– Nem szeretem magamat szemüveg nélkül – jelenti ki némi kacérsággal. Úgy mondja ezt, mintha nem cinikus, elhasználódott aggastyán volna, hanem bájos, fiatal nő. Össze-csukja a kéziratot, és akkurátusan masnira köti az irományfedél szalagját, jelezvén, hogy vége az audienciának.

A szerkesztő-gyakornok feláll a székéről. Ezüst nem áll fel. Vodkát tölt az egyik vizes-pohárba, kiissza.

– Ugye maga is azt gondolja rólam, hogy gyáva vagyok? Maguk egy emberként ezt gondolják rólam. Hogy gyáva vagyok. Gyáva és megalkuvó.

Tölt, kiissza.

– Hát vegye tudomásul, hogy a Viszkonti sem lehetne olyan nagyon bátor, ha én nem volnék egy kicsit gyáva. Igaz, hogy nem engedélyezték a kötetét, mégis kapott honoráriumot érte. Én intéztem el. Abból csináltatta meg a barátnője fogait.

Tölt, kiissza.

– És ugye maga azt hiszi, hogy szörnyűségesen utálok a maga darabját? Hogy azért mentem el a Szomoryból az előadás közepén? Hát nem! Maga nem olyan jelentős író, hogy utáljam a darabját. A Naftáli darabját, a *Gospogyi pomilujt*, azt igen, azt úgy utálok, mint a szart. De maga, vegye tudomásul, a térdéig nem ér fel a Naftálinak, a maga darabján nincs mit utálni. Tudja, mi történt? Amikor azok a szerencsétlen színészek nyögvenyelték és -köpték a maga borzalmas szövegét, egyszerre csak eszembe jutott, hogy ilyenkor szoktam sétáltatni Rudit, és hogy Rudi nekem addig bassza itthon a díványpárnát, amíg le nem viszem az utcára. És akkor felvetődött a kérdés: mi a fontosabb? Az-e, hogy végignézzem

a maga darabját, vagy az, hogy Rudit a szokásos időben levigye? És én úgy döntöttem, hogy Rudi, vagyis a szokásos idő számomra fontosabb a maga darabjánál.

Rudi ismét csóválni kezdi a farkát. Szemlátomást örül, hogy róla esik szó. Ezüst elér-zékenyül.

– Otthon, Vásárhelyen – meséli a szerkesztő-gyakornoknak – volt egy majdnem pontosan ilyen kutyánk. Az volt a neve, hogy Húszlej. Kölyök volt még, amikor hozták a cigá-nyok, és mondták az árát: „Húsz lej!” Esküdöztek, hogy nagyon jó patkányfogó kutya lesz belőle. Kifizettük, és ez lett a neve: Húszlej. És tényleg jó patkányfogó lett. Éjszaka lesben állt az udvaron, reggel pedig büszkén mutatta a sorba rakott patkányhullákat. Volt, hogy húsz tetemet is kiterített egymás mellé. Húsz lej, húsz patkány. Elkapta őket, és eltörte a gerincüket.

Tölt, kiissza.

– Ezt is be lehetne idomítani patkányfogásra. De minek?

Tölt, kiissza. Elgondolkodik.

– Akkor talán békén hagyná nekem a díványpárnát.

Megint elgondolkodik.

– Maga is azt ír, ami jólesik magának. De azt is minek? Esetleg megpróbálhatná utá- nozni a Naftáli stílusát. Akkor talán még vihetné valamire. Vagy a Béketűrő Pali mindig naprakész apróságait, a lakótelepi mítoszokat és a többi szírszart. Vagy írjon olyasmiket, mint Becherovka Iván újlipótvárosi legendái. Még az is több a semminél. Vagy tudja, mit? Írjon gyerekkönyveket. Maga ugye szereti a gyerekeket? Vagy talán mégsem? Nem szereti őket?

A szerkesztő-gyakornok már a lépcsőházban jár, amikor Ezüst kitámolyog a lakásból. A lépcső korlátjába kapaszkodva rikoltja:

– Ebben a városban már patkányok sincsenek!

Átcsapott hullám

A hajó imbolygott, és csúszott a fedélzet.

Hatalmasakat szánkázott, ha dőlt,

kapaszkodott kötélbe, vasba, emberekbe.

Hatalmasakat ölelt, exkuzált.

Minek kellett erre a nyavalyásra szállni,

hiszen lett volna széles és stabil?

Ezen most szíre-szóra átcsapott a hullám,

már nem is figyelt oda, hogy vizes.

Csak a távolba nézett és próbálkozott,

hogy változatlanul egy pontra nézzen.

Egy homályos, mégis a segédvonalaktól

pontosan kijelölt lüktető gombra,

egy forró, nehezen megfogható dudorra,

amit a horizont tenyere érez.

Fűszer

Fogom a fejem, mivé leszek megint,

megszáradok és eltesznek olajba,

Nincs békesség: a karmester beint,

beindul a zshivajgás, az a fajta,

ami, bevallom, engem stimulál,

a zajban ki merem nyitni a számat,

címzetten kiabálok, hátha betalál

egy értő fülbe, hátha van bocsánat.

A savanyúság-polcot rendezem,

mert némelyiknek nem ez a helye,

lejárt szavatosság és légytetem,

az ujjam fél, hogy szálla megy bele.

A fűszerek közt fogok állni majd:
jó zamatos, de tápértéke semmi.
Szárazon hallgatom majd a zshivajt,
melyben nagyon részt tudtam volna venni.

A civilizáció

A tinilányok ízlése szerint
alakult az ő világképe. Erre
barátja, Charlie hívta fel figyelmét,
miközben ő csak közeledni próbált,
hogyan hátha, hátha egyetértene.
Ez rosszul hangzott, ez a „tinilányok”
de Charlie tudja, angol, szava szent;
úgyhogy gyorsan leszállt a popzenéről.
De akkor mi közös? A bánatot,
azt nem merte, nehogy a tinilányok
sorsára jusson. Más, a külvilág
oly mérhetetlenül különbözött,
hogyan szégyellte. Civilizáción
ámulni tátott szájjal nem akart,
mint üveggyöngytől lelkes bennszülött.

Két üveggyöngy

Johanna ma sírt először,
mármint igazi könnyekkel,
öthónaposan.

Eddig csak
a hangja sírt,
a szeme száraz maradt.

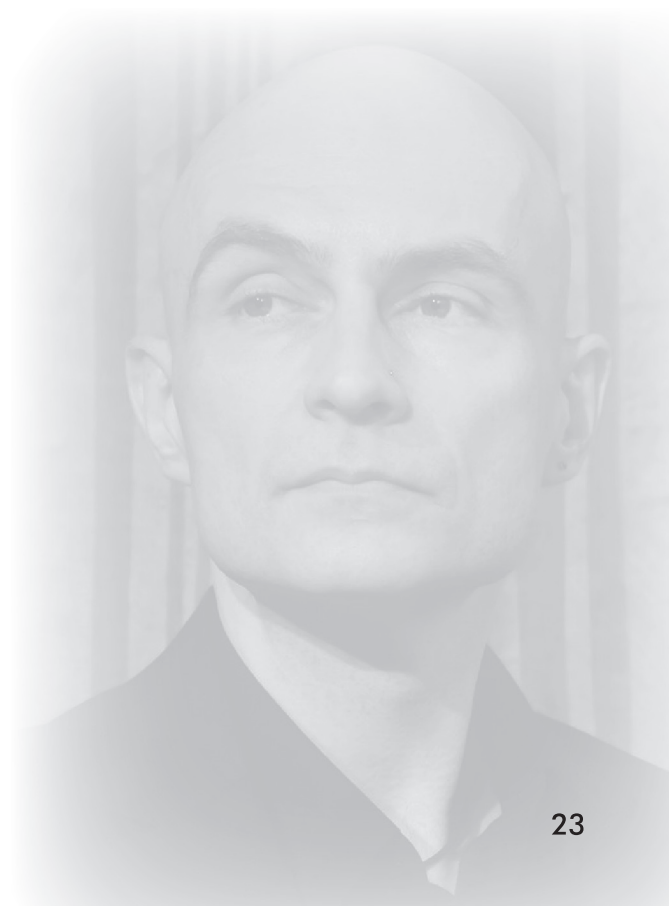
(Jellemző, hogy arra
a napra nem emlékszünk,
amikor először felnevetett.)

Odakint olvadni kezdett a hó,
sírtak az ereszek,
és talán utánózni akarta őket.

Megindultak a könnycsatornák,
és kiáradtak
a kék szemek apró tavai.

Persze nem nagyon,
mindössze két kis átlátszó
üveggyöngy gurult ki belőlük,

de olyan váratlanul,
mintha könnyezni
kezdett volna
egy Mária-szobor.

Víz és vér

Ahogy a műtőben feküdtél,
mint Jézus egyik szent sebéből,
mit a láncza ütött, víz és vér
csorgott ki a császármetszésből.

Életet adott tested sebe,
a gyermekünknek, Johannának,
dél körül volt, tizenegy fele,
az utcán autók dudáltak.

A nőgyógyász éles szikéje
rutinnal a bőrödbe vágott,
és akár a kezdet ígéje
kitárta a világosságot.

Miután neked megmutatták,
lemosták a csap alá tartva,
aztán az én kezembe adták,
és ismételttem: Johanna...

A számban édes lett a sós is,
és mindenről tudtam, mit jelent.
Az a heg azóta látszódik,
néha megérintem: „ugye, szent?”

BECK TAMÁS ◀

Múlt időben

Holt nyelveken beszél, holott nagyon is
élő. Mosolyog, akár utolsó fotóikon a
későbbi öngyilkosok. A cselekvő igéket
kizárólag múlt időben ragozza, nem áll
távol ellenben tőle a szenvedés. Folyton
visszahozzák, mint otthonról elcsavargott
gyereket, szívkamrái pedig minden egyes
defibrilláció után késnek néhány dobbanásnyit.

Legfelső szint

A legfelső emeleten, a kazánházban a felettes
énem lakott. Fölvitt hozzá olykor az elromlott
lift, de ő megtiltotta, hogy pusztá csínyből
befűtsem rekkenő júliusban a panelházat.
És nem a gravitáció húzott az alsóbb szintekre
vissza, nem is a tériszony, hanem a félelem
a gépek monoton zúgásától: mintha fölemelt
telefonkagyló bűgna, ha a vonal túlsó végén
senki sincs, aki választ adna kérdéseimre.

Szívidő

Szíve akkor már csak időmérő eszköz
volt: eleinte sietett, mint egy autóbusz
utasok nélkül, garázsmenetben. A
szívkamrákban azért felgyűltek

romlandó emlékei; megtörtént, hogy
percekre esett szét egy hajdani délután,
fonémákra egy szerelmi vallomás.
Bár mindenhová a szíve vitte el,
a kvarcelem gyengülésére következtetett
abból, hogy mindinkább lekéste a keresztelőket,
házavatásokat, a szaporodó temetéseket.

Későre jár

Egy távoli földrész megmozgatja
képzeleted: ahogyan türelmetlen
szülő rázza az elalvásra képtelen
kisgyereket,

mert későre jár. Ágyadban hanykolódsz,
a forgódobos mosógépben a sok
színes ruha kavarg; álmodban
távol földrészen jársz, az
ébredés szennyétől szabadon.

Isten este

(a *Bájolók című sorozatból*)

Csupa szempilla
az egek alja,
sírás kimarja,
ott a nap rajta,
szirmai szórja
szerte világba,
nincs erre szója
(szava – járása),
se mondandója.

Így áll a fényben,
létközi létben,
nyakában sálja,
gombja opálja
kis tenyerében;
fel-fel tekintget
bolygót keringet,
s méri, számlálja
jótetteinket –
melyekért viszont
jót nem várhatunk.

Az egek alja
csupa szempilla,
zöld kígyó nyalja,
kék kígyó falja,
sárga légy rajta
petéit szórja
szerte virágra,
kör-karikába,
rég hibákra,
új s új vitákra.

Léttelen létben
áll ott a fényben,
várja, csak várja
szomjan és étlen
védtelen-vétlen,
fojtsa a sálja,
gyengüljön lába,
zuhanjon kába
el-elmúlásba.

Köd úszik rája,
száját kitátja,
opálos gombját,
mint puha gombát,
falja-harapja,
reccsen a csontja,
nyelvének rojtja
lóg ki oldalra
szája ablakából.

Fel-fel tekintget,
bolygót keringet,
s meredten nézi,
egész megigézi,
(törött fogával
közben csipkézi
szája oldalát),
hogyan a nap leszállt
az ég közömbös,
és a göröngyös
csillagösvényen
hosszú lesz az út
fagyban és vérben,
földön és mennyen
át hazafelé.

„Még mindig
Mellafinckya Túrán
Túrán”

Hülye egy történet

Mi van, nem láttál még fehér embert? A fiatal buszvezető megbámul, amikor jegyet veszek. Valójában nem csodálkozom rajta, türkizkék felsőm, hozzá ugyanolyan színű mű-körmöm, trendi karórám és szándalom eléggé feltűnő. A szakadt farmerem is megy a szettemhez. Egyedül a nyersvászon szatyrom nem illik hozzá, ebben a nagyimnak viszek pezsgősüveget és kisebb papírdobozt. Ezeket dekupázssal megcsináljuk virágvázának és ékszerdoboznak, majd ajándékba adom anya születésnapjára. A nagyfi nagyon ért ehhez. Hol tanulhatta? Ő mindig segít, van neki varrógépe, megtanított rajta varrni, így ha valamelyik rucimon igazítanom kell, magam is megcsinálom. Közben jókat dumálunk, vele mindent megbeszélhetek.

Ahogy a buszban leülök, nadrágom jobb farzsebéből kivesszem a telóm. Alig tartom a kezemben, a barátnőm rám ír, azt kérdezi, holnap este megyünk-e a Wellhello-koncertre. Azt válaszolom neki, hogy megkérdezem Donátot.

A falu központjában, az ABC előtt áll meg a busz. Nagyfi vár, most is az a múlt századi mintás otthonka van rajta. Mindenhová ebben megy. Miért ragaszkodik ehhez?

– Tudod, milyen nap van ma? – kérdi, ahogy leszálok. Olyan furcsán áll a szája, mint a többi fogatlannak.

– Hogyne tudnám, péntek – válaszolom.

– Nem arra gondoltam, hanem családi ünnepre. Dédpapi ma lenne százéves – mondja, rövid, ritkás ősz haját csapkodja a szél. – Arra gondoltam – folytatja –, ezen a szép napon kimehetnénk a temetőbe, vihetnénk virágot a sírjára.

– Azt mondtad, a dédi semmibe nézte a virágokat, ezért sohasem vett, mikor dédmaminak udvarolt. Akkor mi most miért vigyünk neki?

– Ez igaz, inkább azt a pénzt takarmányra költötte, de búzát vagy tengerit mégse vihetünk a sírjára.

Nagyfi hosszú parasztházban lakik. Otthon, a kamra hűvösében már vár bennünket egy kisebb koszorú és egy virágcsokor. Mama egy ásványvizes flakonba vizet önt, ezekkel indulunk. Messze a temető, jobbra-balra megbillent járdalapokon sétálunk. Nagyfi a vállamig se ér, törpe öregasszony.

– Emlékszel a dédpapáról készült fotókra? – kérdi.

– Igen, nem sok van belőlük – válaszolom. Emlékszem, egy fényképre katonakorából, ezen összehúzza a szemöldökét, nagyon szigorúan néz. Még az esküvői fotójukon sem mosolyog. A harmadik kép egy lakodalmi vacsorán készült, sokan ülnek az asztalnál, köztük ők is ketten dédmamival.

– Remek ember volt.

– Tényleg? – Nem nagyon érdekel. Nagyit szeretem, jókat beszélgetünk, de mit kezdjek dédpapival? Sohasem beszéltem vele.

– Tudod, hogy halt meg? – kérdi a nagyi. Ekkor eszembe jut, hogy a holnap esti koncertről még nem kérdeztem meg Donátot. Írok neki.

– Arról nem meséltél, és apa se, elég rég lehetett – válaszolom közben.

– Apád se láthatta, mikor ő született, dédpapi már rég halott volt.

Engem különösebben nem érdekelnek ezek a régi történetek. A suliban az órán sem. Szerintem elég a jelennel és a jövővel foglalkozni. Az idén elég volt az érettségi, izgulhatam, hogy felvesznek-e az egyetemre. Örülök, hogy bejutottam.

– Eddig nem meséltem róla, úgy gondoltam, kicsi vagy hozzá, de most már felnőttél – folytatja nagyi.

Úgy látszik, nem nyugszik.

– Biztos, hogy el akarod mondani? – nyugtalanít, hogy mit ír majd Donát.

– Persze, ezt tudnod kell – válaszolja. Bőven elég nekem a tananyagot tudnom, most még a nagyi is fáraszt!

– Miért? Ez nagyon ósdi dolog – vitatkozom vele.

– Régi, de a dédpapi is a családkhoz tartozik.

– Nem találkoztam vele. Még az apám se! Mit számít nekem?

– A családod története a te történeted is.

– Szerinted engem érdekel?

– Persze, benne van a génjeidben – idegesít tovább.

– Akkor nem is kell elmondanod, nekem épp elég, hogy a génjeimben hordom!

– De nem tudatosan, ezért kell mégis hallanod.

Erre már nem tudok mit válaszolni.

– Jól van, essünk túl rajta!

Közben megérkezik Donát válasza. Azt írja, holnap este nem ér rá, a haverjaival meccset néz, akkor lesz a BL-negyeddöntő.

– Dédpapit az '56-os forradalomban, pontosan október 30-án a népgyűlés megválasztotta a forradalmi tanács tagjai közé. Mikor ez a tanács összeült, ott meg elnöknek választották meg – mesél mama, míg én Donát üzenetét olvasom.

– Micsoda karrier – jön ki a számon. De mit írhatok erre Donátnak?

– Itt a faluban az emberek ismerik egymást, tudták, hogy tisztességes ember. A népgyűlést a főtéren tartották, ott volt a falu nagy része – úgy beszél róla, mint aki nagyon jól ismeri az egészset.

– És te ezt honnan tudod?

– Ott voltam én is, akkor már tizenhat éves voltam – mondja elgondolkodva, már a múltban járhat.

De én még mindig nem tudom, mit válaszoljak Donátnak.

– A dédpapi nagyon jól irányította a falut. Hogy ne legyen rendbontás, felállították a nemzetőrséget, összeszedték a lakosoknál kint lévő fegyvereket. Élelmiszert gyűjtöttek a főváros megsegítésére, a szállítmánnyal ő is felment Pestre. Aztán november 4-én visszajöttek az oroszok.

– Igen, ezt tanultuk – vetem oda nagyinak. Donátnak azt írom, sajnálom, hogy a haverjai fontosabbak, mint én! A seggfej, ezt nem írom neki, csak gondolatban teszem hozzá.

– Ezután már együtt ülésezett a községi tanács végrehajtó bizottsága és a forradalmi tanács. Leváltották a régi vb-elnököt, és erre a tisztségre is a dédpapit választották meg. December 14-én a Népújságban, akkor így hívták a megyei napilapot, felháborodott írás jelent meg, ebben azt taglalták, hogyan vezetheti Nadányt az az iszákos, szalonna-, tyúk- és tehéntolvaj! Képzeld el, ezt írták róla!

– De ez nem lehetett igaz! – Donát már felidegesített, most meg ez a debil újság!

– Persze, hogy hazugság volt! A cikk megjelenése után a házunkra nagyobb figyelmet fordítottak a rendőrök. Az egyik szolgálatot teljesítő rendőr este be is jött, újságolta, csend van a faluban. Épp paprikás krumplit vacsoráztunk, meghívtuk, egyen ő is. Még be se fejeztük az evést, kintről hangos beszéd hallatszott. Dédpapi kinézett a konyhaajtón, ekkor géppisztolysorozat csattogott. Szörnyű hangja van annak, sokkal hangosabb, mint a filmekben!

Nem értem.

– És miért lőttek rá? – kérdezem.

– Gondolom, így akarták megijeszteni, hogy mondjon le a tisztségéről. Szóval a géppisztolysorozat után dédpapi rohant hátra, a kert felé, a rendőr is felugrott a paprikás krumpli mellől, ő is szaladt utána. Ekkor nagy robbanás dördült, később magyarázták el nekem, hogy kézigránátot dobta utánuk. Azt is csak később tudtam meg, hogy pufajkások támadtak a házunkra.

Nem értem.

– Kik voltak a pufajkások? – kérdezem, közben azon jár az eszem, hogy holnapután Donáttal elmehetnénk a strandra, ez lenne az utolsó nyár kiruccanasunk, utána sajna kezdődik a suli.

– A Kádár-kormány karhatalmistái, az volt a feladatuk, hogy segítsenek leverni a forradalmat. Másnap reggel a dédpapa bement a járási rendőrkapitányságra, hogy tisztázza, mi is történt az elmúlt éjjel. Képzeld, itt ráfogták, hogy az este ő lőtt a pufajkásokra! Nem is engedték haza, szegény előbb vizsgálati fogságba, majd előzetesbe került. Mivel fegyvert nem találtak nála, és a tanúk össze-vissza beszéltek, így az ügyészség nem tudta megállapítani, hogy valójában ki kire lőtt. Ezért ejtették a vádat, és február 20-án hazaengedték. Bár ne engedték volna!

– Ezt nem értem... – mondom, amíg Donátnak írok.

– Ha hamis vádakkal elítélik, akkor tíz év börtönnel megússza, és élve marad. Akkor nem verték volna agyon szegényt.

– Agyonverték? – nagyot nézek.

– Igen – válaszolja nagyi.

– Kik?

– A pufajkások.

– És miért?

– Hogy ne ő legyen a falu vezetője.

– Rosszul vezette a falut?

– Nem, nagyon jól vezette.
 – Akkor? – kérdezem, és már azon kapom magamat, megint izgulok, hogy mit válaszol Donát.
 – Nem volt kommunista.
 – Ezért? – Rájövök, valójában csak külön-külön értem a szavakat, az egész homályos nekem.
 – Ezért – hagyja jóvá nagy.
 – És hogy történt? – most már szeretném megérteni.
 – Másnap hatan érkeztek a faluba. Dél volt, de már akkor részegek voltak. Fél három körül jöttek érte.

Míg nagyit hallgatom, megjön Donát válasza. Azt írja, holnapután egész napos biciklitúrán lesz a haverjaival. Érdekes, nekem erről még nem szólt! Meg is írom neki!

– A vezetőjük csak annyit mondott apámnak, hogy menjen velük – hallgatom tovább nagyit. – Nem indokolta, hogy miért, azt se mondta hová. Én kíváncsi voltam, és jól felöltözve utánuk lopóztam. Persze, aggódtam az apámért, de nem féltettem nagyon. Ő a rengeteg fizikai munkától nagyon erős volt, úgy nézett ki, mint egy bokszbajnok, nem gondoltam, hogy baja eshet.

– És hová vitték? – kérdelem, mert olyan lassan meséli mama, és én már türelmetlen vagyok.
 – A helyi rendőrség épületébe, az egy nagy, polgári ház, most is megvan. Az utca túlsó oldalán állt egy szomorúfűzfá, annak lecsüngő kopasz ágai mögé húzódtam. Az ablakon keresztül láttam, bent petróleumlámpát gyújtanak, majd a palettákat behajtják. Úgy hét-nyolc óra lehetett, mikor a hat pufajkás kijött.

Nagyi arca eltorzul, sír. Óhatatlanul beleképzelem magam az ő helyébe tizenhat évesen, ahogy a fűzfák ágai mögött látta az apja tragédiáját. Szar lehetett. Textilzsebkendőt vesz elő az otthonka zsebéből, kifújja az orrát. Próbál valamennyire megnyugodni, hogy folytathassa a történetet. Szeretnék valami megnyugtatót mondani neki, de semmi sem jut az eszembe. Néha olyan debil vagyok, ez idegesít.

– Egy kisebb teherautó várta őket, ketten beültek a fülkébe, négyen pedig felmásztak a platóra. Reméltem, hogy végre kijön az apám is. Már fáztam, és éhes is voltam, de nem akartam nélküle hazamenni.

Üzenet jön Donáttól, hogy nagyon sajnálja, elfelejtett szólni. A rohadék! Bezzeg, ha az utcán megyünk valahová, a csinos lányokat nem felejtí el stírolni! Különösen a formás seggüket bámulja meg!

– Éjfél körül egy lovas kocsi érkezett, bement az udvarra – meséli a nagy –, ott valamit pakolhattak rá, majd hamarosan kijött, és elment. Akkor már éreztem, hogy baj van. Tudtam, csak apát teheték a kocsira, bölgve követtem. A lovas kocsi befordult a tanásháza udvarára. Másnap azt híresztelték a faluban, hogy a lovak taposták agyon. Napok múlva a temetőcsősz mesélte el, a holttestet az egyik családi sírbolt padlóján felboncolták, a boncolás után neki kellett felöltöztetnie. Akkor látta, a teste a verésektől tele volt fekete veraláfutásokkal. Az egyik szemét kiütötték. El tudod képzelni, mit szenvedhetett? – Nagyi zsebkendőjével a szemét törölgeti. Furcsa érzés fog el, meghat a sírása, meg ez a dilis történet. Ez az én családom?

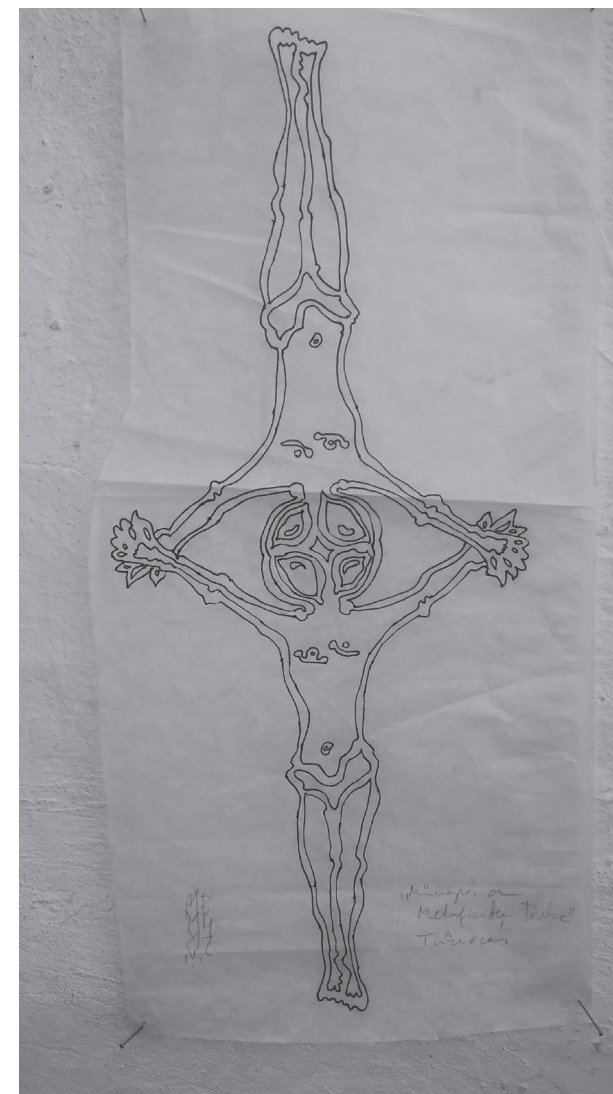
– Szerintem valamit mégis csinálhatott, amiért agyonverték. A semmiért nem ölnek meg valakit! – már én is sírok, a nadrágzsebembe papír zsebkendőért nyúlok, de próbálom az eszemre hallgatni. Úgy döntöttem, hogy Donátot kidobom, mert minden más, mindenki más fontosabb neki, mint én.

– Igen, annyit tehetett volna, hogy nem vállalja el a forradalmi tanács tagságát.

De a népgyűlés választotta meg, bíztak benne az emberek.

Mit mondjak? Szar történet. Remélem, még egy ehhez hasonlót nem kell végighallgatnom. Nagyi a koszorút a fekete műmárvány síremlékre teszi. Kétoldalt vázák, az egyikben már elhervadt a virág, azt a közeli szemetes konténerbe viszem, a friss virágot a vázába teszem, és a flakonból megöntözöm.

– Hülye egy történet – mondom nagyinak.

BMZ / Baji Miklós Zoltán: Műugrás a Metafizikai Térbe / tükrözés (2018; grafit, pauszpapír; 450×220 mm; fotó: BMZ)

Száguldás vetett véget nektek

Mondd el, milyennek láttad az első nyarat.
Esteledés, szűnyograjok, tűzkönyörgés.
Hogy minden roppan és törik és hamuvá.
Az emlékek kivilágított üvegkalitkája ring.

Felhők, kívánságok és megkapott csalódás.
Flippergép villogása a nyár.
Hogy tartani, fellőni a hullócsillagokig.
Jutalom minden éji szemhunyas és eszmélés.

Ott vagytok, halottaim, ott utaztok a szekéren.
De én ebben a szobában élek. De ti halottak vagytok.
Száguldás vetett véget nektek. Ne legyen lassú a nyár.
Nekem se kegyelmezzen. Hozza élém rettegett érkezésem.

Lakott szigetek

Szárnycsattogást hallottunk.
Örökké jeleznek, üzennek, kérnek.
De mintha valami leszakadt vitorla,
vagy egy éji léghajó túlfeszült, feslett szívburka.
Mióta dobognak már ezek a régi éjek.
Mitológiája van az emlékeinknek.
És a feszült vezetékek az út alatt feltárt barlangban.
Óriási terek egy álom kirabolt szervében.
Mert mindennek anyaga van.
Amit nem tudunk érinteni, az a legérdesebb.

Emlegetett rokonok és barátok,
akik mindig előkerülnek, megérkeznek,
ez az éji léghajó hozza el őket.

Nem tudjuk megérinteni.
Hogy miért tartja magát a távolság,
hogy miért vagyunk lakott szigetek.
Emlékbörtönzés, ezt kapták ők.
Ezért nem lehet kezét fogni az átlépőkkel.
Mert mindennek bőre van.
Amit nem tudunk érinteni, az a legpuhább.

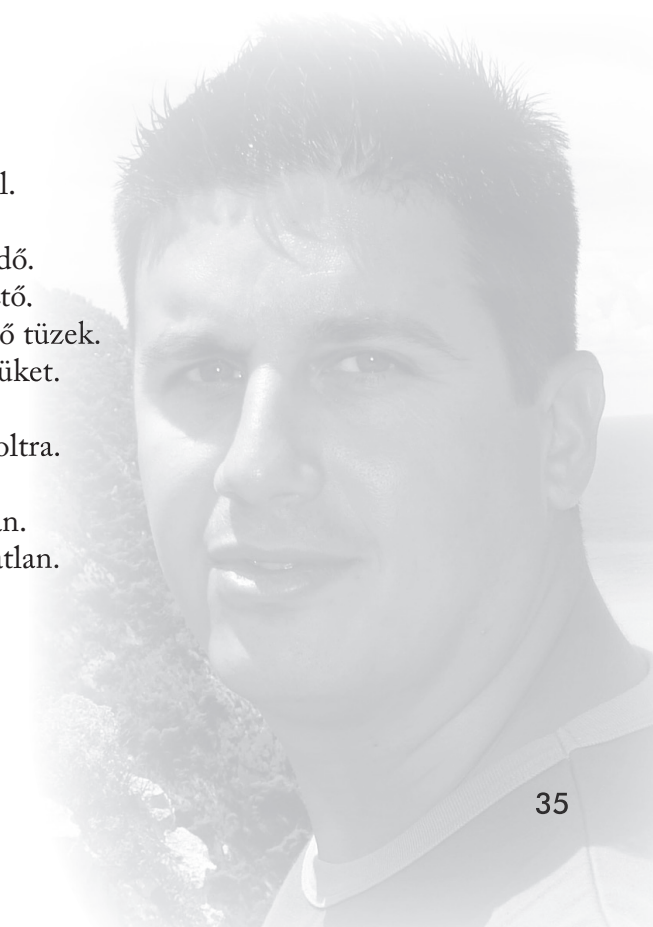
Nincs bizonyíték egyéni múltunkra.
Kitaláltuk, átfestettük, eladtuk.
Egyre kevesebb értéke van a levéltárban
őrzött, csalódást rejtő mappáknak.
Mitológiája van az emlékeinknek.
Csak a hitünk hamuját ne fújná arcunkba.
Kisebb szavak kellenek, fájdalommentes fogalmak.
Saját halálom eladó ingatlan, gázcsonk és elvadult kert.
Mert mindennek anyaga van.
Amit nem tudunk érinteni, az a nemtelen idő.

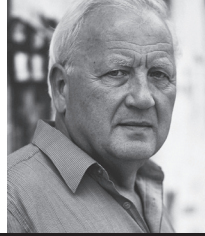
Éltető ütközet

Mindig is rács volt, csak megégette a nap.
Hogy elfolyjon minden, ami itt maradt.
Kézből kiejtett integetés. Búcsúból halál.
Ők üdvözölnek. Nincs, ki onnan visszatalál.

Csupa gézbe tekert óramutató. Átvérzett idő.
Talán a gyulladás fáj a legjobban, dermesztő.
Nyárban fázom, tél melegít, ropognak belső tüzek.
Az évszakok bennem vívják éltető ütközetüket.

Megéhezem, megszomjazom, rács zúg a boltra.
Üres szobában fekve, égtájak négy sarokra.
Nem lesz majd halál, sem idő, senki ártatlan.
Üres üveg néma éneke – betétje visszaváltatlan.

Irgalmat

*„semmi sem győz meg, csak az igazság,
semmi sem ment meg, csak a szeretet”
Szent Ágoston*

tél van, újra tél,
lejtőn az ember
nem beszél.
kutyák, macskák
között henyél.
a kotorékban vacog,
s kifosztott
ágyakon remél.
a ház ablakán
kitömött szemű bálna,
test a test mellett,
felpuffadt szuszogásban
fojtogat a párna!

tél van, újra tél,
lejtőn az ember
nem beszél.
elhagyott,
kietlen a táj,
nincsen árnyék,
az udvaron
kiborult vödör
s körülötte
megfagyott sár,
a csatornán súlyosan
lógó jégcsap,
zuhanásra vár.

tél van, újra tél,
lejtőn az ember
nem beszél.
rongyos pokrócok
alatt élők körme
egymás húsába váj,
karcolt hullámok,
álmok kerítésdeszkán.
csillagfény,
a hontalan sötétség
alig, alig pulzál.

Szádból

szádból a sors kibeszél,
hiányzik belőle a mámor,
az éjszaka nem figyel,
árva bagoly szemem
nem lát saját igazától.

hiányzik a vers, széttárt combod
között csupa sebhely,
közeledünk – távolodunk,
a teremtett igéből nem lett kegyhely.

homályban maradt ösztöneid
újra látnak, de fullasztó felejtésed
visszatart: a vérerezet hálójában
fennakadt levegős iszonyat.

menekült, öntudatlan szavak
hívnak erre-arra, horizont alá
szorított életem, bennem az
alkonyidő uralkodó hatalma.

Lassú elnémulás

Zdenka,
a kiszorított fény alól
lassú az elnémulás.
a sötétben jobban látok,
fordulnék feléd, mint függöny
mögé rejtett virágok.
a sóhajtasok még az előző
életemből jönnek,
nyílt szellem a halálba,
az üres párkányon
hagyom, menjen, törjön előre,
s mi hazudunk előtte,
hazudunk utána.

Zdenka,
kiút a bűnből már nincsen,
nem kellene a kísérő szavak,
hisz vétkeinket jó előre megmondták,
a tülekedő hatalmasok
szavaimat is torlaszolták.
milyen furcsa rejtelem,
elmenni láttál oly régen,
de a párkányon
felismert galambok,
már az egészéből elhagyott
jobbbrészű felem,
Zdenka...

ha újra megtalál, tudom,
együtt szállunk, s végleg
megmarad velem.

CSILLAG TAMÁS ◀

Fényesedni látom

Tenyeremen térkép. Semerre vezet.
Fényesedni látom harminckét évemet.
Küzdhetetlen kényszerek kötnek hozzád,
gyehennás gyerekkor, komorló mennyország.

Arcomon borosta, pupillámon pára,
bambulok a villany vélt napkorongjára.
Hány izzószál magján hevíthet a hiány?
Bíbor folt táncol az elfáradt retinán.

Nincs közöm idelent a fenti azúrhoz,
a bizonyosság megmar, kisfiúvá lúgoz.
Magába roskad, mit az ablak szeme lát,

körém húzza a szomszédokat, a szobát.
Ujjamon számolom a harminckét nyarat:
gyerekként voltam a leghalhatatlanabb.

Pillepalack

Egyforma házak, ablakok.
Bújnál, de nem tudod, hova.
Tömbházak torkában megtudod:
ez már az erőszak kora.

Káromkodni semmit sem ér,
szitokszavak közé ragadsz.
Dohánycsikkel kevert sárban
virágzik egy pillepalack.

Fogom a kezed

Megint túl távoli az ég. Lépdélünk.
Fogom a kezed, összesűgnak
mögöttünk a nénik, hogyan halt meg.
Ha hallaná, mosolyogna,
milyen tipikus, pedig mi is itt
lépkedünk velük a homályba
tartó menet közepén, mint valami
rossz előérzet, szorítjuk egymást,
s nézzük a földet, mint egy elhagyott szobát,
s legszívesebben telehordanám
kiszáradt szemgödreinket eleven tulipánnal,
de itt csak megközelíthetetlen
koszorúk vannak, s eső utáni sár.
Nézem az arcod, szorított szád demarkációs
vonalát. Sokkal erősebb vagy nálam.

Flóra Virág: A rossz álmok fájának gyümölcse (2000; 520×180×130 mm; egyedi technika, viasz, szén, vatta, fa, drót; Munkácsy Mihály Múzeum, vétel az OKM támogatásával; leltári szám: 2007.10.1.; fotó: Flóra Virág)

TOROCZKAY ANDRÁS ◀

Hajnalban, mikor felriad néha, a terroristának eszébe jut-e egy befizetetlen villanyszámla?

Eszébe jut-e egy nyaralás a nála
sokkal vallásosabb unokatestvérénél,
mikor sátorban aludtak a családi házuk
kertjében, és zseblámpával világítottak
a csillagokra? Van-e refluxa a terroristának,
vagy más betegsége, mondjuk, epilepsziája,
amire gyógyszer kell szednie? Nézegeti
magát a tükörben a terrorista? Eszébe jut-e néha
a régi szerelmének mellformája a terroristának?
Eszébe jut, hogy fel kellene lassan hívnia
a szerelőt, mert elromlott ez vagy az a lakásában
a terroristának? Van legjobb barátja a terroristának?
Van olyan barátja, esetleg, aki csak azt hiszi,
ő a legjobb barátja a terroristának? Akad-e
olyan fiú, vagy lány, akivel a terrorista
szeretne szeretkezni, de az nem annyira szeretne vele?
A terroristák is elrontják néha a rántottájukat?

Boldogság

Mert a boldogság
egy frissen herélt kutya
nyakán a búra.
Mi az emléktől

próbálja az állatot
távoltartani.
Újra meg újra
sebét vakarná pedig,
Nem hagyja békén.
Dolgozik a búra,
hogyan legyen jobb idővel.
Ne sikerüljön.

A barlang mélyén

Az öltözőből különös hangok szivárogtak kifelé. A tanítónő gyors léptekkel végighaladt a folyosón, az ajtóhoz érve meghökkent. A kislány tornadresszben ült az öltözőpadon, fejét kissé előredöntötte, hosszú, fekete hajszálai az arcába lógtak, s érthetetlen szavakat mormolva, műanyag vonalzójával a combjait csapkodta.

– Barbara! Mit művelsz?!

A gyerek durcásan felnézett, és még egyet a lábára suhintott. Az asszony odament hozzá, és kivette kezéből a vonalzót.

– Minek hoztad ezt testnevelésórára?

A kislány nem felelt.

– Miért bántod magad? És miket mormogtál?

Barbara pókerarccal nézte az asszonyt.

– Ha nem akarsz beszélni, akkor irány a többiek után a tornaterembe!

A kislány felállt, és az ajtó felé indult.

*

A fa méltóságteljesen állt az avarban, tartásával és méretével árulkodva arról, hogy ezer-ezre szállal kapaszkodik az alatta lévő rögökbe, göcsörtös ágai csupaszon magasodtak az ég felé. Odvas törzsén különleges jelek voltak kivehetők, hanyagul odavetett firkálmányok. A fa alatt sírhalom terült el, melyből egy kissé megdőlt kereszt nőtt ki. A mellette lévő sötét lyuk újabb sírgödröt sejtetett. A fölötte sárgálló félhold árulkodott arról, hogy éjszaka van, és adott magyarázatot arra, miért fekete és sötétszürke minden a rajzon.

A negyven év körüli asszony letette a rajzlapot az asztalra a többi közé, a füle mögé fésülte előre kunkorodó hajtincset, és kissé megigazítva a nyakába tekert selyemkendőt, a vele szemben ülő hölgyekre emelte tekintetét.

– Az utóbbi időben szinte minden rajzán megjelenik a temető-motívum. Bármilyen témát is adok fel, legyen szó a családtagok ábrázolásáról, nyári vakációs élmény lefestéséről, vagy, mint most, egy őszi táj lerajzolásáról, kislánya alkotásán mindig ott a temető.

Az idősödő asszony elhallgatott, s jóval fiatalabb kolléganője vette át a szót.

– A tanítónő nagyon helyesen tette, hogy megmutatta a rajzokat, azt gondolom, ha időben lépünk, megakadályozhatjuk a helyzet esetleges elfajulását.

– Elnézést, de miről beszél ön? Valami gond van a gyerekekkel?

A fiatal hölgy helyett a tanítónő válaszolt.

– Nincs, és azt szeretnénk, ha ez így is maradna, azért is hívtam be.

– Jártak az utóbbi időben többször a temetőben? Elveszített esetleg egy közeli személyt?

Az édesanya végignézett a húszas évei végén járó pszichológusnőn: nyakig begombolt csipkegallérú ing volt rajta, és fekete műanyagkeretes szemüveget hordott, amit varkocsba foggott szőke haja még inkább kifejezésre juttatott.

– Nem. Szerencsére semmi ilyesmi nem történt velünk.

– Netán a kislány szokott olvasni rémtörténeteket? A mai tinik körében nagyon népszerűek az efféle hősök, mint a vámpírok, tiniboszorkák...

– Az én lányom még nincs abban a korban.

– Tudjuk, de ilyen fura figurák is megjelennek egyes rajzain.

A tanítónő egy rajzlapot tolt az édesanya elé, amelyen egy kerekded formájú sárga fej látszott. A fej arcán két apró fekete szem virított, de azon kívül se haja, se füle, se orra, se szája nem volt.

– Milyen témára készítette ezt a rajzot?

– Éjjeli álmom.

– Nem látok semmi kivetnivalót ebben a rajzban. Maguk nem szoktak különös dolgokat álmodni?

– A rajz önmagában valóban semmit sem jelent, azonban nem árt óvatosnak lenni. Lánya magatartásában és cselekedeteiben több lelki problémára utaló jel is felfedezhető.

Az édesanya szúrósan a pszichológusnőre nézett.

– Otthon mutatja-e az agresszivitásnak bármiféle jelét a gyerek? Nekimegy valakinek, zúgolódik, ha valamit el kell végeznie, vagy nem kapja meg azt, amit szeretne?

– Nem. Legfeljebb evés közben, ha valamit nem akar megenni, mi pedig erőltetjük.

– Hogyan viselkedik ilyenkor?

– Gondolom, mint minden gyerek: duzzog. Ölbe teszi a karjait, és mérgesen nézi a padlót. Néha egyet-kettőt az asztalra csap, esetleg felkiált.

– Mit kiált?

– Nem akarom, nem vagyok éhes, ilyesmit, egyébként nagyon csendes gyerek, órákig magára lehet hagyni. Miért érdekli mindez?

– Azért, mert az eddigi tünetek alapján a gyereknek gondja lehet az indulataival, s személyiségére nézve az ugyanolyan romboló hatású akkor is, ha mások, s akkor is, ha önmaga ellen irányul.

– És maga szerint mi lehet ennek az oka?

– Nem tudja kifejezni önmagát, érzéseit, gondolatait, azt, ami benne lejátszódik, és ezt valami mással igyekszik kompenzálni, ami viszont...

– Megbocsát, de ez a halandzsa kicsit tankönyvízű, én is tanultam anno pszichológiát.

– Mit csinál, ha egyedül van?

– Mit csinálna?! Ha éppen nem tanul, akkor leginkább játszik.

– Játékokkal vagy a számítógépen?

– Így is, úgy is, ha egyedül van, akkor talán inkább az utóbbi előtt ül.

– Van a gyerekének okostelefonja?

– Mi ez?! Kihallgatás, ahol én vagyok a vádlott?! Különben pedig persze, hogy van! Minden gyereknek van, az enyémmek miért ne lenne?! Hogy kigúnyolják a többiek?! Az is kiváló pszichológiai eset lehetne, nemde?!

A pszichológusnő higgadtan megigazította szemüvegét.

– Mondja, van magának gyermeke? Ne, ne válaszoljon, úgyis tudom! Csak olyasvalaki kérdezhet ilyet, akinek nincs. És amíg nincs, honnan veszi a bátorságot, hogy ilyen és ehhez hasonló kérdéseket fogalmazzon meg?! Könnyű elméletben okoskodni, a képzeletbeli ideális gyereknek az ideális anyja lenni!

A tanítónő megpróbálta csillapítani a kedélyeket.

– Asszonyom, nyugodjon meg, félreérti a helyzetet, mi jót akarunk a gyerekének. Próbáljon meg beszélni vele, esetleg rájönni, mi foglalkoztatja különösebben mostanság. Senki sem állított olyat, hogy bármi komolyabb baj lenne a gyerekével. Jól tanul, nem zavarja az órákat, szünetben sem rendetlenkedik, talán túlságosan is visszafogott, de van ilyen, tudjuk, mégis, kissé aggasztónak találom, hogy ilyen morbid témák foglalkoztatják, és van még valami, amit eddig nem említettünk...

– Mégpedig?

– A kislánya üti magát! Ha tanult pszichológiát, akkor nyilván azt is tudja, hogy az önbántalmazás akár néma segélykiáltás is lehet.

Az anya elképedve a fiatal pszichológusnőre meredt.

*

Leült az ágy szélére, és mosolyogva az okostelefonját nyomogató gyermekére pillantott.

– Milyen napod volt ma, szívem?

– Jó.

– Bővebben?

– Anya, várj egy percet, meg kell etetnem Gúlt.

– Ki az a Gúl?

– Gúl egy aranyos csodalény, itt él a telefonomban, és óránként meg kell etetnem, ne-hogy eltűnjék.

– Már értem...

Az anya körbenézett a szobában, a szék támláján, az íróasztalon, de még a szőnyegen is rózsaszín, piros és halványlila babák, párnák és ruhaneműk heverték szerteszét, az asztalon és a polcokon mindenféle kutyü volt szétdobálva. A telefonjába merült lányára emelte tekintetét, óvatosan kitakarta lábát a paplan alól, s két ujjával gyengéden megszorította a combját.

– Kibírod a hétfogást?

– Anya, hadd abba! Tudod, hogy kibírom, csak kicsit fura!

– Azért, mert rajtad van a pizsama!

Mielőtt még a gyerek tiltakozhatott volna, az asszony félig lerántotta róla a pizsama-alsót.

– Lássuk így!

A gyerek felsikoltott, s nevetve rugdalózni kezdett. Az asszony abbahagyta, és a combközépen lévő véraláfutásra nézett.

– Ez mitől van?

– Micsoda?

Az anya az elszíneződésre mutatott.

– Ja, az... Adéllal vívtunk, és eltalált.

– A vívástól vannak ezek a zúzódások?

– Aha.

– Máskor jobban vigyázzatok!

A kislány szó nélkül felhúzta a pizsamaalsót.

– Mi érdekes történt ma az iskolában? Mi újat tanultatok?

– Semmi különös, minden olyan uncsi.

– Jobban bele kellene élned magad, és nem lenne olyan uncsi.

Levette a szekrényről az egyik plüssmacit, és lánya arcába dörgölte.

– Gyerünk, tedd le a telefonodat, itt van Lea, ideje aludni.

– Anya, én már rég nem Leával alszom!

– Hanem?

– Gúllal.

– Igen?! És hogy öleled át?

– Nem kell őt átölelnem, csak ide teszem őt a párna alá.

A kislány a párna alá csúsztatva okostelefonját. Az asszony néhány másodpercig szótlanul nézett maga elé, majd jó éjszakát kívánt, megcsókolta lányát, és lekapcsolta az égit.

– Anya!

Éppen készült becsukni a szobaajtót, amikor a lánya utánaszólt. Résnyire kitárta az ajtót, és benézett a szobába.

– Tessék, kislányom!

– Gúl is ott lehet majd a születésnapomon?

A nő némi habozás után annyit mondott:

– Majd holnap megbeszéljük.

*

A férfi háziköntösben ült a nappaliban a tévé előtt. Az ölében lévő laptopon dolgozott, amikor belépett az asszony.

– Kérsz egy pohár bort?

– Köszönöm, most inkább nem.

A nő egy percre eltűnt, majd egy pohár vörösborral tért vissza, a kanapéra telepedett a férje mellé, és kapcsolgatni kezdte a tévécsatornákat.

– Ne számíts valami nagy kínálatra.

Az asszony egy főzőshow-műsoron hagyta a készüléket, a kisasztalra tette a távirányítót, és belekortyolt a borba.

– Min ügyködsz még most is?

– Le kell ellenőriznem a befizetéseket, hogy holnap délelőtt be tudjam nyújtani a pályázati anyagot. Neked hogy telt a napod?

– Semmi különös. Munka minden mennyiségben. Néha úgy érzem, hogy egy rakás idiótával vagyok körülvéve.

– Jártál az iskolában?

– Igen.

– És?

– Beszéljünk vele, furcsán viselkedik.

– Ennyi?!

– Meg morbid dolgokat rajzol. Mondjuk, ez igaz, láttam a műveit, mindegyiken sírhalmok, okkult krikshkraszok meg fura fejű szörnyek vannak, de nem hiszem, hogy minden gyereknek piros masnis nyuszikákat kellene rajzolnia.

– Én az egyik iskolai alkotásomon a disznótort festettem le, éppen amikor a hentes beledöfi a kést a jószágba, és kispriccel belőle a vér. Szegény Csöre néni, majd' elájult!

– Nem rosszból, de az összes pedagógus korlátolt?! Láttad volna, hogy kikelt ellenem az új iskolapszichológus! Valami arrogáns kispica! Mellesleg pontosan úgy fest, mint egy viktoriánus kori szűz, akit valami perverz betegeknek készült pornófilmből szalasztottak.

– Mit mondott?

– Mit csinál a gyerek, amikor egyedül van? Mivel szokott leginkább játszani? Szokott-e dühöngeni? Van-e okostelefonja?! Nem, nincs, baszd meg, barlangban él!

A férfi elmosolyodott.

– Ha már itt tartunk, szeretném veled megbeszélni, hogy a következő félévtől írassuk át Barbit egy másik iskolába. Képzeld, Rozi egyedül hagyta az öltözőben, és még el is mondta nekem! A többi gyerek mind bement a tornaterembe, és a nagysága csak ott vette észre, hogy egy gyerek hiányzik, kénytelen volt visszamenni érte. Mi van, ha időközben valami bántódása esik?! Azért ki felelt volna?!

A férj fejét csóválva a kisasztalra tette a laptopot.

– Ahogy gondolod. Azt mondják, hogy a központi iskola most elég erős. Munkába menet el tudnád vinni, én pedig elmennék érte.

– Nem rossz ötlet, előtte azért még utánanézek, kik tanítanak ott.

– Megbeszéljük. Egyébként lefoglaltam tizedikére a Simpsons játszóházat.

– Miért a Simpsonst?! Tudod, hogy a Transylvániát akarja!

– Tudom, de a Transylvania szilveszterig foglalt. Tavalý is a Simpsonban ünnepeltük a születésnapját, és klassz volt. Miért ne lenne úgy az idén is?

– Csalódott les, tudod, és hisztizni fog.

– Na és én most mit tehetek ez ellen?

Az asszony letette a borospoharat, és hízelgőn a férjéhez bújott.

– Hívd fel őket még egyszer, és próbáld őket meggyőzni, hátha, érted...

Közben lassú mozdulatokkal kioldotta férje köntösének az övét.

*

A sziklára épült ódon várkastély fölött denevérek köröztek. A halványan megvilágított falrajz előtti asztal körül különösebbnél különösebb hősök gyűltek össze. Köztük volt Drakula gróf, a Farkasember, Rudolph, a kis vámpír, a Skarlát Boszorkány, Frankenstein, az Egyszemű Űrlény, Hulk, a Macskanő és sokan mások. Az ünnepelt Barbaráról hosszú szürke palást lógott, lábán térdig érő szőrmés csizmát viselt, csizmájának orra pataszerűre volt kidolgozva. Az anyuka Hókirálynő-öltözékben a *Happy Birthday to*

You című születésnap-köszöntő dalocskát dúdolván tette a tíz gyertyával díszített tortát a lánya elé. Miközben a jelmezbe öltözött gyerekek megfogták egymás kezét, a szülők okostelefonjaikkal fényképezve, hangosan buzdították az ünnepeltet a gyertyák elfújására.

- Fújd el, Barbi!
- Előtte kívánj valami szépet!
- Gyerünk, Barbara!
- Teljesülni fog!

A születésnapos előrehajolt, és halkán, hogy csak a hozzá legközelebbiek hallhatták, azt mondta:

- Kívánom, hogy a tizenegyediket már mindannyian Gúl társaságában ünnepeljük!

Mély lélegzetet vett, és elfújta a gyertyákat.

A telefon egy pittyenéssel jelezte, hogy a temető démona megéhezett.

Flóra Virág: Termékenyítő gondolatok őre (2002; egyedi technika, viasz, vatta, drót, papír, szén; 500×840 mm; magántulajdon; fotó: Flóra Virág)

Amikor egybegyűjtenek

olyan hideg nem lesz
mint tavaly volt
három három veréblépésre
állsz és félsz fázol
és megbocsáthatatlanul
fehér vagy

mit kezdjek jóvátett
köszönéssel
őrizzem mint a múzeumi csendet
mint a tetemben a halált
hogy én is fehér lehessenek
legalább így legalább mint a lárvák

másolom kézszerításon
egyik kezem a tied
csupa elhalasztott mozdulat
visszatartott kőgalamb
nem eszik nem repül
nem melegíti karomat

Amikor elhallgat a szél

más nyelven szólok hozzád
nem nem hegedűjáték nem is
fordított kinyilatkoztatás
mintha az első szerelem ismétlődne meg
ma nem félek a haláltól sem
mulatnak akik kergettek

ez a beszéd nem a kiáltásé
vitéz szavak helyén temetőhallgatás
szerettem volna láncot kötni
Krisztus szögelt lábára
lukas a szíve elvérzik
jobb volna ha maradna

elhaladna ő is melletted
megértené a hétfő miért vasárnap
miért nincs napkelte virradat
látná kilincs nélküli ajtó vagy
s hogy az első szerelemnél
ez messze őszibb és halálosabb

Szavak az ajtóról

vasaltam épp amikor megjöttél
évszakot erkölcsöt
és úri törvényeket mert
gondolatban elkövettem minden vétket
egyedül aztán féllábú fákkal
ahogy tudtam ahogy lehetett

nézd azt a másfél évtizedet
csupa könnyörtelen béke
s mint nagykabátban toporzékoló gyermek
ficáncol mozog de el nem megy
ajtó mit megkerülni sem lehet
hát így így hallgatok én melletted

előbb csak az este aztán
csontjaim vashangú roppanása
fájdítja meg az éjszakáim
hallgatom a négy nagy fal görcsét
mintha szikla vajúdna
siratja szétmálló szülöttét

A háromszög tele

a rádió nem mondta be
a vihar kártettei közt
a vak hófúvásos este
rám borult úgy ölelt meg
mintha még bízhatnék abban
hogy kárpótol véget érhet

vagy éppen jóra fordul
hát számba lehet venni
Isten útjait arcod borotvált térképén
a vakító havazásban
eltalálni a szívedig
s minek felébreszteni

e hajótörött világra
a háromszögű rabságot
siettetni a boldogságot
rémült oltárokkal
fekete ingesek vigyáznak rá
ásókkal hólapátokkal

Anya (1-4.)

1. Mária randivonalon

„Már egy hete csakis magára
gondolok mindig. Több a nő,
de kevesebb az apáca
manapság. Megbecsüli-e az
az egyben a kettőt rosszmagamban?”

– gondolatok jönnek-mennek,
a háttér mindig zsúfolt, pedig
minden lény üres. Így vagy élő-
lény még. De elevenséged álarca szétfoszlik,

ha csődöt mond a népi botox, az
önámítás. Életed, mire eljut
a poharadba, már hét pár vesén
szűrődött át. Jó reggelt,
Szűz Mária!

2. Hormonabúzus

„Én még őszinte ember voltam”
– gondoltad mindig. Több a nő,
de kevesebb a pókselyem specialista
manapság. Durván szótt minden
kültéri kabát.

Beltéren is minimum sapka,
sál kellett a mosogatáshoz, hideg
és huzat járt át a házon. Hiába

szövöd az álmod, az élet nagy
morzsaporszívó,

leszívja a szív dolgait és morzsolódik
ág, ágy, méh és petefészek,
diethylstilbestroltól marad meg
az élet. Túl gyakran használod
ezt a szót és magad, ha ennyit

lelkizel, Szűz Mária, vigyázz,
megáldanak. A haláltudatosság
kávészó redőnyét lehúzod,
papírpénz dobban a persely
alján, régi ötszázás.

3. Mária szüzessége

Csak mentél, és kitálaltál
– némán, mert több a nő,
de kevesebb az ép(p) most.
Ruhátlan angyal a magasba

száll, de ma nem érkezett még
angyali megerősítés. Gyenge a
kerítés, két fél, vagy más szilárd
anyag közé szorulsz, mint
utángyártott szilentrögzítő,

nincs rád igény, mert több a
nő, de kevesebb a szikotikus
miazma antidotuma (manapság).
A szilárd anyag hiába hatol,
kikezdehetetlen szüzességed mítosza.

4. Kék hajú Mária

Nem nyafognál, mert *most már késő. Most látod*, hogy több a nő, de kevesebb a láb-masszázs manapság. Úgy teszel,

mintha nem jelentene semmit, pedig jelen(t). A múlt súlytalanná kopott, mert magányos vagy, de nem akarsz emlékezni. Inkább kötsz, vagy főzöl egy teát.

Magadat horgolod össze, minden szétfoslás után jobb vagy, mint előtte. Szürke hajad a holdunk az égen, *kékítőt old-*asz a hajfestékben.

Mint valami

semmi sem marad az ami volt
úgyhogy jobb nem gondolni semmire
csak hagyni hogy emlékké legyen a jelen
s várni az egész napos esőket
a vízmélyi csendben
és belátni már nemigen tudunk mit mondani
legföljebb hogy ilyen az élet és lehet
hogy ősz van és hosszú lesz a tél
s fősorozhatjuk ugyan magunk
de körülöttünk mindenütt szakadék
s nincs reményünk más
mint valami lehajló ág vagy képzelt légyökér

minden máshogy van mint volt
de azt mondják az életet nem lehet csak úgy befejezni

Harc nélkül

most miénk a tó
szakad az eső
s ami lesz velünk jól
elképzeltető

nincs mit mondanom
próbára teszel?
kész örület hogy harc
nélkül vérzek el

Lekerekítjük

gubancolódhatnak egyre titokzatosabbra
az el nem szőtt szálak
semmi sem tarthat vissza
és nincs amiért bárki is okolhatna bennünket

anélkül hogy szemrehányást tennénk
a letarolt ünneptelen földekért
lekerekítjük most az elmúlt napok sarkait
s úgy vágunk neki az útnak
hogyan talán semmit sem hibáztunk el

nem zártuk be magunk után az ajtókat
és nem viszünk magunkkal semmit

A mai angyalok

Mennyi ölelés úszik, röpül a levegőben!
Mennyi öllelek, ölelések, *sok-sok ölelés* kószál,
míg odaér a címzetthez!
Bárki állítson mást, angyalok viszik a sok ölelést.
Némelyik sokáig üldögél egy felhőben,
aztán újra indul, hátha rátalál arra, aki várja,
és elkapja azt is, aki nem.
Túl az öleléseken, mennyi puszi,
sőt csók! Ezeket most hagyjuk.
Mennyi angyal kellene, hogy minden ölelés célhoz érjen!
Százmillió-kétszázezer sem lenne elég!
Miket beszélnek!
Hiszen az angyalok megszámlálhatatlanok!
Vagy talán a mai angyaloknak már
gyártási számuk is van?
Ez nem lehet, ugye?
Az angyalokat nem lehet elrontani.
Az ósdi, meghitt, kézzel írt leveleken kívül,
melyeknek csillaga állítólag már leáldozóban,
e-mail, sms, újabb és újabb módszereik vannak.
Mennyi gépi mosoly! Meg virtuális, meg digitális.
Várják őket a digi-dagi lányok, a vékonykák,
a virtiglik, a szinglik, a vagányok meg a vargányák.
Az angyalok meg röpülnek,
viszik az öleléseket, bízhatunk bennük.
Még a szmog, a szálló por sem árthat nekik.
Az ilyesmi csak az embereknek árthat.
De ha sok ölelés jut el hozzájuk,
akkor védettebbek lesznek.

Valaki szomjazik

Nem úgy van, ahogy képzeled.
 Hogy fogom magam, és jól benyakalok.
 Azután meg össze-vissza beszélek.
 Onnan tudod, hogy ittam, mert csak olyankor
 mondom neked: „édes bogaram”.
 Nem úgy van, nem.
 Én valójában messzire kerülném azokat a boltokat,
 ahol mindenféle szeszeket árulnak.
 Minimum negyven év tapasztalatával bírok.
 De.
 Valaki szomjazik bennem.
 Sokszor napokig nem ad jelt magáról,
 csak ott lapul bennem.
 Érzem, idő kérdése és jelentkezik.
 Előbb csak duruzsol, akkor még talán megállíthatnám.
 De erre aligha kerül sor, a következő pillanatban
 hallom a parancsot: vedd a kabátod, és menj.
 Nem tehetek semmit, öltözöm,
 nincs mese, tudom, nagyon szomjas.
 Hogy oltom szomját, nem tudom.
 Másnap aztán jön a kőkemény lázálom.
 A bánat, hogy megint nem voltam magamnál,
 hagytam, hogy leitassa magát velem,
 sokszor még el is hasalok,
 másnap a tükörben nem ismerem magamra.
 Mintha ez a bennem szomjazó valaki
 jól elvert volna, véralfutások a hátamon,
 a szemem alatt, mintha legalábbis alkoholistá lennék.
 Hullámszik az agyam, a gyomrom,
 szédelvek, mint egy beteg,
 minden lépésemre vigyáznom kell,
 mintha mocsárban lépegetnék.
 Borfoltok a monitoron, az asztalomon,
 a szőnyegen,
 valaki itt randalírozott.
 Az volt, aki évek óta ott ül bennem,
 a beteg, szomjas, sunyi terrorista,

és nem tudhatom, mikor fog újra robbantani.
 A rendőrségre nem mehetek, orvoshoz sem.
 Egyszerű ez, mondják: Maga alkoholista.
 Pedig nem. Hidd el.
 Segítségre van szükségem.
 Persze.
 Valaki szomjazik bennem.

Haniko: Hirundo V. (2019; papír, műbőr; 91×61cm; fotó: Bíró David)

Vidám mondatok

Lehetséges feleslegesen haldokolni?
Aztán pedig aki belehal, és aki nem.
Emlékszem egy híres szakácsra,
csak azon embertársai
után mutatott érdeklődést,
akik nem kóstolták a főztjét.
Egy falatka az éjszakámból?
Tunkolni szétvérző hajnalomból,
óriás téli süteményeim között bolyongani.
Ezredik égi kondérja fölött imádkozik.
Olyan szépen megmérgeznék,
szívem.

Mint tejszínhabban a fájdalom.

Ha minden hullám ostoba,
a tenger miért nem az?

Mint akinek a szél mutatja az utat,
mint aki a semmit választja barátnek,
mint akinek a minden a legnagyobb ellensége.
Ínséges időkben vad kaland az is,
ha valaki magára marad.

Ugyanazt csinálni
egy egész életen át
a legnagyobb tisztességtelenség.
Talán a legnagyobb tisztesség.
Aztán csak egyszer füllenteni azt,
hogy ő volt a titokzatos napfodrász,
ki rendre kifésülte a fény kócait,

s máris nevetés tárgya lesz.
Így végzi az olyan, aki elbújik,
csak hogy különbözhessen.

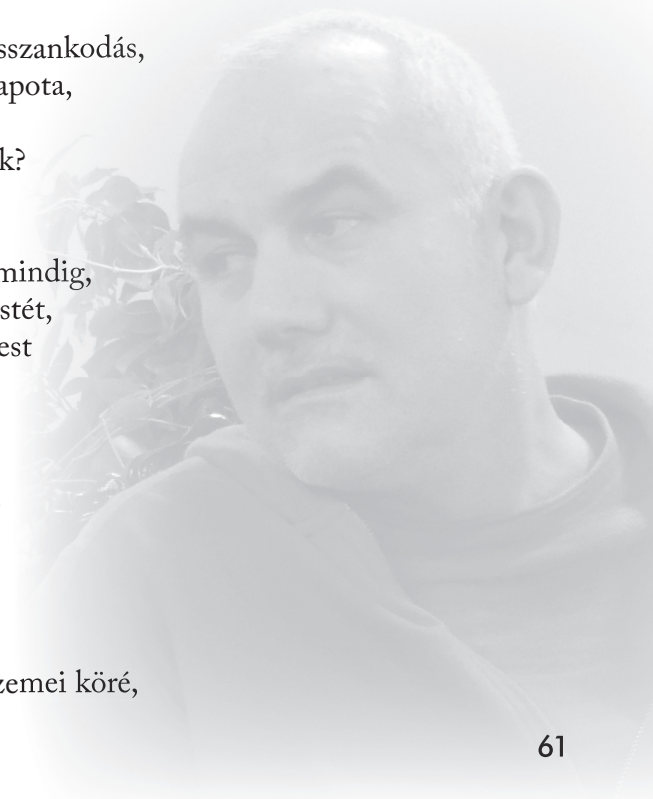
Néhány napja az ügyeletes takarító
arra hívta föl a Csin Akadémia munkatársainak figyelmét,
hogy a rózsakertben száradó kinpaddal gondok akadtak.
A szerkezetet akkoriban gyakran használták,
és nem is hiába.
A takarító azt írta jelentésében,
hogy az emberi szenvedés nyomaitól lucskos padot
nem áll módjában letisztogatni.
Hogy ugyan miért nem?
Ellepték a lepkék,
s ahogy Önöknek írom a jelentést,
már a kézfejemet is eltakarták.

Lepkeszárnyra alvadt vér,
a nehezebb, ámde pontosabb szárnyalás föltétele.

Ha a halál nem válogatna.

Föltámadás után egy kis bosszankodás,
mert hát, ugye, a temető állapota,
és egyáltalán,
hová lettek a sírvirág kannák?

Álmai rendjébe úgy indult mindig,
hogy ábrákkal díszítsék a testét,
díszre dísz, mert mintha a test
nem díszítés lenne maga is.
Kell a kinti tombolás,
míg bent időzöm.
Akarta nagyon a testfestést,
ahogyan kívánjuk a fényt,
az eper csorranó vérét vagy
a húsklopfoló tamtamját.
Égő zsírfesték a szájára,
valami halk kékség hunyt szemei köré,

FECSKE CSABA ◀

Ujjé!vi jókívánságok

Itt van már az új esztendő,
a régi hát elúzendő.
Az is új volt még egy éve,
de vége lett, fuss el vele!
Ez a legújabb esztendő,
legyen teli padlás, bendő!
Kamra, hűtő dugig legyen,
a kutya is kolbászt egyen!
Bort, búzát és békességet,
a fejekbe bölcsességet!
Ne üssön el az úthenger,
küldjön meghívót a tenger!
Csökkenjen a fagyí ára,
úgyszintén az áram ára!
Ennyi jó elég is mára.

körmeiből, kérte, míg álmodik,
legyenek fényes lobbanások.
Reggel majd találjon részeg matrózt a köldöke alatt,
lássa meg madárka tintafoltját a vállán,
ördögfiók bújjon a melle alá.
Talpára angyal rajzát kérte,
úgy járhasson egy fémes
délelőttön át a mólók között.
Sikoltozó angyalon taposni,
míg parti ivóban
vámírodában érdeklődik,
könyörög az ember.
Kikötőben miért szebbek
az özvegyek.

Csapodár kishúgom a kazánházban
hagyta drága és rettenetes toalettkészletét,
halálos rúzsokat, szemceruzákat és krémeket,
s egy kivételesen hatásos alapozót.
A fűtőt végül a púderes tégely vitte
kísértésbe.

▶ PETŐ AMY

Születésnap

Ma nagy nap van: Gréti születésnapja!

Gréti reggel arra ébred, hogy az egész lakás fel van díszítve. Anya azt mondja, születési manók jártak itt, és kidíszítettek mindent.

Gréti boldog, anya inkább ideges. Sok vendég érkezik, és szalad az egész ház, és még ebédet is kell főzni. Anya tortát is süt, mert úgy az igazi. Apa szerint inkább az lett volna az igazi, ha mindenki étterembe megy. Anya takarítás közben rálép egy legókockára, akkorát kiált, hogy Gréti és apa aggódva rohan a nappaliba.

Később a konyhában odaég a hús. Gréti tátott szájjal nézi, mert annyira füstöl, mint a kémény télen, és fura szaga is van. Anya szeretné, ha apa lemenne a boltba egy újabb adag húsert. Apa inkább kinyitja az ablakot, és pizzát rendel. Anya már a tortát díszíti, ez nem füstöl, de később világítani fog, mert lesznek rajta gyertyák.

Megérkeznek a vendégek. A sor elején nagy, nagypapa, utána Hanna néniék, Nóra néniék és a gyerekek. Gréti nagyon örül, mert mindenki kezében kis csomag van, az ő ajándékai. Szerencsére a rokonságnak ízlik a pizza, és tetszik a torta is. Gréti elfújja a három gyertyát, és kíván valamit: azt, hogy az egyik zacskóban az az illatos sütibaba lapuljon, amire már annyira vágyott.

Gréti ajándékokat bontogat. Nem találja a sütibabát, de még hátravan egy virágos doboz. Izgatottan kinyitja, és megpillantja a babát. Pont olyan gyönyörű, mint az áruházban, ahol titokban kétszer is visszaszaladt, hogy elbúcsúzzon tőle. Most nem kell búcsúzkodnia, mert vele lesz mindig, ezentúl akár vele is alhat. A sütibaba olyan illatos és csodás, hogy nem lehet vele betelni! Anya sem tud betelni azzal, ahogyan Gréti örül ennek az illatos és kicsit odaégett napnak.

Á, dehogy!

Gréti megtanulta, hogy nem minden az, aminek látszik.

Nagypapa vasárnap délelőtt elaludt a fotelban, még hortyogott is, elég ijesztően. Felébredt, kinyitotta a szemét, Gréti pedig megkérdezte:

– Nagypapa, jót aludtál?

– Á, dehogy aludtam, nem szoktam én napközben aludni! Csak pihentem pár percet, és közben behunytam a szemem – felelte felháborodottan nagypapa.

Nagy legutóbbi látogatásakor gyakran tüsszentett, amikor Grétivel játszott, és állandóan az orrát fújta.

– Nagy, te most beteg vagy? Elmész a doktor nénihez? – faggatta aggódva Gréti.

– Á, dehogy! Legalább harminc éve kutya bajom sincs, ez csak egy kis nátha. Nem kell ide orvos – legyintett nagy.

Anya egyszer takarítás közben talált egy fényképalbumot, amit könnyes szemmel lapozgatott.

– Anya, te most sírsz? – tudakolta együttérzően Gréti.

– Á, dehogy sírok, csak meghatódtam egy régi emlék miatt – nyugtatta meg anya, és megtörölte a szemét.

Apa az oviból hazafelé furcsa kifejezést használt a volánnál.

– Apa, te most csúnyát mondtál? – kérdezte kikerekedett szemmel Gréti.

– Á, dehogy, csak megdicsértem azt a bácsit, mert nagyon ügyesen vezet – felelte félmosollyal apa, és közben megvakarta az orrát.

De Grétinél a dolgok pontosan azok, aminek látszanak:

Ha sokáig behunyja a szemét, akkor biztos alszik.

Ha könnyek csorognak le az arcáról, akkor biztos sír, és van valami baj.

Ha sokat tüsszent, és folyik az orra, akkor anya elviszi a doktor nénihez, ahol biztos kap egy újabb matricát.

Ha pedig új szót használ, és anyának jól láthatóan felszalad a szemöldöke, akkor biztos, hogy az a szó olyan csúnya, hogy örökre el kell felejteni.

Hasznos holmik

Dédi mama már nagyon öreg. Annyira, hogy naponta legalább hárman megjegyzik, mennyire jól néz ki: például reggel a sarki boltban a pénztáros, délután a gyógyszertárban Irénke néni. Dédi mama szerint, ha ezt egyre többen mondogatják valakinek, az már az öregség biztos jele.

Régen, amikor fiatal volt és nagyon csinos, a férfiak kisebb sóhaj kíséretében megfordultak utána az utcán, a nők irigykedve bámulták, a gyerekek pedig áhítattal nézték, de senki sem ment oda hozzá, hogy azt mondja: Nagyon jól tetszik kinézni!

Dédi mama haja fehér, az arcán annyi vonal fut szanaszét, hogy senki nem tudná megszámolni. De amikor nevet, még most is gurgulázva teszi, és a szeme is ugyanúgy csillog, mint egykor.

Dédi mama szereti a vicceket és az ajándékokat. Az előbbi alaposan megjegyzi, az utóbbit gondosan elteszi. Van egy ódon, tölgyfa ruhásszekrénye, abban sorakoznak szépen a dolgai:

Az új papucs, amit a születésnapjára kapott – mert egyszer még jó lesz, de nem most, mert a régiek még semmi baja.

A kasmír pulóver, amit karácsonyra kapott – mert egyszer még jó lesz, de nem most, mert a kedvenc kardigánja egyszerűen elnyűhetetlen.

Az új hálóing, amit a névnapjára kapott – mert egyszer még jó lesz, de a mostani pizzamájánál egyelőre nincs jobb.

A meleg takaró, amit pár éve kapott (már nem is emlékszik, milyen alkalomra) – mert egyszer még ez is jó lesz, ha a régi pokróc, amit még a dédi papa használt, megadja magát.

És akkor még nem beszéltünk a bonbonrengetegről, ami halmozottan fordul elő abban a szekrényben. Van mindenféle praliné és többféle csoki is. Dédi mama szerint egyszer még ezek is jók lesznek, például ha vendégek jönnek, lesz mivel megkínálni őket.

De vendégek egyre ritkábban jönnek. Nagyon fontos dolguk van: például egész nap nézelődnek és vásárolgatnak, hogy legközelebb újabb hasznos holmival tudják meglepni dédi mamát, aminek újra nagyon fog örülni.

Flóra Virág: Termékenyítő gondolatok őre (2002; egyedi technika, viasz, vatta, drót, papír, szén; 500×840 mm; magántulajdon; fotó: Flóra Virág)

A költőnél mindig van mobiltöltő

Beszélgetés Lackfi Jánossal

– Az 55. könyved éppen egy kedves kis kötet, mely a *Cerkabella Kiadó* gondozásában jelent meg, *Mi lesznek, ha nagy lesznek?* címmel. Ultramodern illusztrációit Foltin Fruzsina készítette.

– Mi volt a célod ezzel a kötettel?

– Mind jól ismerjük a jelenséget, mikor munkagépek dolgoznak a városban, ráccsal választják el területüket az utcától, és egyik helyen a vasidomokhoz lefűrészelhetetlenül odahegesztve sapkás kisfiú bámulja a markolókat, betonkeverőket, aszfaltozókat. Ha rajta múlna, ott állna évekig. Hiába szeretne anyukája már rég továbbindulni. A srácok ugyanilyen olthatatlan lelkesedéssel szemlélik a szobafestőt, a kőművest, a rendőrt, a tűzoltót, az összes létező szakembert. Nyilván a saját jövőbeli, lehetséges felnőtt-munkálkodásukat is ámulják ebben. Ami egyelőre nagyon furá nekik, elképzelhetetlen és titokzatos. „Mileszelhanagyleszel?” Természetesen sose leszünk nagyok, szőrösök, ráncosak, őszek, kopaszok, szemölcsösök, olyan döbbenetesen öregek, mint egy harmincas tanító néni vagy egy negyvenes boltos... Hát az lehetetlen!

– Miért különleges ez a pici könyv?

– Szuggesztív a képi világa, nagyon jó kézbe fogni, kisebbeknek rágcsálni is finom, csak ne vigyék túlzásba a bevitelt...

– Nagyon szeretem a humorodat, a játékaidat a szavakkal, ez a felnőtteket is megnevetteti, egy halom szóvicc és nekünk szóló utalás is bújjik a sorok között. Így tervezted?

– Hát persze, vénséges vén meggyőződése, hogy a gyerekvers éppúgy szól a gyerkőcnek magának, mint például a benne rejtőző felnőttnek. Sok izgalmas, megfejthetetlen sor lopja be magát a tudatunkba, míg rájövünk meglelt fővel, hogy hoppá, a „kék gyöngyöt tesz bársony tokba” Weöresnél a szemhéjak lehunyását jelenti. Vagy hogy a „hol most madár kapirgál, ott áll majd a szentendrei papírgyár” tréfás rendszerkritika, a propagand-

Cerkabella Kiadó, Szentendre, 2019.

adalok túlságosan ragyogóra festett, diadalmas ipari világának csúfolása. Nem kell, hogy ezt rögtön értsük kiskorunkban, hiszen így legalább maradnak későbbre tartogatott patronok, melyek nagyot szólhatnak. Mondjuk akkor, amikor már gyerekeinknek olvassuk ugyanezeket a szövegeket. Ja, és egyáltalán nem baj, ha a szülő is élvezi, amit a kölköknek mesél, nem hal szörnyet az unalomtól a második, harmadik, ennplusztödik felolvasásnál.

– *Nagyon pozitív az egész kis könyv, hiszen azt sugallja a „boldogok” kezdéssel, hogy minden szakmában kiteljesedhet az ember, és boldog lehet. Te hogy gondolod? Alapvetően optimista vagy?*

– Egyik dolog, hogy valóban inkább optimista vagyok. Erre nem a világ állapota vagy az ember nagyszerűsége ad nekem okot. Hanem az a világszemlélet, amely rejtetten ebben a kötetben is megjelenik. Ugyanis „boldogok a...” kezdettel először Jézus mondott nagy hatású mondatokat, nyilván erre is utalnak a versikék. Nem vallásos mű ugyan, de nem is tilos a teremtett világ teljességének igézetében értelmezni. Hiszen a jézusi boldogság ellentmondásokat is kibír, azt mondja, lehetünk boldogok bárhol, bármikor, ha béke és derű van bennünk. Akár sírunk, akár éhezünk, akár igazságtalanság ér, akár üldöznek. A Gulágról hazatért Olofsson Placid atya is ezt hirdette, s ha valakinek, hát neki hihetünk. Ábécéskönyvünk azért finoman jelzi az érem másik oldalát: a gyerekek sem tökkelütöttek, gyakran élesebben látják, mi történik itt, mint mi, nagyok, akik balesetnél, dulakodásnál elfordítjuk fejünket, no meg átlépünk a szétcsúszott hajléktalanon. Kiderül ám, hogy ha a doktorok boldogok, az nem jó mindenkinek, mert nekik sok beteg kell a boldogsághoz. A rendőröknek sok betörő. A betörőknek kevés rendőr. A kukásoknak, utcaseprőknek jó a sok szemét, különben elvesztik az állásukat. Viszont ők is belefutnak, ha túl sok szemetet termelünk. Szóval a világot eléggé összegabalyítjuk mi, okos felnőttek. Ez azért igenis kikukkant itt-ott ebből az alapvetően színes világegyeteméből. Ja, és hát valóban van olyan sugallat is a könyvben, hogy remek dolog motiváltan csinálni a munkánkat. A költő például olyan, akinél mindig van mobiltöltő. És gyereket-felnőttet egyaránt feltölthet.

– *Szerinted miért fontos beszélgetni arról a kicsikkel, hogy milyen szakmák léteznek, miért jó az egyik vagy a másik? És mi illene az adott kisgyermekhez?*

– Szerepjátéknak sem utolsó, és erősíti bennük azt az egészséges szemléletet, hogy bárkik lehetnek, bármeddig eljuthatnak. Persze nem az a cél, hogy irreális célokat tűzzenek ki, és mindenképp az eget ostromolják. Nem attól függ a derű, hogy kukásként vagy miniszterelnökként melózom: rengeteg rajongott híresség lesz öngyilkos. Az ismertség és az ismeretlenség terhet is bírni kell.

– *A gyermekeidnek volt, van fix elképzelésük a szakmájukat illetően? Változott náluk ez az évek során?*

– Ahányak, annyifélék. Simon rengeteget olvasott, gyönyörű tisztán énekelt, pásztor-furulyázott, aztán átnyergelt a kémiára, majd az elektronikára, villamosmérnökként végzett, most informatikus-fejlesztő, és élvezi. Margitot szinte minden érdekelte, először orvosira ment, de a pálya nem tűnt vonzónak, most skandináv irodalmat tanul és filozófiát, közben illusztrál, és cukrászdában dolgozik. Dorottya végzett barista, mostanra vetette bele magát az éneklésbe, remekül csinálja. Johanna keresi a helyét, de ő is szuperül énekel,

s a sminkelés világában is otthonosan mozog. Ágnes lányom régóta nagyon elszánt, minden idejét a lovardában tölti, állatorvosnak készül.

– *Hogyan érezted magad, miközben a rímeket faragtd?*

– Igazi jutalomjáték, öröme volt. Jártomban-keltemben jegyezgettem az ötleteket a farzsebemben tartott füzetkébe, vagy beolvastam a GPS-nek használt okosmobilomba vidéki utakon. Vannak nehezebben megszülető munkáim, de ez felhőtlen tűzijáték volt. Sok ötletet kidobtam persze, ez már csak vele jár, és rengeteget cserélgettem a sorokat, mert ha négy sorból egy nem elég ütős, az máris egynegyednyi veszteség, ami luxus.

– *Min dolgozol éppen most?*

– Több mindenben. *Száll a kukuk a fészre* címmel jön idén egy kis gyűjtemény, melyben megtalálhatók Balassi üzenőfalának bejegyzései, Arany és társai blogolása, a szimbolisták és rajongóik chatcsoportjának közleményei, Jézus és tanítványai digitális lábnyoma. Továbbá pár vagány repperes pengeváltás Babits és József Attila, Arany és Petőfi, Ady és Kosztolányi között. No meg dramatizált klasszikusok: Sándor befordul a konyhára csajozni, de nem köszöni meg, amit kap, Kölcsey az Úristennel beszélget, válasz is jön, Babits leviszi szépen a szemetet, Attila meg harmadnapja nem eszik, aztán eladja az erről szóló verset, és eszik.

► MÉSZÖLY ÁGNES

Macskákkal mellélőni szinte...

Nattán-Angeli Nóra: Spicc és Pipa

Bizonyos dolgok mindig bejönnek. E bizonyos dolgoknak nagy része kapcsolatban van a macskákkal, ezekkel a bájos és puha kis lényekkel vérengző ragadozókkal, akik kollektíven felelősek azért, hogy az énekesmadarak és a kistestű hullók egyedszáma drasztikusan csökken a kertvárosi övezetekben, oly mértékben, hogy néhány faj már kihalással veszélyeztetett.

De közben meg annyira helyesek, de tényleg.

Naná, hogy rengeteg mese és mesekönyv is születik róluk, mióta mesekönyv születik egyáltalán, leleményes hősként, kedves és megbízható társként, esetleg bajkeverő gézengúzként bemutatva az ember x-edik legjobb barátját (a kutya után, de a szomszéd néni előtt). A fenti szerepeknek egyébként semmi, de semmi valóságalapja nincs, és csak egyetlen következtetést vonhatunk le létükből egyáltalán: hogy a felis catus sikeresen domesztikálta a homo sapienst az utóbbi három évezred során.

De ha egyszer olyan cukin dorombol nem erről kíván szólni jelen írás.

Hanem egy macskás mesekönyvről, méghozzá egy négyrészesre tervezett sorozat első epizódjáról. Szerzője Nattán-Angeli Nóra, illusztrátora Pájer Lilla, kiadója a Scolar, főszerplője pedig Spicc és Pipa, a két szobacica.

Debütáló mesekönyvről van szó: mind a szerző, mind az illusztrátor részéről első önálló kötetről, bár egyik alkotó sem tekinthető abszolút kezdőnek: Nattán-Angeli évek óta publikál különböző gyermekirodalmi print és online periodikákban (*Szitakötő*, *Üveghegy*, *Író Cimborák*), és Pájer Lilla neve sem ismeretlen az illusztráció és grafika világában. Ráadásul a szerző 2017-ben az Aranyvackor pályázaton elvitte a zsűri fődíját a 2–5 éveseknek szóló szövegek kategóriájában; a pályamű címe *Rajt és Bojt* volt, és szintén két macska kalandjait mutatta be.

Scolar Kiadó, Budapest, 2019.

Ha a szöveget vagy az illusztrációt önmagában nézzük, nem is látszik a kezdők sutasága. Nattán-Angeli Nóra ráérősen mesél, a mondatok ritmusa egyszerre idézi az altatókat és az előbeszédet, lüktetése, mint a szívverés. A történet lassan folyik, ha folyik egyáltalán, különösebb kalandok nincsenek, inkább csak hangulat, békés nyugalom, melyet csak néha zavar meg gyermeki vagy macskai csintalanság. Teljes, de nem tömény idill, néha meglepő szófordulatokkal (töprenkedtek), különleges, de nem ügyetlen mondatokkal, olyan nyelvi leleményekkel, amiket pont a megcélzott korosztály, azaz az óvodások szoktak produkálni. Talán lehetett volna több vagy valamivel bonyolultabb cselekményt szuszakolni a képeskönyvbe, de azt gondolom, az izgalmak és a történetek, sőt, a macskák természetéről szóló informatív elemek (pl. toxoplazmózis terjesztése) teljesen idegenek lettek volna a Spicc és Pipa világától.

A kötetet illusztráló festmények talán túl részletgazdagok az adott korosztály számára, és az sem biztos, hogy egy hároméves vevő az igencsak erős képi humorra, de a gyerekek olvasó szülő számára rengeteg mókás utalást, geget rejtenek az oldalak. Ráadásul a képeken a könyv fontos szereplőivé lépnek elő az egerek, akik a szövegben csak említve vannak – pontosan ez az, amikor az illusztráció tényleg hozzátesz egy kötethez.

Valami azonban mégsem stimmel ezzel a könyvvel. Bármennyire jól szól a szöveg, nem tudjuk könnyedén olvasni, bármilyen varázslatosak a képek, oldalról-oldalra azt érezzük, hogy valami zavar minket ebben az egészben.

És nem a macskák mint házikedvencek globális környezeti hatásának negatív mérlege.

Hanem az, hogy az összes erőny ellenére a könyv valahogy nem áll össze.

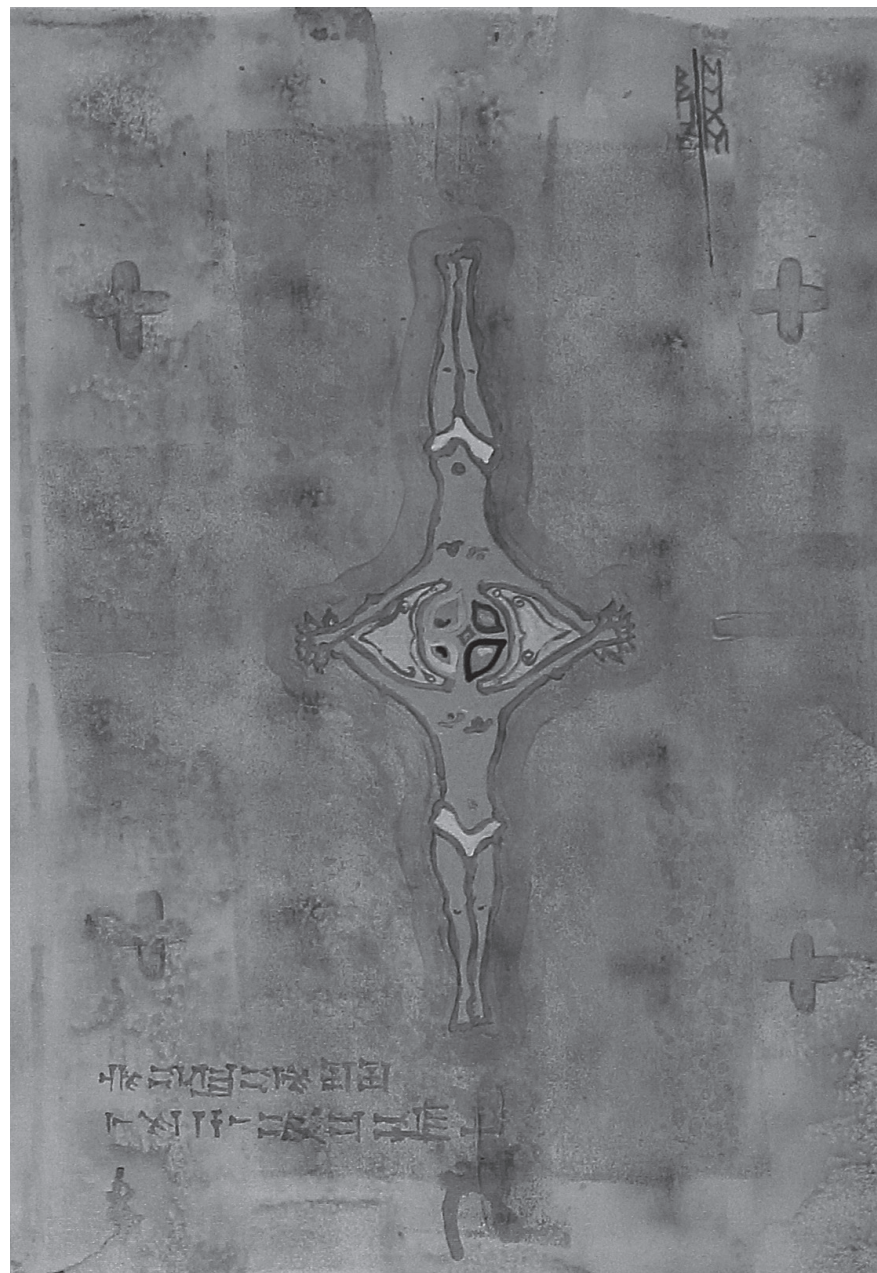
Ennek egyik oka az átgondolatlan tördelés. Ha nem lehetnénk biztosak abban, hogy ilyet senki sem csinál, arra gondolhatnánk, hogy direkt úgy alakították a sorokat, hogy a hangos olvasás során elvesszen a szöveg lendülete, hogy a sorok és a gondolati egységek vége még véletlenül se essen egybe. Ráadásul a szöveg egyenetlenül van elosztva az oldalakon – néhol csak egy-egy sor jut egy oldalpárra, máshol szinte nem is látszik az illusztráció a betűktől – és ezt nem feltétlenül indokolja a történet. Az is zavaró, hogy az oldalpárok egyszer egy képet alkotnak, máskor két festmény jelenik meg egy-egy lapon (ez sem lenne baj, ha ebben az esetben jobban elkülönülnének a képek).

A másik ok a betűtípus. A Spicc és Pipa, hasonlóképpen más kiadók nagybetűs – olvasni tanuló kiadványaihoz, csupa nagybetűvel van szedve, de míg a legtöbb hasonló könyvben direkt könnyen olvasható, sőt, diszlexiabarát fontokat használt a tipográfus, itt egy magában talán csinos, de még felnőtteknek is nehezen befogadható készletre esett a választás.

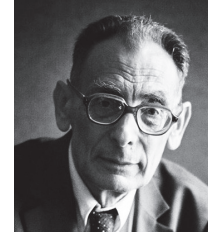
E két negatívum elhanyagolható lenne, ha nem tudnánk, hogy milyen fontos az első benyomás, az a vizuális információ, amit a könyvet először kézbe véve és fellapozva szerzünk, még jóval azelőtt, hogy elmélyednénk az illusztráció részletgazdagságában vagy a szöveg szépségeiben. De nincs időnk erre, mert a zavart azelőtt megérezzük, hogy beleolvassunk a mesébe. És érezzük, hogy ez valahogy nem oké. Aztán – mivel muszáj valami racionális indokot találnunk az elutasításra – észrevesszük, hogy alig húsz oldal az egész könyv (s ebből néhány oldalon csak egy sor szöveg van).

Egy esti mesélésre sem elég.

Bármennyire szépek is az illusztrációk, és bármilyen mives is a szöveg, az olvasó-könyv-vásárló szülő nem szeret bele a *Spicc és Pipaba*, elbizonytalanodik, nem akarja azonnal hazavinni. És ez a jelenlegi telített képeskönyvpiacra, legalábbis eladási szempontokból, főleg egy sorozat első köteténél, nem megengedhető. De nincs veszve semmi. A második kötet esélyt ad ennek a sorozatnak, hogy feledtesse az első rész keltette kétségeket.

BMZ / Baji Miklós Zoltán: *Életből a Földre megígért* (2018; olaj, akril, vászon; 70×50 cm; fotó: Góg Zoltán)

FRIED ISTVÁN ◀

Centrum és periféria – egy viszonyrendszer újragondolása

Lelkessel jártuk Párizst
otthon is voltunk márist
– olyan ez csak mint pécses „tt”
vagy Székesfehérvár is „tt”
(Tandori Dezső)

A posztkoloniális elmélet népszerűsödése felerősítette számos teoretikus bírálatát az irodalom- és a művelődéstörténet Európa-központúságának, egy kulturális imperializmusként bélyegzett nézetrendszernek tárgyában. Joggal vetődött föl, hogy akár az egykori gyarmatosítók (kik közé Kelet-Közép-Európa népei, országai nemigen volnának sorolhatók) a világirodalom fogalmának XIX. századi megtervezésekor, akár az egykori gyarmatosítók kultúrájának elemzésekor olyan „hatalmi” szempontok érvényesültek, melyek egy „centrum” fölényét igazolták a „periféria”-nak minősített irodalmi-kulturális terekkel szemben (azal együtt, hogy a centrum jellegénél fogva csekélyebb areát foglal magába, mint a végtelenbe nyúló, e végtelenséggel, szervezetlenséggel, átláthatatlansággal azonosított periféria). Nem egyszer leplezetlenül tételeztek hajdan „kulturlejtőt”, miszerint a „nyugati kánon”-ba foglalt irodalmi-művészeti-művelődési „tartalom”-hoz képest a „peremen” elhelyezkedő vagy oda gondolt irodalmak-művészetek-kultúrák legfeljebb

befogadóként, a centrumból érkező, onnan idesugárzó kultúrák-irodalmak felhasználójaként érdemelnek (amennyiben érdemelnek) figyelmet. A posztkoloniális elmélet teoretikusai egyrészt nem vettek tudomást arról, hogy a nyugat-keleti irodalmi-kulturális transzfer sosem volt (teljesen) egyirányú, másrészt egy olyan – minden időben – egyéges Európát feltételeztek, amely a (történelmi és kulturális) valóságban sosem létezett, őszintén: ma sem létezik. Ha a „harmadik világ”-ból érkező szerzők kultúrájuk-irodalmuk ismeretlenségét, felfedezetlenségét, másfelől a politikai-kulturális hatalomtechnika agresszivitását rótták föl az Európa-centrizmusban (többnyire joggal, de nem egyszer jogtalanul) elmarasztalt egykori gyarmattartóknak, ugyanezt a hol Kelet-Európának, hol Délkelet-Európának, hol Kelet-Közép-Európának vélt régió szerzői legalább oly mértékben felpanaszoltathatták (volna). Mivel kultúrájuk, irodalmuk (néhány kivételtől, az esetek többségében gyalgó fordításoktól eltekintve) hasonlóképpen ismeretlen, felfedezetlen maradt

– a posztkolonialitás teoretikusai előtt (is). Aminek következtében a centrum-periféria dichotómiája és megmerevített bináris opozíciója Kelet-Európa, Kelet-Közép-Európa és a „nyugat” viszonyát sok tekintetben a kulturális gyarmatosításhoz hasonlóan jellemezte; és noha például a világirodalom újra-értelmezésére (az újabb időben amerikai részről) történtek kísérletek, az orosz irodalomtól, kultúrától eltekintve, mivel ennek értékelése a XIX. századi fejlemények hatására erősen változott, a kelet-közép-európai szerzőknek csekély az esélye egy méltányosabb értelmezésre, kanonizálódásra. E téren csupán a Nobel-díj, mely meglehetősen ritkán jut e régió szerzőinek osztályrészül, adhat ideig-óráig segítséget egy szélesebb körű elismerésre, nem is szólva a tartósabb irodalomtörténeti értékelésről, amely bezárhat egy szűkebb „szakma”-ba (szlavisztikába vagy jobb esetben regionális összegzésbe). Ki emlékszik ma napra „Nyugat”-on a cseh költőre, Jaroslav Seifertre vagy a bosnyák-szerb Ivo Andrićra, aki jócskán megelőzte a latin-amerikaiakat a maga „mágikus realizmusá”-val? Pedig ők nem azért kaptak Nobel-díjat, mivel politikai-„áthallásos”, időszerűséget mímelő irodalmat műveltek, mint valaha a lengyel Sienkiewicz a példátlan népszerűséget élvező, ma már kissé muzeálisnak, patetikus-historizálónak ható *Quo vadis*-ával.

Aligha vitatható, a Kelet-Közép-Európáról gondolkodó elméletírás feladata, hogy erőteljesen kapcsolódjék be a kulturális fordulatok (cultural turns) által felszabadított kutatásba, és az eddiginél jóval hathatósabbban járjon hozzá részint a transznacionális irodalmi mozgásokra vonatkozó esettanulmányok kidolgozásához, másrészt a regionalitás erre a térre alkalmazható és éppen a más régiókhoz fűződő kapcsolatainak feltárásához, jellegzetességeik felmutatásához. Ezzel összefüggésben kerülhet sor

a *spatial turn* során fölvetődő, újraértelmezést igénylő „fogalomszótár” megszervezésére, figyelembe véve, hogy a régiótörténet során a fogalmakat milyen kontextusban használták a régió kívül és azon belül élők. Annak vitatására nem kevésbé volna szükség, hogy nem összetettebb-e és ellentmondásosabb-e az eddig használatosnál mind a centrum, mind a periféria fogalmi köre. A különféle diszciplínák ugyanazt a fogalmat más vonzaskörben használták (a földrajzi értelemben vett centrum nem bizonyosan azonos a kulturális centrummal, Goethe és Schiller idejében ezt példázza Weimar versus Berlin helyi-politikai-kulturális jelentősége), az irodalom és a politika centruma és perifériája ennél fogva nem feltétlenül esik egybe. Kelet-Közép-Európa története folyamán különféle periódusokban ki volt szolgáltatva olyan nagyhatalmaknak, amelyek érdekszférájukba vonták. A Habsburg Monarchiát, Poroszországot, Oroszországot, a korábbi időszakot tekintve a török birodalmat nevezhetjük meg; a birodalmak kormányzási centruma semmiképpen nem volt azonos az uralmuk alá kényszerített nemzetek/népek kulturális centrumával (amennyiben volt ilyen). Valamennyi birodalomról elmondható, hogy többnyelvű, többnemzet(iség)ű volt, ilyen formán a központosított kormányzás helye nem feltétlenül kínált otthont a különféle anyanyelvű kultúráknak, irodalmaknak. Ennél fogva a XVIII–XIX. századra a centrum-periféria viszonylatok erősen változtak, szinte „tartományok”, kormányzati egységek szerint; az egyes nemzetek, országok „központjai”-t is áthatotta a többnyelvűség és annak tudata. Prága cseh és német, Pest-Buda, majd Budapest a magyaron kívül jó darabig a német, a szlovák, a szerb kulturális törekvések fontos tereként tartható számon, Galíciában lengyel, ukrán, német, jiddis nyelvű művelődés alakult, oly-

kor egy városon belül, Lemberg (vagy Pozsony) elnevezésének többnyelvűsége pontosan érzékelteti kultúrák-nyelvek-nyelvi tudatok egymásmellettiségét, egy idő után bizonyos értelemben véve konkurencia-harcát. Mindezzel együtt Bécs, Prága, Pest-Buda, Lemberg, Pozsony, Trieszt (stb.) modelljéül szolgálhat a polikulturalitásnak, amely a XVIII. századi, általában békésnek mondható együttélésből származó párhuzamosságot követően a „nemzeti ébredés”, nemzeti mozgalmak színterévé vált, és csak részben őrizte, formálta emlékeztette a centrummá válás kezdeti, a közös tudatot sem mellőző gondolatát. Talán a legszemléletesebben Bécs példáján regisztrálható, mint képviseli sokféle szempontból a centrumot, helyet hagyva a centrumától eltérő nyelvű, a birodalmi patriotizmusba hol inkább, hol egyáltalában nem illeszkedő (nemzeti, nyelvi) elgondolásoknak, különös tekintettel a magyar irodalom és hírlapirodalom, a szlovén tudományos és irodalmi törekvések, a cseh hírlapirodalom, majd irodalom történetére. A birodalmi főváros, az uralkodói reprezentáció színhelye kétségtelenül törekedett egy egységes kormányzás révén közössé formált tudat kialakítására, és hol támogatólag, hol csupán tudomásul véve lehetővé tette az ettől különböző törekvések szerveződését. Messze nem azért, mintha engedni kívánt volna a központi, királyi-császári-udvari akarat szintetizáló igényéből, különféle konstellációk hatására az ennek ellenében ható differenciáló erők visszaszorítását olykor csak akarta, de nem tudta teljes mértékben megakadályozni. A Habsburg uralkodó mindig centralizálni akart (Rudolf császár Prágája is ezt tanúsítja, de ez a prágai közjáték nem volt túlságosan hosszú életű). Az itáliai zene és francia színház favorizálása Bécsben ugyan kozmopolita, anacionális jelleget mutat, de már II. József korántsem a germanizálás

szándékával a Birodalom kormányzásának nyelvi egysége mellett döntött. A fővárosba szervezett kormányhivatalok irányították a Birodalom egységét jelképező hadsereget és a tisztviselői kart, és a francia színházzal szemben a németet pártfogolta. Bécs mindenképpen megtestesítette, városrendezésével, kulturális politikájával, évszázados hagyományaival és szokásrendjével a centrumot, amely (főleg külsőségekben) utánpótlásra csábította a Birodalom más országainak fő- és nagyobb városait, aztán ezek példája tovább sugározott a periféria (a valóban perifériának minősíthető) egyéb városaira. A jelképpé írt tényezők közül itt csak a Habsburg/Mária Terézia-sárgára hivatkozom.

Csak hogy olyan nagyon magától értetődő-e ez a hierarchia? Kíváltképpen ha felidézzük, hogy egyfelől a korai korszakokban Prágának, Budának, Krakkónak is megvolt a maga hatalmi és kulturális fénykora, a XIX. században pedig folyamatosan érzékelhető, hogy mindezek a városok újabb hatalmi centrumként igyekeznek fellépni, törekedvén egy olyan intézményrendszerre, amely egy újabb kulturális fénykort eredményez. A XIX. században Bécs követendő mintakép is volt, de ellenséggé is, amelytől el kell fordulni, amellyel szemben például Párizsra kell figyelő pillantást vetni. Bécsi építészeti, szobrászműhelyek működtek közre városi hagyományok, sőt az emlékezet helyeinek kialakításában, ugyanakkor a helyi hagyományok sem mentek feledésbe, olykor meg kellett tervezni, fel kellett építeni ezeket a helyi hagyományokat, amelyek a hazai viszonyokhoz, pénzügyi lehetőségekhez alkalmazkodtak.

Itt a helye egy további igen lényeges szempont végiggondolásának. A XIX. század végére Bécs úgy lett az európai művelődés (és egy soknemzetiségű, széttartó, ám széttartó voltában is több közösséget

jelző birodalom) fővárosa, hogy nemcsak lakosságának folyamatosan igen változatos nyelvi összetétele volt szembetűnő, hanem megnövekedett a „jövevény”-nek nevezhető, sokfelől érkező, a perifériától elszakadó személyiségek jelentékeny száma is, olyanoké, akik (kulturális) tevékenységükkel egyfelől a bécsi modernséget alapozták meg, vitték diadalra, másfelől az európai kulturális-művészeti korszakváltást valószínűsítették meg. Csak kitérőképpen említem, hogy párhuzamosan Párizsban többek között Apollinaire és Picasso lett ennek a korszakváltásnak jellegzetes képviselője. Bécsben számos diszciplínát korszerűsítettek, amelyek a frissen idetelepültek nélkül bizonyosan másképpen szerveződtek volna. Hogy rövid felsorolást tartsak: a nyelvelmélet, a pszichoanalízis, a zene (és elmélete) a művészetek közül, kiegészítésül legyen megemlítve a képzőművészet is. Már a XIX. század osztrák irodalmának (olyan számottevő személyiségeknek, mint a költő Grillparzer és a prózaíró-festő Adalbert Stifter) alapvető felismerése volt, hogy a némettől az osztrák irodalmat elsősorban az különbözteti meg, hogy vállalta és közvetítette a Habsburg Birodalom multikulturalitását, nemcsak a Habsburg- és Habsburg-ellenes „mítosz”-t, hanem a magyar és a szláv tárgyak és motívumok poétizálásával fölmutatták az irodalom megkülönböztető sajátosságait is, aminek „zenei” következményeit a „bécsi” operett is demonstrálta, Johann Strausstól Kálmán Imréig. A fin de siècle Bécsének „valóság”-ként megélt város-személyiségét jórészt a Birodalom peremvidékeiről érkezők és általában a peremvidék világát képviselők határozták meg, kulturalitását, de irodalmát és zenéjét is a Birodalom „peremvidéké”-ről származók formálták, miközben e „peremvidék” különféle jellegzetességeit a nagyvárosi modernséggel egyeztetették, illetőleg

szembesítették a más európai centrumokban és perifériákon létesült irányzatokkal. Egyfelől tudatosították jelenlétükkel, munkásságukkal, hogy centrum és periféria között a lehetséges kapcsolatok nem bizonyosan egyirányúak, téveszt az, aki a perifériának minősített terekben csupán a centrum leképződését fedezi föl. Másfelől arra utaltak, hogy önmagában a periféria is rendelkezik (talán nem elsősorban folklorisztikai jellegű) önértékkel, mely különböző módon konfrontálódhat a centrummal. Ez a „kölcsonhatás” – eszerint – meghatározta a századfordulón az Osztrák-Magyar Monarchia kultúráját, művészetét, olyképpen is, hogy a Birodalom országaiban saját központokat segített létrehozni, ennek köszönhetően a Monarchia többcentrumú lett, a maguk perifériájából származók (re)konstrukciós tevékenysége nyomán sokrétegű kulturális-művészeti tér. Valamennyi centrum olyan módon alakult át, hogy megvalósította a centrum és periféria viszonylehetőségeinek kiegyenlítését; a centrum intézményrendszere befogadta a perifériáról érkezőket, akik sokféle hírt hoztak a perifériákról, azokat rárajzolták a centrumban készült tér-képekre. A nyelvi, nemzeti különbségek nem számolódtak föl. Éppen ellenkezőleg: többnyire fölerősödtek, a centrumok „konkurencia-küzdeme” mind láthatóbbá lett. Más részről nem egyszer a centrum egyetemességre törő eszméit fordították le a periféria reprezentánsai a nemzeti aspirációk nyelvére. Olyan centrumként tekinthetünk Bécsre, Prágára, Budapestre, Zágrábra, Lembergre, Triesztre, melyek egyrészt reagáltak a modernség antinómiáira, és ennek révén kapcsolódtak be az európai kulturális törekvésekbe, másrészt e centrumokról szólva nem pusztán egyes számban emlegethetjük a kultúrát, a művészetet, hanem többes számban, nyelvek, felfogások,

irányok, célok változatos együtteseként, melyek egymásmellettsége éppen annyira meghatározó, mint egymáshoz fűződő, többnyire ambivalens, korántsem feltétlen pozitív viszonyuk. Még az olyan együttárgyalható tényezőkből is az individuális mellett feltárható közös bukkik ki, mint a prágai, bécsi, budapesti, zágrábi, pozsonyi kétnyelvűség: ugyanis egyfelől a német nyelvnek mindenütt megvolt a helyi jellegzetessége, másfelől másképpen alakult a nyelvi kölcsönösség, kölcsönhatás az egyes centrumokban, perifériákon, nem feltétlenül a sokszor lingua francaként használt német nyelvet mintaként követve, nem egyszer módosítva, reflektálva a Bécsből érkező impulzusokra.

S bár Bécsből indult a pszichoanalízis „diadalút”-jára, Budapesten és Triesztben Freud híveinek közvetítésével jutott el nem német nyelvű írókhoz (vö. Ferenczi Sándor és Edoardo Weiss szerepével Krúdy Gyula és Italo Svevo munkásságában) – a közvetítés során létrejövő magyar és olasz pszichoanalitikus „mozgalom” (és annak hatástörténete) önálló változatként nevezhető meg. A kétnyelvűség jellegében és funkciójában hasonlóságot mutat (például) cseh, szlovén, horvát, magyar versus osztrák viszonylatban, miként a szlovák–magyarban, másképpen a cseh–szlovákéban, a lengyel–ukránéban, ugyanakkor más megkülönböztető vonásokkal jellemezhető, mint „nyugat”-on Oscar Wilde vagy D’Annunzio *időleges* kétnyelvűsége. Nem is szólva Marinetti francia nyelvű publikációjának szerepéről az olasz futurista mozgalomban. Ellenben a lengyel Tadeusz Rittner, az ukrán Ivan Franko, a szlovén Ivan Cankar tevételes résztvevői lettek az osztrák irodalomnak, illetőleg hírlapírásnak, anélkül, hogy anyanyelvi elkötelezettségüket feladták volna. Két irodalmi rendszerben lettek otthonossá (Ivan Franko háromban).

A centrum és a periféria úgy tarthat rájuk számat, hogy két/háromnyelvűségük mellett a kettős irodalmiság e régióban nem ritka jelenségével érzékeltették, hogy messze nem ellentmondásos vagy tudathasadásos helyzet, ha egy író-személyiség több irodalmi rendszer részese. A magyar Hevesi Lajos jó darabig a magyar irodalom munkásként tűnt föl mindaddig, míg Ludwig Hevesiként nem lett a bécsi modernség, elsősorban a képzőművészet tekintélyes kritikus, nem szakítván meg budapesti kapcsolatait, mint a *Pester Lloyd* munkatársa.

Az általam jelzett példákból több következtetés volna levonható:

1. Mind a centrum, mind a periféria az idők folyamán változó tartalommal rendelkeznek; ki vannak téve történelmi változásoknak, melyek új (kulturális) helyzet létesüléséhez járulnak hozzá.

2. Az eddig néven nevezett történések, mint amilyenek a migráció, a gazdasági és a politikai emigráció módosíthatják a lakosság nyelvi összetételét, hozzájárulhatnak a többnyelvűség alakulásához, a hatalmi-centralizációs politikának gondot okozhatnak, míg a művészetek számára új forrásokat nyithatnak meg.

3. A perifériáról érkező alkotók nemcsak recipiálják a centrum művészetét, nemcsak beilleszkednek, hanem visszahat(hat)nak rá; természetesen a centrum-periféria viszonyból nem zárható ki, mint fogják föl, mint alkalmazzák, vagy éppen utasítják el (egy másik centrum felé fordulva), esetleg decentralizációs igénnyel a centrumból idesugárzó művészetet. A tagadás megfogalmazódása is kapcsolatra, viszonyulásra enged következtetni.

4. Ilyen módon feltételezhető, hogy a XX. században (reagálván a korábbi korszakok irodalmi-művészeti elgondolásaira) szerveződik egy „Monarchia-szöveg”, más szempontból tekintve, (Kelet-)Közép-Eu-

rópa-szöveg, melynek „szerkesztői” megkísérlik a régiót a „nyugati kánon”-hoz fűződő kapcsolatait figyelve újszerűen meghatározni. Akképpen, hogy megkülönböztető sajátosságai közé emelnék ennek az ellentmondásokkal tarkított viszonynak, általában a kapcsolatok jellegének értelmezését.

5. S ha a Kelet-Közép-Európa-diszkurzusok meghatározási kísérleteibe legalább olyannyira belejátszó geopolitikai, gazdasági, nemzet- és nemzetiségpolitikai vonatkozásokat még irodalmi problémák elemzésekor sem felejtethetjük el teljesen, az sem mellőzhető, hogy a régió önazonosságát firtatva a szépirodalom, általában: a művészetek felől is érkeztek impulzusok, melyek legalább is rétegezték, mindenesetre az előtérbe állították a nemzeti meg a transznacionális (nemzeti birodalmi)-művészeti feltevélezések összefüggéseit.

6. Visszatérve a posztkoloniális elmélet Európa-centrizmust vitató álláspontjára: Kelet-Közép-Európa irodalmainak helyzete mindenképpen eltér az egykori gyarmatok írástudói által fölvázolt szituáltságtól. Az azonban meggondolkodtató, hogy a „nyugati” gondolkodás nem orientalizmusként (közbevetve: viszont nem egyszer egzotikumként) fogja föl Európa „keleti” részének szellemi termékeit, olykor magát a teret is. Hozzá fűződő viszonyában nem egyszer az ignorálás, kevésbé az érdeklődés dominált, értéként ritkán minősülnek a kelet-közép-európai régióból származó alkotások.

7. Végezetül, lezárva ezt a túlföntúl vázlatos fejtegetést: annyi mindenképpen kijelenthető, hogy egyrészt valamely művészi alkotás ismertsége nem bizonyosan értéktényezők függvénye (a magyar exportdráma „világhíre” messze nem vetült vissza a valóban értékes magyar irodalomra a két világháború közötti időszakban); másrészt a nem egyszer automatikusként működő

hatalmi mechanizmus (mely régiók viszonyára hatással lehet) szűkíti a Goethe által megsejtett és megtervezett világirodalom „terét”. Különös tekintettel arra, hogy Goethe a kölcsönös fordításiirodalomnak, az ismertetéseknek szánt nagy szerepet. Kelet-Közép-Európa szellemiségének, szellemi termékeinek bevonása a Goethe szorgalmazta tevékenységekbe bizonyára gazdagítaná a „világirodalom”-ismeretet. Az irodalom tereinek újragondolása olyan művészeti lehetőségeket szabadítana föl, amelyekből irodalmak, művészetek följúlésa, újabb termékeny irányok áttörése várható.

A centralizálás mindig egyoldalúvá szegényített törekvéseivel szemben nem egyszer a perifériákról érkezők jelentik a megújulás, élővé gondolás ígértét. Centrum és periféria kölcsönösen hasznot hozó funkcionálása dinamikus összejátások eredménye, a folytonosan változó „tartalmú” világirodalom felé vezető úton.

Felhasznált szakirodalom

Grundbegriffe und Autoren ostmitteleuropäischer Exilliteraturen 1945-1989, hg. Eva Behring, Alfrun Kliems, Hans Christian Treppe. Stuttgart, Franz Treppe Verlag, 2004. Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, hg. Winfried Eberhard etc. Bd. 20.

Imaginacije prostora. Centri i periferija, metropole i provincije u književnostima i kulturama Srednje Europe, uredili Dubravka Oraić Tolić, Ernő Kulcsár Szabó. Zagreb, disput, 2013. Biblioteka Cetvrti zid, 56. knjiga

Integration und Desintegration in Mitteleuropa. Pläne und Realität, hg. Marcela Rossová. Praha-München, Historický ústav AV ČR, Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, 2009.

Komparatistik als Dialog. Literatur und interkulturelle Beziehungen in Alpen-Adria Region und in der Schweiz, hg. Johann Strutz, Peter V. Zima.

Frankfurt am Main, Bern etc, Peter Lang, 1991. Europäische Hochschulschriften: Reihe 18, Vergleichende Wissenschaften, Bd. 16.

Kulturni stereotipi. Koncepti identiteta u srednje evropskim književnostima, uredili Dubravka Oraić Tolić, Ernő Kulcsár Szabó, Zagreb, FF Press, 2006.

Antal Mádl, Wien als kultureller Schmelztiegel, in „das rechte Maß getroffen.” Festschrift für László Tarnói zum 70. Geburtstag, hg. Ernő Kulcsár Szabó, Karl Manherz, Magdolna Orosz. Berlin-Budapest, Philosophische Fakultät der Eötvös-Loránd-Universität, Humboldt-Universität zu Berlin, 2004, 135-145. Berliner Beiträge zur Hungarologie 14–Budapester Beiträge zur Germanistik 43.

Myth and Its Discontents. Mythos und Ernüchterung. Memory and Trauma in Central European Literatures. Zu Trauma und (fragliche) Erinnerung in Literaturen des zentralen und östlichen Europas, eds. Danijela Lugarić, Milka Car, Gábor Tamás Molnár. Wien, Praesens, 2017.

Stefan Simonek, Von Lenau zu «Laibach». Beiträge zu einer Kulturgeschichte Mitteleuropas. Frankfurt am Main, Bern etc. Peter Lang, 2016.

Slovakische Literatur in europäischen Kontext, hg. Bodo Zelinsky. Frankfurt am Main, Bern etc, 2005. West Slavic Contributions–Westslavische Beiträge, ed. Walter Schamschula, Bd. / Vol. 5.

Übergänge und Verflechtungen. Kulturelle Transfer in Europa, hg. Gregor Kokorz, Helga Mitterbauer. Bern-Berlin etc, Peter Lang. Wechselwirkungen, hg. Leopold R.G. Decloedt, Stefan Simonek, Bd. 7. 2004.

Die Wiener Moderne in slavischen Periodika der Jahrhundertwende, hg. Stefan Simonek. Bern, Berlin etc, Peter Lang, 2006. Wechselwirkungen. Österreichische Literatur im internationalen Kontext, hg. R. G. Decloedt, Stefan Simonek, Bd. 10. 2008.

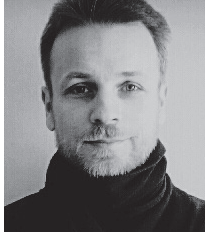
Alois Woldan, Der Österreich-Mythos in der polnischen Literatur. Wien-Köln-Weimar, Böhlau, 1996.

Alois Woldan, Beiträge einer Galizien-Literatur. Frankfurt am Main, Bern etc, Peter Lang, 2013.

Michael Zajać, Spuren der galizischen Identität in der Prosa von Andrzej Stasiuk, in Verschränkte Kulturen. Polnisch-deutscher und ungarisch-deutscher Literatur- und Kulturtransfer, hg. Tamás Harmat, Zsuzsa Soproni. Berlin, Frank und Timme, 2018.

(Ez a dolgozat első változatában egy angol nyelvű konferenciára készült, figyelembe véve az idegen nyelvű hallgatóságnak a magyarétól eltérő ismeretét. A magyar szöveg ennek okából különbözik az angoltól.)

► HALMAI TAMÁS

„...húsomból tépett szavakkal”

Epika és dráma Iancu Laura költői pályáján

„Az ember ne akarja felfogni, ne akarja becsülni a művészetet. A művészet simolni szeretne hozzánk. Ő valami igen-igen tiszta és békébe zárt lény, és sértené, ha fáradoznánk érte.”

Robert Walser: Fritz Kocher dolgozatai
(ford. Báthori Csaba)

„Az embernél vannak az elme gondolatjai; de az Úrtól van a nyelv felelete.”

Péld. 16,1

Iancu Laura (1978) költészete többé-kevésbé elfoglalta már kanonikus helyét – a kánonokon kívül. Nem azért, minthogyha a kritikai fogadtatás eltekintett volna értékeitől; hanem inkább, mert látásmódjának archaikus-moldvai eredete és versbeszédének korszakok előtti időtlensége nehezen besorolhatóvá teszi e korpuszt.

Iancu költői pályája – mely néprajzkutatói munkásságával gyümölcsöző párhuzamban teljesedik ki – eddig hat verseskönyvet érlelt. De mind érdekesebbnek s érdemibbnek tűnnek föl szomszéd műnemekbe tett kitérői is. Három próza- és egyetlen drámakötete újabb irodalmunk izgalmas darabjai. (Ha volna merszünk mezítlenebb szavakhoz, az *izgalmas* jelzőt *irgalmasra* javítanánk. – Javulnánk tőle.)

A következőkben e négy munkát olvassuk meg, időrendben (jóllehet rendje

az időtlennek van, s ez épp Iancu Laurától tudható).

GYERTYAFÉNY ALATT
Élet(fogytiglan)
(2009)

„A kötet a Moldvai Magyarországnak jelent levelek szerkesztett, illusztrált változatát tartalmazza” – olvassuk. Aztán Jankovics Marcell ihletett illusztrációira vetünk szemet; végül a szövegek meditatív esztétikuma varázsol el.

Vallomások, mondja a könyv alcíme, hozzátéve: *levelek Borbáth Erzsébethez*. S bajos volna tisztább kontúrokkal megrajzolni az írások műfaji határait: levélformában fogalmazott, költői nyelven megszólaló kisebbségfilozófiai kisesszék és elmélkedő

konfessziók sokrát tartjuk kezünkben. Breviáriumszerű bölcsességgyűjteménybe válogathatók volnának legszebb, legigazabb mondatai. (A Konrád-memoárkötetek vagy a Vasadi-versek és -esszék higgadtan kontemplatív, ráismerő tónusával vetekszik ez a szépség, ez a bölcsélet.)

A cím értelme többes. Életfogytiglan, azaz egy életen keresztül tartó misszió a személyes és közösségi identitás kutatása és kiművelése. S mint súlyos bűnökért az életfogytiglant célzó ítélet: tetemes, már-már büntetésszámba menő teher mindezt megélni, megírni. De a zárójeles megoldás az elmúlásra, az elmúlóra is figyelmeztet: fogytán az élet – a beszélőé s közösségé egyaránt.

A hála gesztusai, az emlékező lelkeség az első szövegekben konkrétumokhoz igazítja beszédét – de írásról írásra érezni az általános igazságokig s egyetemes mércéig emelkedés szándékát. Az érzelmektől fűtött, alanyi konfesszióból („Mindennap gondolatokig »vetkőzőm«” [9–10.]) egy európai értelmiségi („egy semmi lélek” [61.]) elvontan tiszta megnyilatkozása lesz.

Öngyötrőönreflexióksorjáznak; szebbnél szebbek, szomorúbbnál szomorúbbak – de méltók, érdemesek, angyalian költőiek:

„Nem engedek kétséget, nem fogadok vigaszt. Bent kuporgok sötét, félelmetes falak közt. Csillagot látok olykor, és tudom: ha megérkezik az igazság, magától nyílik az ajtó.” (28.)

„Összecsucott kézzel élek, mindenre vigyázni kell.” (40.)

„Útra keltem, mert akinek semmije nincs, az a Mindenségre kapott hívást. S ez az elhívás azt akarja, hogy az igazságot, s ne a magam igazát keressem ezen a világon.” (41.)

„...ilyenkor a legapróbb sejtem is a szakrálisra irányul...” (45.)

„Kit válthatok én meg, amikor legjobban én szorulok a megváltásra?” (73.)

„Az elhunytak kortársává tett a magány.” (83.)

„Mindig is tudtam, hogy nem tetszeni, hanem *használni* akarok.” (103.)

Világos rajzolatúak a tematikus irányok: magány; írás; anya/család; közösség; magyarság; hit/vallás/kultúra; létfilozófia. A kötet idő- és tértapasztatát a jövőnkbe táruló elmúlás élménye s a földrajzi távolságokban rejtező istenközelség szabja meg.

Istenfélő humanizmus és a szenvedés teológiája, öngyötrő felelősségvállalás és transzcendens moralizmus... A Moldvából Budapestre települt levélíró korántsem identitásválságról számol be: saját összetett önazonosságához példaértékűen reflektált a viszonya. (Kinek van a földön makulátlan identitása? – Az angyalokon kívül.) Etikája én-központú, de missziós szándékait csak az énen kívüli szegletek érdeklik. Kisebbségi dimenzióban, ám metafizikai jóváhagyással:

„Isten polgárai vagyunk, kormányunk a Gondviselés.” (9.)

Félnyelvűségben élnek a csángók (ezek a „gondozatlan magyarok” [27.]), mondja Iancu; nem nyelvük, hanem nyelvjárásuk van, melyet tervezni, korszerűsíteni kell. (Mint a szibériai hantikét. [123.]) S hogy boldogok-e? Egyes kutatások szerint a kérdést, a fogalmat sem értik (39.). De kemény földeken is égis éltek, élnek:

„Azért igazán szegény Moldova, mert egyedül Istene van neki.” (36.)

„A csángó embernek az a vigasza, hogy elfeledi, hogy vigaszra van szüksége.” (107.)

„...mifelénk, erre Moldvában Isten nem szokott csak úgy csevegni... Minálunk Isten szereti a titkokat.” (119.)

„Nem tehetek arról, hogy kedvenc virágom a krizantém, hogy a gyertyafény alatt élem életem” (45.) – fogalmaz Iancu, s a vallomásban ars poeticát sejtünk. Néhány lappal korábban lelkialkat és művészi választás összefüggéseire derít fényt: „Szeretnék egyszer humoros lenni. Humort írni! Azt mondják: rajtam áll. De én komolyan veszem ezt a pillanatot, ezt az árnyékot, amit e galaxisban töltök; amíg az időm lejár, addig József Attilával gondolkodok egyet: dolgozni csak szépen, pontosan lehet és érdemes. Így legföljebb szatírárt írhatok.” (42.) – Ilyes betétek föl-lelhetők lesznek a *Szeretföldben*; de jelen munka sem idegenkedik teljesen a tréfásabb hangnemtől. Például ebben a kocsmái jelenetben: „Anti bácsi a legnagyobb váratlansággal felém fordult: »Hát magad leányka! Magad mit keresel nagypéntek a kocsmába?« »Még tegnap akartam jönni, de csak ma értem ide« – mondtam neki. A kocsmában nagy röhögés tört ki.” (116.)

Saját krédóját Nemes Nagy Ágnes *Madár* című versében találja meg (34.); másutt Pilinszky-parafrazissal (*Mire megjössz*) adja tudunkra hitbéli elköteleződését:

„Iszonyú lenne fölriadni egy Isten nélküli árvaságra!” (59.)

Korfordulós közérzet vet számot a világi örömeikkel (71.) – és józan belátás a kultúra, sőt a *vallás* elvilágiasodásával:

„A dolgok rendeltetésük szerint változnak, a vallás is mindig más. De ha lények-

géből nem veszít, a korszerűsödés csak a javára válik” (20.).

„Zavaros időket élek, de az életet kikerülni nem lehet. Legalábbis élve nem. A ritka pillanatokban, amikor békét érez az ember, örökléttel pecsételne meg valakit, valamit. Egy fát, egy csillagot. De a magányban zsugorodik a lét.” (21.)

Nemcsak korszakok, hanem nemzedékek közé is távolságot ácsol az idő: az elbeszélő és édesanyja is más-más valóságban él már – bárha a természeti létezésből is kiolvasható megváltástan újra és újra összerendezi dimenzióikat:

„Kiléptünk egymás tekintetéből, szemünk a fák rügyeire emeltük. Néztük a fel-támadást.” (117.)

Főntebb költőiséget említettünk. Okkal, hiszen egész poétikai kultúra épül ki a kötet lapjain. Olyan lírai villanásokkal, mint például: „virágok rívása” (39.); „a falu »oltára«: Édesanyám” (53.); „gödörbe ázott magasság” (57.); „kegyelmi labirintus” (61.); „a szántóföldek napszúrásos üdvössége” (75.); „ahol a legszebb szín a gyertyafény” (88.); „csángóvallásom” (88.); „kettéhasadt repülés” (95.); „bemelegítette udvarunk” (ti. a gyermeksereg; 114.).

A két haza közti mindenkiföldjét is föltérképezik ábrándvesztett sorok:

„A sehová tartozás száműzetés...” (19.)

„...mi már csak madarak lehetünk a kettészakadt éghomályban.” (61.)

„Így lett a vándorlásunk *haza*.” (40.)

Kiemelkedően szépek (s fontosak) az életfilozófiává emelt elmélkedő részek;

azok, amelyekben elsősorban talán magát inti, de rajtunk is segít a levelek őre:

„Jó társ a józanság, becsülni kell. És méltón kell fogadni az éjt is, hogy új embert ébresszen hajnalra bennünk.” (21.)

„A jelenben mindig magányos az ember, akkor is, ha sokan vesznek körül. Ugyanígy a megkeseredettséget sem ajánlatos betűbe vésni. Rögvest akad némi öröm, hiszen nyitott lény az ember.” (22.)

„Ébresszük fel önmagunkban azt az egyediséget, ami a másságunk egyetlen hi-telessége. Segítsük, és ne gátoljuk egymásban az Isten-képiség felszínre kerülését, érvényesülését.” (33.)

„...az ember nyoma, iránya fölfelé tart. S csak úgy érdemes kapálni, létezni, ha nem érdemes, hanem méltó.” (38.)

Simone Weil szenvedés- és Pilinszky János büntudat-központú gondolkodását idézi ez a misztikusan végletes *földrész*:

„A »mindenünk megvan«-világban az egyetlen lehetséges találkozási mód a szenvedés.” (30.)

Életfilozófiát árnyal *beavatott* létbölcsleletté több szöveghely. Ezek nem annyira aprólékos értelmezésre szorulnak (bár a hermeneutikai szakszerűség szövegnek még sosem volt ártalmára), mint inkább „meditációs objektum” (Hamvas Béla) módján a kontemplatív elmélyülés, a reflexív áhítat lehetőségét bocsátják elénk:

„A hűségben kell hinni, nem a hűséges emberben.” (40.)

„Milyen szomorú távol lenni attól, aki mindenütt jelen van!” (41.)

(Vö. „Mindenütt láthatatlan. / Mindenben látható.” – Rónay György: *Jelenlét*.)

„A lényeg egyedül az, hogy az ember visszataláljon oda, ahonnan származik. Egy kertbe, egy teremő szoba.” (46.)

„Nincs, amit az ég be ne takarna, nincs, amit a föld el ne bírna.” (55.)

„A mélység nem ismer korszakokat.” (71.)

„Szabad-e mérlegre tenni magát a mérleget?” (72.)

„Ha akarjuk a dolgot, akarnunk kell az utat is hozzá.” (76.)

„Mintha az utóhangja volna a világ egy eltávolodott történetnek.” (87.)

„...az elveszített szeretet után fürkész minden törekvés.” (88.)

„A jó nem mindig természetes, a természetes nem mindig jó.” (92.)

S mihez kezdünk kudarcainkkal? Tekinthetünk-e igazságra képesített lényként magunkra? Hol találjuk a mennyországot? Ezekre az elemien botor kérdésekre is választ kapunk ettől az érthetetlenül gyér figyelemben részesített, tüneményes könyvtől:

„A teljes csőd érzete fölfedi a Szentet, utat szabadít Neki. Az ember kevés, de tár-sa (lehet) az Igazságnak.” (62.)

„...az igazság előttünk jár.” (76.) – Vö. „Nem ez vagy az a mennyország, hanem a mindig lesz. Előttünk jár.” (91.)

„...az emberhez egyedül méltó golgotaösvény...” (79.) – vö. „...de már tudom: nem Betlehemben, hanem a Golgotán találom meg az Igazságot.” (89.)

Iancu Laura alapállása szelíden elfogadó, liberálisan (szabadságot tisztelően) spirituális – és a hitet reménnyel, a reményt szerepével megpecsételő:

„Várunk Valakire. Valaki mindig vár ránk.” (46.)

„Itt a földön ember s ember közt a leg-halkabb, de legértékesebb kapocs: egymás életének a csendes helyeslése.” (81.)

(Vö. „Csak azért / az egyetlen napért / érdemes volt megszületnem, / amikor szeretni tudtam, / és szeretnek-e, nem kérdeztem.” – Weöres Sándor: *Üdvösség*.)

„Az ember egy módon használhat a világnak, ha rendbe jön önmagával.” (80.) Az efféle mondatok a kortárs, ökumenikus/szinkretista/holisztikus spiritualitás egyik kulcstételét hitelesítik – hittel. Talán szükség is van mindegyik jelzőre, hogy a szerzővel együtt visszataláljunk a gyermekkorba, „amikor az angyalok voltak a kortársaink” (91.).

HARANG ÉS ÉNEK
Szeretföld
(2011)

A gyönyörű cím gyönyörű művet takar. S nemcsak küllemében (borítókép: Sandro Botticelli és műhelye: *Mordechai a királyi palota kapuja előtt*, 1465).

Mint a szerző első prózakötete, a *Szeretföld* is műfajokat összeboronáló vállalkozás. De míg az Élet(fogytiglan) a levél, a (tárca)novella, a jegyzet, az esszé és a vallomás

kompozíciós eszköztárával élt, jelen munka poétikai létmódja abban áll, hogy novella-füzerként s kisregényként is olvasható.

A műfajjelölő alcím *Elbeszélés*nek mondja, de pontosabb talán kisregénynek titulálnunk ezt a bibliaivá stilizált történetet. (Számos elem működik közre a biblikus akusztika megteremtésében – a főhős öszövétségi nevétől [Jeremiás] a teológiai okfejtéseken át a templomig mint közép-ponti helyig.)

Az anekdotikus prózaforma, az epizodelvű szerkesztésmód nem idegen epikai hagyományainktól. Mikszáthtól (sőt, Mikestől) a posztmodernnekig sorolhatók a példák. A nyitott vég (mit tesz Jeremiás Péterrel? rátalál-e Magdolna Jeremiásra? föl-épül-e a templom?) is egyszerre idézi meg a balladás poétikát és a kortárs irodalmi érzéskörét.

A narrátor a színre lépők nyelvéhez hasonló hangon szól, szólama össze-összefolyik a szereplők gondolataival. Ez részvételi azonosulást eredményez a történet alanyaival, s az olvasót is elemi eréllyel vonja be a cselekmény sodrába.

Egy mikroközösség háború utáni mindennapjai tárulnak föl villanásszerű életképekben („a faluban az emberek úgy ismerték egymást, mintha az egész nép egyetlen családból állna” [60.]); olyan világ létmódjához invitál közelebb a mű, melyben népmesei mágia és mítoszi törvények képviselik az egek hatalmát. Balladás légkörben kifejlő mesei realizmus hatja át a szöveget, mely a Kőműves Kelemen-témát komponálja újra – szakralizáló-evangelizáló ambícióval. („...soha utol nem érjük egymást, balladát énekelünk, ballada szövete leszünk” [Magdolna, 105.].)

A történet – anekdotikus-epizodikus kitérőkkel – két fő szálon bonyolódik. Keleti Jeremiás hazatérőben van a keleti hadszíntérről (Szibériából). (A mű első mondata

mottó is lehetne, *ránk* is vonatkozó: „Merre van Nyugat?” [5.].) Halottnak hiszik, jöttére felesége sem számít. Berendezkedett már üresebben új életére. Tündéresen varázsos, angyalian tiszta lénye senkit nem hagy érintetlenül: a férfiak álmodnak vele, a nők féltékenyek rá. (Hétéves kisfiát, Pétert – „Hadigyermekek volt, s kit erőszakkal hoztak a világra, azt meghagyták pogánynak” [89–90.] – mások nevelik.)

A faluban mindeközben templomot építenek: Szeretföld lakóinak hitét a távoli, közönyös, hallgató és büntető Isten képzete táplálja („a világgal Isten egyet, az ember pedig mást akar” [57.] – tartják az öregek), akit munkával és áldozattal illik megszólítani:

„Szeretföldön az ember akkor boldog, ha dolgozhat.” (73.)

Az építendő templom is a kiengesztelés eszköze lenne. („Úgy hiszik, a templomot építő ember templomba kényszeríti a természet erőit, akit a szeretföldiek egyszóval Istennek neveznek.” [7.] – „Düledszik a fal, roskad az ember, hallgat az Isten...” [37.] – „Lélekáldozatot követel a templom...” [kántor, 57.].)

A moldvai magyar nyelv ízes, képes fordulatai egy lelki-szellemi magatartásban is archaikusnak maradt népcsoportra vallanak. A nevek is beszélően szépek: a kántort Furulyás Ádámnak, a halottlátót Ellátó Mihálynak, a tekintélyes gazdát Éber Lázárnak hívják stb. (Megjegyzendő: Keleti Jeremiás családneve két irányban is jelentést nyit: keletről érkezik haza – egy nekünk, magyarországi olvasóknak keleti világba.) – S szerepet kap egyébiránt a nyelv kérdése hitéleti vonatkozásban is: „– Mama! Én miért nem tudok az Isten nyelvén [ti. latinul – H. T.] beszélni?” (János Magdolnához; 66.).

Teremtéstörténet (67.), farkaskaland (101–103.), stilizált emberáldozat (137–138.)... izgalmas fordulatokban sem szűkölködik, mitologikus dimenziókat sem nélkülöz a szövegvilág. De a narratíva lényegi vonulata a lelkekben zajló át(nem)változás. (Vö. „A nép a jogot nem ismerte, csak a törvényt, a törvényt s a parancsot, amely egyedül csak rá vonatkozott”, „tökélyre vitte az engedelmisséget”, „egészen alávetett lett” [50.]. E szociálpszichológiai kondícióból persze rémületes következtetés adódik: „aki retteg, az nem szeret” [51.].)

Ne a felszínes nosztalgia számlájára írjuk, inkább a vallási mélylélektanból eredeztessük, hogy a régmúlt aranykor színezetét ölti: „...akkor még Isten is értett az emberi szóból, s a világban rend vót!” (Marica, 14.). Jeremiás afféle posztapokaliptikus Ádámként tűnik föl: „A gyermek úgy tekintett a férfirra, mintha egyetlen ember volna a világon” (103.). Közben pedig jézusi felelősséget ró rá a hazatérés újrakezdést ígérő misztikumára:

„Odahaza mint messiásra várnak rá. Anyja egész a túlvilágig elment keresésében, apja a várakozás miatt nem tud meghalni. Most Magdolna következik. / És mire vár ő, Keleti Jeremiás?” (155.)

„Minek elősegíteni a kárhozatot, mikor ugyanannyi erőbe telik az üdvösség? Nem abban áll az ember szabadsága, hogy választhat a kettő közt?” (32.) – teszi föl a kérdést a mű, mintegy József Attilát parafrázálva („Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek ügyis! / Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek ügyis.” – *Két hexameter*). Üdvösségre hív a kérdés is, a kisregény egésze is. Szeretet, megbocsátás és megváltás üdvrendjébe csalogat; oda, ahol halandó locsogás helyett harang beszél, és ének könyörög. – A zárlat fülünkbe kéredzkedő szavaival:

„A távolban harang szólt. / Akárha asz-
szony énekelne.” (163.)

A HITKÜLDÉR
Petrás Incze János
(2013)

Petrás Incze János (1813–1886) az össz-
magyarság történelmének itthon alkalmas-
sint kevésbé ismert hőse. Katolikus pap,
minorita rendű ferences szerzetes, 1842-
től Klézse plébánosa, folklorista. 73 éves
korában betörők halálosan megsebesítik;
fölismeri őket, de kilétüket – utolsó erejé-
vel – elhallgatja. Áldozatos életutat zár le a
megbocsátás misztériuma.

Iancu Laura első – s máig egyetlen –
drámai alkotása fél évszázadot fog át: Petrás
pályaképének esszenciáját nyújtja. Kamara-
darab, eszméket cseréltető párbeszédekkel.
(Illyés Gyula és Németh László téziseket
dramatizáló történelmi színműveire ér-
demes gondolnunk műfaji előképként.)
Cselekményben nem tobzódó, csendesen
meditatív karaktere inkább olvasásra, mint
előadásra teszi alkalmassá.

„Petrásnak a csatatérre kell mennie” (12.)
– indítja a történetet az apát, hozzáfűzve az
eszmei megfontolást:

„A hit varázsa és ereje volna tehát az
utolsó kapocs, mely ezen népet megment-
hetné.” (13.)

Minthogy az olaszok – a katolicizmus
érdekében – a magyarokat romanizálnák,
„hitküldésre” (15.) van szükség, azaz anya-
nyelven térítő egyházi személyre – aki a
moldvai magyarok esetében Petrás Incze
János lesz. („A szakadék oly mély a két
nép között, hogy olybá tűnik, még a túlvi-
lágot is kétfelé osztották.” [33.] – „Miféle
torztünetben szenvedünk mi s a mi szom-

szédjaink... Egymásnak vetett árnyjátékra
tékozoljuk időnk s erőnk, ahelyt, hogy a
kölcsonös megismerés és tanulás alkalmait
keresnénk!” [102.]

Petrás kettős küldetésben jár el. A hitet
is, az anyanyelvet is védené:

„Most csak az anyanyelvet vonják el az
emberek szájából. Félek, eljön az idő, mi-
dőn Istentől is megfosztják majd a népet...”
(14.)

„A nemzet s a nyelv az ember története,
nem az Istené.” (52.)

„Petrásban a pap nem fojtotta el a ha-
zafit...” (Károly pap, 89.)

Elhivatottságával (mely inkább *elhí-
vottság*) a fürdőben játszódó – s Döbren-
tei Gábort is fölléptető – kulcsjelenetben
allegorikus figura helyezkedik szembe. Az
Idegen a luciferi kétkedő, a cinikus koz-
mopolita megtestesítője. (A világpolgári
gondolkodást túlrajzolja a mű, de aligha a
felvilágosultán szabadelvű habitus ellené-
ben: a dramaturgia igényel némi felemás
kontrasztot.) A föladat nagyságát jelzi,
hogy maga Petrás sem mentes a dilem-
máktól: „Bűnös, fekete óráimban magam
is egészen megtántorodok, Mihály, s olyas-
félét bátorodom gondolni, hogy maga
az Úristen is tanácstalan e népet illetően!”
(65.). (Vö. „...a csángók sem a világi, sem
az egyházi életben nem fordulnak senki-
hez, mert mindenki legalább idegen, leg-
több esetben pedig ellenség” [Károly pap,
93.]

Ízesen archaizáló, egyszersmind
veretesen irodalmi nyelvezet segít a kor
miliójébe helyezkednünk. A 19. század
nemzeti közgondolkodása, a más nyelvű
közösségek közt boldogulásukat kereső
kisebbségek gondja-baja, a nyelv nemzetet

teremtő és a hit közösségi identitást
kovácsoló ereje ér itt egybe. („Mondja meg
az úr, ily körülmények között mi lehetne
fontosabb, mint az, hogy arra bírni a népet,
hogy legnagyobb szenvedései között is az
Istenben való legbátorságosabb bizodalomra
vállalkozzon?” [31.] – „Magyar vagyok...
Magyarságom kötelez. Azon vagyok, hogy
hagyományainkkal gazdagítsam hazánkat
s nemzetünket. Nincs ebben vétek, még
kevésbé törvényszegés... Szeretet van...”
[67.] – „...a csángók a hit kapcsolata által
egyszersmind fajuk, nyelvük s nemzetisé-
gük megóvásáért is hatalmas tényezőt talál-
nak magyar papjaikban” [Fülöp Jákó pap,
92.]

Egyszerű fogás, hogy a mű címét a fősze-
replő neve adja. De csálóka egyszerűség ez.
Hiszen nemcsak kiemeli Petrás alakját, ha-
nem azt is hangsúlyozza: egy teljes népet
képviselő papról van szó. (Ide tartozó kö-
rülmeny, hogy Iancu Laura szépírói-nép-
rajzkutatói missziója a Petráséhoz mérhető
szépségű s jelentőségű; ebben az olvasatban
távoli alakmásként kell látnunk a klézsei
plébánost.)

A *Petrás Incze János* méltó emléket
állít egy korszakos teljesítménynek; a
fölvetett kérdésektől ugyanakkor nehéz
volna eltagadnunk az újólajos aktualitást.
Áthallások, utalások mellett olyan hitvalló
sorokra gondolunk, melyek a szerző
hitvallásaként is fölfoghatók, egyúttal
pedig a metafizika *tágasabban aktuális*
rendjébe illesztik vissza kérdéseinket, ké-
telyeinket:

„...Moldvában enyéim között, Magyar-
országon pedig a hazámban vagyok.” (44.)

„Szerencsénk, hogy az örökkévalóság-
ban csak az számít, ami az emberben örök.”
(57.)

A FÉSZKEN TARTOTT TEKINTET
Gerlice
(2018)

„Amit ma keresztény vallásnak neve-
zünk, az már a régieknél is megvolt, és nem
hiányzott az emberi nem fejlődésének kez-
detén sem. Amikor azután Krisztus fizikai
testben megjelent, akkor az igazi vallás,
amely már azelőtt is megvolt, a keresztény
nevet kapta” – mondja Szent Ágoston (idé-
zi Rudolf Steiner [*Jézustól Krisztusig*, ford.
dr. Dalmay Zoltán]). Iancu Laura művésze-
te a transzcendentumnak ebből a lakatlan
időtleniségéből forrásozik. Vallomásos jegy-
zeteinek, meditatív kisesszéinek, hitvalló
suttogásainak gyűjteménye is a magasabb
ismeretlennek tett hűségesséjébe áll.
A *Gerlice* – ahogy a fülszöveg szinopszisa
fogalmaz – nem egyébről beszél, mint a
szerző „gyökereiről, kötődéseiről, viszonyu-
lásairól: irodalomhoz és könyvekhez, költé-
szethez és költőkhöz, hithez és hitvalláshoz,
szülőföldhöz és otthonhoz, csángómagyar-
sághoz és identitáshoz, szerepekhez és ün-
nepekhez, szegénységhez és elfogadáshoz,
érteni vágyáshoz és meg nem alkuváshoz”.
(Szabó-Zsombók Magdolna grafikái ká-
pázatosan szelíd társak ebben a vállalkozás-
ban.)

E jegyzetek nem ódzkodnak a szakrá-
lis pátosztól (az érzelmi töltetet gyakorta
felkiáltójelek, az eszmei nyomatékokat kur-
ziválások jelzik), de mindez a hétköznapi
kicsiségek tiszteletével jár együtt, s profán
önismeretet takar:

„Ismerem álmaim kísérteteit. Alakválto-
zásra képes kortársaim ők.” (*Naplónyelven*;
17.)

„...az értékek úgy általában egészen
apró dolgok. Érték a találkozás, a beszélge-
tés, a »befelé« hallgatás és a másoknak szentelt

figyelem. *De a legnagyobb érték a másik ember. Egész életem megújul akkor, amikor értékes emberrel találkozom.*” (*A templom, a kocma és az ember*; 25–26.)

„Az anyaság – mit ad Isten? –: költészet.” (*Az anyaságról*; 71.)

Efféle bátran személyes, egyetemesen *intim* passzusok sorjáznak törődött állhatatossággal. A reflexió – kiszolgáltatottságot is vállaló – személyessége (pl. „a mondában is, a versben is azt szeretem a legjobban, amit nem értek bennük” [*Népi, elit. Pilinszky*; 8.]), a közöltek alanyi hitele („húsból tépett szavakkal” [*A hazáról*; 34.]) nem naiv önarcképet fest, hanem spekulációktól mentes önfegyelemről árulkodik. – A Iancu-szövegek szentségközpontú pszichológiája attól mély, hogy magasra tekint. (Ezt a horizontot nyitja meg más kortársak mellett Joan Chittister pillantása is: „A világ szükségletei iránti elköteleződésünk Isten jelenlétének jele bennünk” [*A Lélek lélegzete*, ford. Égető Ildikó Anna OSB].)

„Minden igazságnak az ellentéte is igaz!” – olvassuk Hermann Hesse *Sziddhártájában* (ford. Kászonyi Ágota). Ez az a ráismerés, melyben keleti és nyugati gondolat, koan és zsoltár, hindu-buddhista vagy zsidó-keresztény hitbölcselet egybeérhet, *összeérezhet*. Jelen kötet írásai nemcsak értik, de beszélnek is a jézusi paradoxonok nyelvét:

„...szép, ahogyan nem szép a halál...” (*Fátyol, avagy a költészetről*; 28.)

„...az élet igazi fészke a rom.” (*A háborúról és a búról*; 46.)

„Haza nélkül még szebb a haza...” (*A fekete rózsza fia, avagy Csoóri Sándor*; 118.)

„...a tekintetemet mindvégig a fészken tartottam” – vall *írói módszeréről* a szerző (*Elöljáróban*; 5.). Beszédes és bölcs nyitány, hiszen Iancu Laurának valóban egyik leglényegibb témája az otthon *teológiája*:

„Ott van a hazám, ahol én vagyok.” (*József Attila-i kilátás*; 19.) (Vö. „Ahogyan élek, az a hazám” – fogalmaz, hasonló lelkülettel, a nevezetes Balla Zsófia-verssor [*Ahogyan élek*]. Kalász Márton hitvallásával szólva pedig: „hol a hazám? ahova verseim / jól készülnek, hogy héjukban idehaza / érzem magam” [*Impromptu*].)

„Isten fizesse meg az Istennek! a József Attila-i kilátást. Olyan szellemi tájra nyitotta fel szemem, ahol a mindenség lehet földi hazám!” (*József Attila-i kilátás*; 20.)

Az „ezer kilométer az identitásom” (*A hitvallásról*; 31.) topográfiai realitása és az „Álmodok egy égfedelű házról” (*Az otthonról, avagy a szegény ember inge*; 36.) mítoszi ábrándja közt fejlik ki a végső (és végzetes voltában szakadatlanul új kezdeteket ígérő), *istenféltő* tanulság:

„Az ember, éljen bárhol is a világon, felnégyelt és átkeresztelt hazában: csak *Valaki*-ben lelhet (elveszíthetetlen) otthonra. [...] Aki Valakihez jár haza, az hajlékát soha el nem veszítheti, és mindig *hazaérkezik*.” (*Az otthonról, avagy a szegény ember inge*; 36.) (Lásd még: „Megtanultam futni Istentől Istenhez” [*A kegyelemről*; 73.].)

Életről és létezésről, művészetéről és kultúráról alkalmi háttérű följegyzések is sokat tudnak, sokat mondanak:

„Nem a kultúra, az ember érez, gondolkodik, kérdez.” (*Népi, elit. Pilinszky*; 8.)

„Talán soha nem is fogjuk megérteni maradéktalanul életünk és a létezés titkát. Talán ezt a hiányosságot panaszoljuk el könyveinkben, egymással folytatott beszélgetéseinkben. Mindent valaminek a hiánya szül. Ha ez nem így volna, sem tudás, sem könyv, de talán még ember sem születne. És ezért lehetséges a művészet.” (*A könyvek és a Biblia*; 14–15.) (Vö. „Az irodalom azért lehetséges, mert a világ még nem kész, mondta egy okos ember, talán Roland Barthes” – írta volt Esterházy Péter [*A ritmus*].)

„A titok pedig az, hogy a *világ egész*, az *ember pedig csonka*. [...] A válság akkor szolgál épülésünkre, ha kemény becsülettel megéljük. [...] A művész, az értelmiségi nem mások számára kiötlött gyakorlati útmutatók révén, hanem *példaadás* révén képes hatékony eszköze lenni az *igaznak*, a *szépnek*, a *jónak*. [...] A művész ne akarjon a titok lenni, de alkotásaiban és tetteiben legyen látható és világos, hogy kapcsolódik a *titokhoz*.” (*Az értelmiségről és a művészetéről*; 21–23.)

A szakrális intelmeket meg sem kísérti a fölény retorikája; sokkal inkább a szakadatlan gyónás öngyötrő habitusa nyilvánul meg bennük. Az ilyen mondatok alanyának akkor is elhinnénk, amit Istenről és a szeretetről állít, ha ismeretlen nyelven szólna hozzánk:

„Ha az ember mulandóságának tudatában él, egész élete az advent jegyében telik. [...] A gondviselés legtökéletesebb jele a Szeretet, ami folyamatosan közeledik felénk. / Ha szeretetben élünk, nem történhet velünk olyasmi, ami ne a javunkat szolgálná.” (*A szeretetről*; 54.)

„Ahol szentek népesítik be a világot, ott nem marad hely a rossznak. Csakhogy

a rossz nem szeret kívül lakozni... Az ember legbelsőbb rejtekébe húzta meg magát, hogy ne lássák, ne érezzék, ne tudják. [...] Istennel kell válaszolni minden kísértésére.” (*A fákról, Petrás Mária nyomában*; 95.)

Rejtélytől a rendig javasolja utunkat a kötet világképe; ars poeticát rejtő részleteket is hosszasan citálhatnánk:

„A teremtés és a költészet felfedezéséhez elsősorban tudatlanságra van szükség. Metafizikai ártatlanságra: az újszülött gyermek létbe vetett ösztönös bizalmára, levegőbe kapaszkodó reflexére.” (*Fátyol, avagy a költészetről*; 27.)

„...a betű nem tűri a rejtélyt, a rendet szereti...” (*A hitvallásról*; 30.)

Kedves írói, költői előtt Iancu külön csokorba szedett írásokkal tiszteleg. S jellemző mód az irodalomtörténeti távlatba is evangelizáló fényt bocsát; a szöveg fogalmát is újraértelmező szövegértelmezésbe pedig magát áldozza:

„...Arany feltámasztotta nyelvünket, valamiképpen úgy, ahogy Krisztus az emberi nemet.” (*Az aranynyelv, avagy Arany János*; 97.)

„Dsida verse nem szöveg. Esemény. Történet, és valamelyik szereplője biztosan én vagyok.” (*Nagycsütörtök, avagy Dsida Jenő*; 103.)

Tudományfilozófiai észrevételt metafizikai dimenzióba emelni? Nem lehetetlen művelet, ha bennfentes lelkiismeret végzi, jézusi allúzió segítségét kérve:

„...miféle rejtélyes »várfalak«, kompetenciakörök mögé rejtőztek a bölcse-

lettudomány diszciplínái, hogy ámbátor feltalálták a köztük tátongó űr áthidalását segítő varázsszót (interdiszciplinaritás), a szakspecialisták még csónakon sem mernek egymás felségvizére evezni. (Úgy képzelem, az »egyszerű« polihisztorok mezítláb jártak a vízen és nem esett bajuk. A víznek sem.)” (*A költözésről*; 39.)

Istenhitre alapozott pragmatizmusnak nevezhetnénk az írásuk átszellemült-át-szellemített gyakorlatiasságát. Nem önérdékű ez a spirituális irány sem Iancunál, hiszen köteleességek s kötelezettségek rendszerét föltételezi, a munka erkölcsét (és az erkölcsöt mint munkát!) célozza:

„Isten nem teremt selejtet. Ám az ember istenhiánnyal születik, ezért a teljességre nyitott és arra vágyakozó lény. Afféle magyarázat ez tökéletlen emberi mivoltomra. [...] Hiszem, hogy nem meggyőzni kell az ember(ke)t, hanem elgondolkodtatni. Ennek jegyében vallom azt, hogy az embernek mindenekelőtt teremtményi (hiányt hordozó s ezért tökéletlen) mivoltát, Istenhez való tartozását és mulandóságának tényét kell elfogadnia. Minden egyéb elfogadás, befogadás, megértés tárgyát képező dolog és lény *igazi* elfogadása csak ezek után lehetséges.” (*Az elfogadásról*; 49.)

„...nincs baj, legalábbis nem nagyobb, mint amennyit a földi létezés elbír. *Feladat* van.” (*A bajról*; 53.)

Iancu érett *érzékenységtől az aforisztikus rátalálások, csillaganyagú szentenciák sem esnek távol. Ezek rendre az imádságos remény és a békességes szív ajánlatait bontják ki, misztikává rajzolt véglegességgel:*

„...olyan szegény senki nem lehet a világon, hogy remélni és imádkozni ne tudjon.” (*Példázatok a szegénységről*; 45.)

„Csak az használ a másinak, aki békében van önmagával. És ki lehet békében önmagával? A tökéletességre vágyó.” (*Az elfogadásról*; 50.)

„...az, aki egyszer volt, az mindörökre van” (*A bizalmatlanságról*; 52.)

„Mert a Szentírás a szív története.” (*A Szentírásról*; 78.)

„...vajon boldog ember volt Jézus?” (*Balángó, avagy Gárdonyi Géza*; 99.)

„...semmi sem örök. Semmi. Tehát a semmi sem.” (*A kútbanéző, avagy Weöres Sándor*; 107.)

Egynémely szöveg saját műfaji távlatban rendezi el szándékait. *A csodáról* (75–77.) feledhetetlenül szép családi misztériumjáték, familiáris keretek közé komponált metafizikus kamaradarab. Az *Egy különös fogságról* a szerző tanulmányainak, diplomáinak történetét fejtí föl, az önművelés elemi igénye mögött a magáért és közösségéért is felelős kreatúra keserves ethoszára derítve fényt („...minket soha senki sehol nem tanított a *saját történelmünkre, saját múltunkra*” [83.].) *A Mesemondók nyelvén* (89–91.) különlegességét pedig az adja, hogy Iancu ebben – nem annyira stílusjáték gyanánt, mint inkább ünnepi tiszteletadást formázva – csángó dialektussal s szókinccsel él. (Megjegyzendő: amikor Iancu Laura már írói pályája küszöbén lemondott a kisebbségi származás – általa folklórkutatóként is jól ismert – formális nyelvi elemeiről, nemcsak a meglepőbb, de a veszélyesebb utat is választotta; igaz, a poétika tágas egeire utóbb ez a választás bizonyult nyitottabbnak. Nem újnépies csángó költő kívánt lenni, hanem költő, aki egyetemes kérdéseket érint – s története-

sen Magyarfaluból származik. Kívánsága mind egyénibb hangú kötetekben vált valóra.)

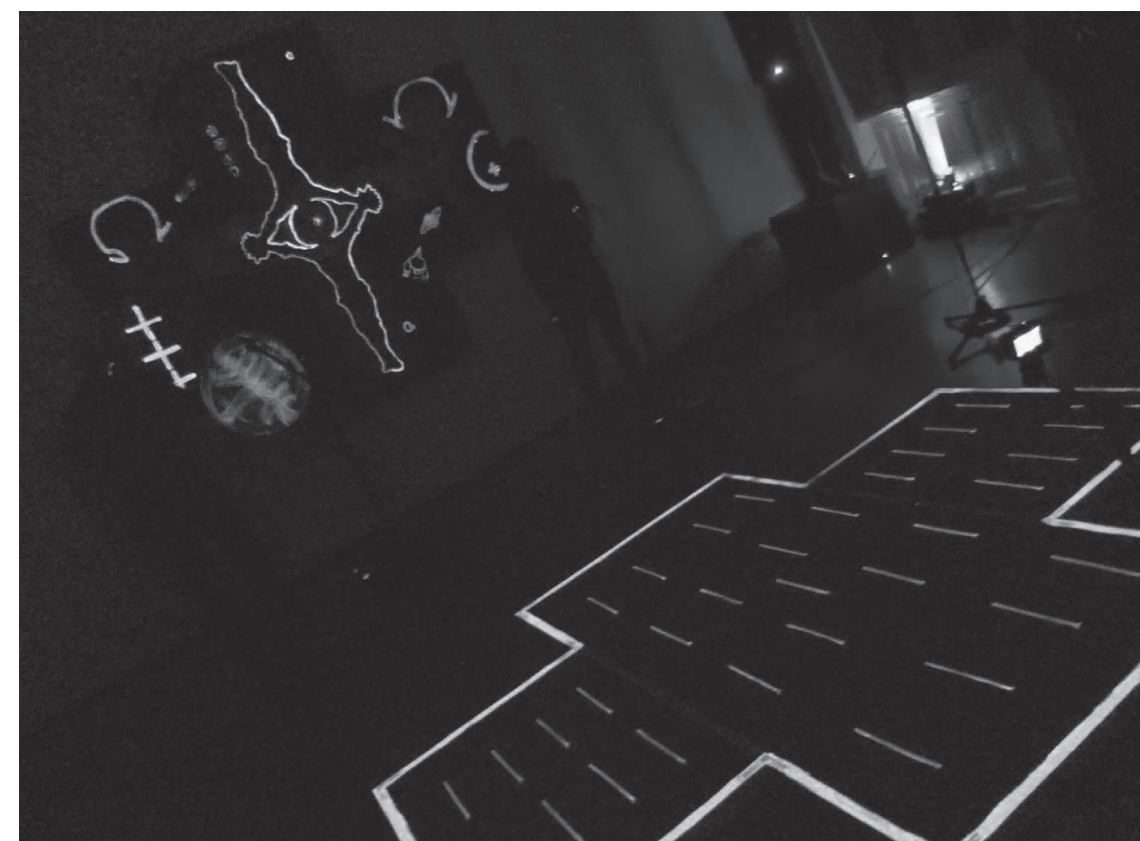
A moldvai magyarságról *kézenfekvően számos jegyzet értekezik. Részint személyes emlékek földézése révén, részint kisebbségkutatói s etnográfusi szabotossággal. Eszerint olyan világ ez, „ahová az ünnep az égből érkezik”* (*Az ünnepéről*; 68.); másfelől „árnyékba ültetett fa sorsa” a csángó emberé (*A fákról, Petrás Mária nyomában*; 94.). Jézus örömhíre helyett az engedelmesség parancsát adja itt tovább az összeszorított

száj; a Kárpátokon túli lelkiség hagyományosan nem a lelkes derű szinonimája:

„Szokásvilág inkább, mint vallás, és nem egészen hit, inkább istenfélelem.” (*A hazai vallásról*; 59.)

Mint szépséges olvasatában Vasadi Péter versei, Iancu Laura írásai is – mindahány kötetében – „a hit abszolút aktusából fakadnak, abból a hitből, aminek nincsen gyökere, aminek csak *származása van*” (*A világosság prófétája, avagy Vasadi Péter*; 120.).

A 25 éves Bárka szerkesztősége 2018-ban tanulmány- és esszépályázatot hirdetett, melynek célja a magyar irodalom elmúlt tíz évének föltérképezése, számbavétele volt. A pályázatra összesen 14 munka érkezett be a Kárpát-medence különböző tájairól. A szakmai zsűri dicséretben részesítette Halmai Tamás fenti tanulmányát és Zselicky Zoltán ezt követő tanulmányát.

BMZ + TSZ: *Múúgrás a Metafizikai Térbe / hang performansz* (2019; alapzene: Király Péter, keverés: Balastyák Ferenc; Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba; fotó: Kiss Zoltán)

► ZSELICKY ZOLTÁN

Egy antológia ontológiája

– a felmutatás igényével –

Elzárhatják előled, ami a tiéd egészen annyira, hogy ha nem szólok, eszedbe se jutna, hogy volt neked. Úgy tűnhet, mint ha újat mondanék, pedig a régít mondom. Képzeld csak el, hogy Arany János vagy Illyés Gyula suta prókátor nyelvezettel petíciót ír a kultúráért! Nem igazán megy, ugye? E szellemi fejedelmek kezében a kultúra volt az élhető életet védelmező fegyver, s nem becsülték le annyira, hogy óvni akarják, vele óvtak. Nem mondok semmi újat, ez a te történeted is. Az, hogy ma a kultúra emberének petíciót körmölgetni jut eszébe, leleplezi, mennyire eszköztelen, ha harcolni akar. A magyar irodalomban pályára állt két nemzedék, mely nem érezte szükségét, sem lehetőségét, hogy irodalmi eszközökkel szóljon bele a közélet fejleményeibe. A kritika szerint a kárpátaljai irodalom különleges jellegzetességét sajátos zártságában az ilyen irányú tradíciók eleven továbbélése adja. Így elzárva, leszakadva és szétesve azt gondolom, lehet egzotikus számunkra saját kultúránk. *A tökéletes zártság egyetlen pillanata*¹ címet viseli az a kötet, ami aporópót ad mondandómnak.

Ezért most azzal folytatnám, mi az, amit kárpátaljai magyar irodalmi létnek nevezünk. A kérdéshez való megfelelő viszony

kialakításával azoknak az elvárásoknak kell megfelelni, amiket a magyar irodalom egységéről folyó, Illyés Gyulától induló dialógus² megkövetel. A diskurzus aktuális követelményein legutóbb egyik körkérdésével az erdélyi *Helikon* folyóirat alakított igazán mértékadóan.³ A politikai határok általi széttagoaltság és az irodalmi egység kérdése itt a nemzedékiség problémája mellé kerül. A kárpátaljai irodalom vonatkozásában ezt az összefüggést korábban Csordás László fejtegette, útkereső, értékelő írásában.⁴

2 Lásd: Illyés Gyula: *Hidas Antal és a többiek*. Kortárs. 11. évf. 4. sz. / 1967. pp. 574–577. Az említett párbeszéd inkább szimbolikus utalásokban, mintsem tényleges szóváltásban indul. A *Hatodik Síp* folyóirat névváltoztatásával jelezni kívánja, hogy a párbeszéd a magyar irodalom egységéről és szétszórtságáról számunkra szerencsétlenül, létünk felejtésével kezdődik. A magyar irodalmat „ötágú síp”-nak mutató Illyés hatodik sípjak a munkásmozgalmi emigráció kulturális hidat képező képviselőit állítja be. Ezzel elárulja, hogy a kárpátaljai irodalom számára nem létezik. A feledhetőség tapasztalata korszakteremtő (1967) és mai napig ható elem vidékünk irodalmi önértelmezésében. A kárpátaljai irodalom ontológiai kérdésessége a Forrás Stúdió elnökének alapító számvetésében feladatként jelenik meg. ZSELICKY József: *Ifjúság és irodalom Kárpátalján*. Együtt. Irodalom – művészet – kultúra. III./I. évf. 3. Ungvár: Intermix Kiadó, 2002. pp. 71. sqq.

3 PAPP Attila Zsolt: *Ankét a fiatal magyar irodalomról*. HELIKON. XXVII./01. (687.) SZÁM – JANUÁR 10. Kolozsvár: 2016.

4 CSORDÁS László: *A felkészüléstől a szétszóródásig. A fiatal nemzedékek helyzete a kortárs kárpátaljai magyar szépirodalomban*. In: Uő.: *A szétszóródás árnyékában*. Budapest–Ungvár: Intermix Kiadó, 2014 pp. 44–52. Vö. Uő.: *A Szárnypróbáról*. In: *Szárnypróba. Pályakezdő fiatalok antológiája*. Ungvár–Budapest: Inremix Kiadó, 2013. pp. 7–9. Újraközölve kötetben *A szárnypróba lehetőségeiről* címen: CSORDÁS L. 2014. pp. 102–105. (A továbbiakban: CSORDÁS L. 2013)

1 FALUSI Márton (szerk.): *A tökéletes zártság egyetlen pillanata. Az Előretolt Helyőrség Íróakadémia kárpátaljai ösztöndíjasainak antológiája*. Budapest: KMTG, 2018.

Azzal kapcsolatban, hogy van-e valamiféle kárpátaljai magyar irodalmi identitás⁵, és ha van, miben is áll pontosan, tisztában kell lennünk azokkal a történeti előzményekkel, amelyek azt a helyzetet alakítják, melyben ma egy fiatal kárpátaljai irodalmár felléphet.

A kárpátaljai magyar irodalom „nagy generációját” a Forrás Irodalmi Stúdió nevű (1967 és 1972 között aktív) csoportosulás alkotói jelentették.⁶ Irodalmi tevékenységükben meghatározó volt a helyi folklórral való tisztázott viszony igénye. Témaválasztásukban kitüntetett szerepet kapott a tájélmény történelmi érzékenységgel megjelenő bemutatása, mely legmarkánsabban a vidék szabadságharcos múltját illeti.⁷ A Forrás valamennyi költőjéről elmondható, hogy tudatosan vállalja fel az identitásképzés feladatát a szovjet birodalmi ideológia homogenizálni törekvő befolyásával szemben.⁸ A helyi magyar közönséggel kialakított kapcsolatuk, az író-olvasó találkozás alkalmával felmérhető módon, az uralkodó politika szempontjából veszélyesen jól alakult. A hatalmi struktúra komoly figyelmet fordított a megfelelő propagandára, melyben más művészetek mellett az irodalomnak is meghatározó szerep jutott. Az agitációs propaganda stratégiájának szempontjai között szerepelt az ígéretes

(kommunista) jövőkép lírai felvázolása és a felé vezető út addigi mérföldköveinek méltató szemrevételezésén túl az is, ami a Forrás alkotóinak alkotói programjában is szerepet kapott. Az uralkodó ideológia kedvezően kellett fogadjon minden témát, ami népi és forradalmi, de nehezen tudta elfogadni, hogy e dolgok történetében más is van, mint a munkásmozgalmak győzelmes útja.⁹ Egy helyi funkcionárius aggodalmi afelett, hogy a kommunikációs stratégia esetleg rossz irányba fordulhat néhány forrófejű fiatal irodalmár alkalmatlan hozzáállása miatt, a területi magyar pártlap egy augusztus 20-i számában öltöttek szövegtestet.¹⁰ A cikk a Forrás alkotóit peszsimizmus és depresszió¹¹ révén kifejtett politikai destrukcióval, a műveiknek megjelenést biztosító szerkesztőséget és az egyetemet pedig a politikai éberség hiányával vádolta. Ez manapság nagyszerű

9 Vö.: BALLA László: *A nagy szovjet család kis magyar közössége. Gondolatok egy Lenin-könyv kiadása kapcsán – A nemzetek önrendelkezési jogairól*. In: FODOR G. 1994. pp. 185–189. Csak egy jellemző megfogalmazást idéznék: „... a nemzetiségi hovatartozásnak semmiképp sem szabad elválasztani a dolgozóinkat a kitűzött célért vívott küzdelemben.” p. 186.

10 BAKÓ [Balla] László: *Elidegenedés? A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió*. Ungvár: Kárpáti Igaz Szó, 1971. augusztus 20. In: FODOR G.: 1994. pp. 190–195.

11 E hagyománnyal igyekszik számot vetni Balla D. Károly a *Töredék hazácska* c. válogatás (BERNICZKY É. 1994.) kapcsán. „Mintha a kárpátaljai magyar költőnek krónikus, gyógyíthatatlan haza-komplexusa lenne, s így hiába ír akár magányról vagy halálról, akár szerelemről vagy tavaszi rügyfakadásról – mindenről a saját hontalansága jut eszébe.” E magatartás okait a következőkben látja: „Ezek közül az első nyilvánvalóan íróink azon belső késztetése, hogy a létünket, gondolkodásunkat és érzelmeinket nagyban befolyásoló kisebbségi helyzetet intellektuálisan, esztétikailag feldolgozzák. E mellett talán nem túlzás második okként valaminő megfelelni-akarást említeni, azt, hogy alkotóink e magatartásukkal mintha kívülről érkező elvárásoknak igyekeznek megfelelni, úgy érzik – és nem is alaptalanul –, hogy ezt várják tőlük olvasóik, sőt a »kárpátaljiságukat« nem gyakran számonkérő szakmai kritika is.” BALLA D. Károly: *A hontalanság metaforái, avagy a kárpátaljai magyar költők haza-komplexusa*. In: Uő.: *A hontalanság metaforái*. Publicisztikák, esszék, vallomások. Budapest: A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 2000. <http://mek.oszk.hu/02200/02234/html/hontalan.htm>

promóció lenne mind a fiatalok, mind háttérintézményeik számára, a párturalmi időszakban azonban nem maradhatott komoly személyi következmények nélkül egy ilyesfajta vészjelzés. Az ezzel induló támadássorozattal szembeni védekezés volt az, ami az érintett fiatalok kezdetben tisztán irodalmi csoportosulását egy ellenállási mozgalom vezéralakjaivá szervezte.¹²

Az irodalmi szerepvállalás 1990-es évek végéig uralkodó és most megkerülhetetlen paradigmaképző kérdése Kárpátalján a közösségért való kiállás lett. A Szovjetunió felbomlása után jelentkező fiatal író-nemzedék,¹³ minthogy semmit sem talált, amivel szemben ki kellene állnia, az irodalmi apagyilkosság útját választotta a bemutatkozáshoz.¹⁴ A kiállás paradigmájával való leszámolás legjellegzetesebb vonásai Cséka György provokatív, elfogadhatatlan túlzásokat egyáltalán nem mellőző esszéiben¹⁵ olvashatók. Ezen írásokat a magam részéről ironikus megfogalmazásoknak tekintem. Túlzásait és logikai bukfenceit

(sőt triplaszaltóit) alaposabban szemügyre véve belátható, hogy Cséka egyetlen szavát sem gondolhatja komolyan. A leváltani kívánt nemzedéket ellenben a kárpátaljai irodalom értékeit teljes mértékben ignoráló és a kárpátaljai magyar irodalom létét egyáltalán tagadó provokáció komolyan sérthette, sértheti. Az említett írásokra jellemző az esztétikai szakirodalom olyasfajta áltudálékos kezelése, amire az jellemző, hogy bizonyos művészetfilozófiai álláspontokat egzakt tételekként használ. A híres esztétához mint felső instanciához való viszonyulás önmagában is a jól fejlett hüllőagy logikai képességeire vall, azonban ez különösen akkor válik poénértékűvé, amikor az elkötelezett irodalom mellett kardoskodó Sartre írását hozza elő annak igazolására, hogy nincs irodalom, amennyiben nincs professzionális kritika.¹⁶ Persze mindeközben arról igyekszik meggyőzni minket, hogy a különben nem létező kárpátaljai magyar irodalom semmi más, csak rokonszenves elköteleződés, mellyel ők (a *Véletlen Balett* stábjá) szakítanak. Ez a szép, összefüggéseiben dadaista eszmefuttatás mindvégig nagyvonalúan eltekint egy korántsem jelentéktelen szemponttól. Amint a világirodalomban, úgy Kárpátalján sem született olyan életmű, melyről koherensen ki lehetne mutatni, hogy másból sem áll, csak kiállásból, elköteleződésből és kisebbségmentésből. Ha Majakovszkijnak lehetett szerelmi lírája, egy kárpátaljinak miért ne lehetne más fájdalma a hazavesztésen túl? Nem csak Csékára, illetve a *Véletlen Balett* alkotói körére jellemző az a bravúros baku-

grás, hogy a küldetéses irodalmi megnyilvánulásokon kívül minden másra fátylat borít, ha az itteni irodalomról van szó. A témával kapcsolatos irodalomtudományi diskurzus egészére jellemző vonás, hogy megfigyeljük a vázolt paradigmán kívül eső területek pusztta meglétéről is. Mintha a kisebbségi lét megszólalása itt másnak nem is adhatna hangot. Pedig „[t]eli érdelemmel, mégis költőien lakozik az ember ezen a földön.”¹⁷

Különösen jellemző, ahogy a *Véletlen Balett* mentora, Balla D. Károly szinte pontosan a Cséka által kifogásolt jellemzők tagadásával mutatta be a *Véletlen Balett* csapatát.

„Mi sem áll távolabb tőlük – mondja Balla –, mint a »kisebbségi szerepvállalás«, a nyelvművelő, nemzetmentő, identitásformáló szándék, nem »sorsszerűek«; nincs ún. »tájélményük«. Költői magatartásuk a Kárpátalján megszokottól (elvárttól?) gyökeresen eltérő tartalmi és formai jegyekben demonstrálódik, még ám oly intenzitással, hogy e tekintetben [...] akár *nem kárpátaljai jellegű* kárpátaljai költőknek is nevezhetnénk őket.”¹⁸

17 Hölderlinnek ezt a mondatát M. Heidegger előadásai tették híressé. Lásd: HEIDEGGER, M.: „...költőien lakozik az ember...” Ford.: Szijj Ferenc. In: „...költőien lakozik az ember...” *Válogatott írások*. Budapest – Szeged: T-Twins Kiadó – Pompeji, 1994. pp. 191–208. Mint az magától értetődő, az idézett mondatban sem szerzője, sem pedig Heidegger szerint nem valamely földrajzi régiót, s különösen nem vidékünk jelölő az „ezen a földön” fordulat, amennyiben a filozófus a költői lakozást valami magasságbeli léttől való távolság felmérésének tekinti (p. 201. sq.), több vonatkozásban is komoly alapja van annak, hogy a kárpátaljai magyar lírában keressünk ennek hogyanjára példákat. E bevezetőben most inkább azt a heideggeri vonatozást emelném ki, hogy a tudományos diskurzus, vagyis Heidegger terminológiájához közelebbi kifejezéssel: *feccség és költői mondás*-ban megszólaló *itt-létet* milyen mértékben feledteti.

18 BALLA D. Károly: *Négy kísérlet a megújulásra. Kárpátaljai elsőkötelességek*. In: BALLA D. K. 2000. <http://mek.oszk.hu/02200/02234/html/nyekise.htm>. A *Véletlen Balett* nemzedékváltó törekvéseivel kapcsolatban lásd még: IVÁN Zsuzsanna: „szokatlan szavakban / nyilvánulok meg” – A kárpátaljai (?) *Négyek*. Forrás – Szépirodalmi, szo-

Valóban úgy tűnik, a helyi irodalmi tradíciók közül, sajnálatos módon, egyedül az elhallgatás hagyományának lettek „pozitív” részesei.

A jelenlegi formájában nem igazán kívánatos paradigma uralmát az a feltétel biztosítja, hogy megfelelő narratív szálát biztosít ahhoz, hogy a részleteikben nagyon is különböző életművekről egyszerre lehessen valami általánosan érvényeset mondani. A narráció ugyanis mindig megkövetel egy olyan összefüggést, ami a tulajdonképpen elkülönülő dolgokat együtt tárgyalhatóvá teszi. A kárpátaljai magyar irodalomtörténet esetében erre kiválóan alkalmasnak bizonyul a teljes élettel belakható haza hiányának tematikája. Az egyes szerzők és kritikusok ehhez való viszonyuk alapján lehetnek vállon veregetve, lehurrogva, és ha valamiért, ezért lehet nevük hallatán legyinteni is, vagy azért, mert hazát emlegetnek, vagy azért, mert nem. Ez a diskurzust rendező elv olyan mértékben megcsontosodott, hogy könnyen külsőséggé válhat. Szekértáborok szerinti hovatarozástól függően mindkét póz önmagában is érdem tud lenni a megfelelő helyen. Nagyjából erre valók a paradigmák.

Hogy egy narratív elem mennyire fontos rendező elv az irodalomban történő dolgok elbeszélésében, jól mutatja Csordás László használható paradigma hiánya feletti töprengése.

„[T]örtént egy kísérlet – mondja Csordás – még 2007-ben, amikor is Kovács Gábor szerkesztésében megjelent Az Új vetés. Pályakezdő fiatalok antológiája [...].

ciográfiai, művészeti folyóirat 40/12. Kecskemét: Forrás Kiadó, 2008. pp. 93–96. Balla álláspontjával kapcsolatban: BALLA D. Károly: *Szereptudat és szereptévesztés a kárpátaljai magyar irodalomban*. In: BALLA D. K. 2000. <http://mek.oszk.hu/02200/02234/html/szereptu.htm>. Irodalomtörténeti értékelését: EPERJESI PENCKÖFER J. 2003. pp. 298–303.

12 E szerveződés részleteit dolgozzák fel a Lehoczky Tivadar Intézet szervezésében megrendezett jubileumi tanácskozás anyagai. DARCSI K. – DOBOS S. (szerk.): „A 72-es beadvány”. *Nemzetiségi és oktatáspolitikai a '60–'70-es években a Szovjetunióban. A II. RF KMF Lehoczky Tivadar Intézetének konferenciakötelete*. Ungvár: 2013. Lásd még: FODÓ Sándor: *A Forrás: a KMKSZ előképe*. Kárpátaljai Minerva. II. évf. 1–2. Budapest–Beregszász: Minerva Műhely, 1998. pp. 52–56.

13 E kötet szerzőire gondolok: PÓCS István (szerk.): *Razzia. Pályakezdő fiatalok antológiája*. Ungvár–Budapest: Galéria Kiadó, 1993.

14 Ennek első, szolid megfogalmazása a fent idézett antológia elején olvasható. „...valahol a sáncok mögött kell megkeressem saját irodalmi igazságomat. Amit a kárpátaljai magyarság hagyományaként éltem meg, nem más, mint a tiszta nyelv. Ezen túl már minden Kelet-Európa.” PÓCS István: *Folyosófilozófiák cigarettával. [E]lőszó helyett*. In: PÓCS I. 1993. p. 6.

15 Kettőt emelnék ki. CSÉKA György: *A kárpátaljai magyar irodalom (1988–1998). Megjegyzések a Semmi Könyveiről*. Pannon tükör. Kulturális folyóirat. IV évf. 1. Nagykiszta: Zalai Írók Egyesülete. 1999¹. 51. sq. Továbbá: Uő.: És csend és hó és hoppá. A kárpátaljai magyar irodalom tíz évről (1989–1999) és magamról. Hatodik Síp XI. évf. 1–4. Beregszász–Budapest: Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, 1999². pp. 96. sqq.

16 Lásd az 5. számú lábjegyzetet! CSÉKA Gy. 1999¹ p. 52., valamint CSÉKA GY. 1999² p. 96. Ahol Sartre neve Jauss és Fish mellé kerül. Tudvalévőleg Fish-en kívül egyikük sem professzionális olvasókról beszél. De Fish e tárgyat illető tanulmányában sem tekinti a professzionális kritikát egy irodalom ontológiai feltételének. Vö.: FISH, Stanley: *Bizonyítás vagy meggyőzés: a kritikai tevékenység két modellje*. Ford.: Beck András. In: THOMKA Beáta (szerk.): *Az irodalom elméletei III*. Pécs: Jelenkor Kiadó, 1997. pp. 5–26.

A könyvben viszont nem található olyan írás, amely a nemzedéki elkülönülés igényével mutatna rá valamiféle közös alkotói szemléletre. Az antológia így képtelen betölteni nemzedéki feladatát, a benne szereplő írások összessége nem mond többet, mint egy-egy írás külön-külön.”¹⁹

Érzésem szerint ezek a sorok nem valami múlt században megszokott kiáltványos programiratót hiányolnak. Csordás itt azt a fogódzót nem találja, ami mondanivalóját e nagyon is különböző irodalmi próbálkozásokkal kapcsolatban igazán koherenssé tehetné. Nem a szerkesztői munkát kifogásolja, hiszen Kovács Gábor is csak a rendelkezésre álló művekből dolgozhatott. A nemzedékiség kérdése nagy súllyal vetődik fel egy olyan antológia esetében, amit éppenséggel valamiféle életkor, nem pedig kifejezett és egységes irodalmi program hív életre. E megállapítás természetesen jelen kötet vonatkozásában is érvényes. Magam részéről pontosan azért járom be az interpretáció előre kijelölt ösvényét, hogy utat építsek rajta a fiatal kárpátaljai irodalom megközelítéséhez. Szándékom ezzel, hogy egy fiatal irodalmat válogató kötet létét *de iure* is fel tudjam mutatni. Legutóbb Csordás László járta be ezt az utat, és terepismerete sokat segít a tájékozódásban is. Az ő problémája nem annyira a nemzedék irodalmi elmagányosodásával van, bár az okok számbavétele után határozottan megállapítja egy módszeres tematikával működő műhely hiányát.

„[...] B]ár fiatal nemzedékről továbbra sem beszélhetünk (nálunk egyelőre nincs az Előretolt Helyőrséghez vagy az egykori Telep Csoportozáshoz hasonló csoportosulás), vannak fiatalnak mondható alkotóink, akik

¹⁹ CSORDÁS L. 2014. p. 46.

közül már többen is felmutattak értékes műveket, mások pedig állandó jelenlétükkel, fejlődésükkel adnak biztató jeleket a kezdeti, meglehetősen egyenetlen, dilettáns vonásoktól sem mentes időszak után.”²⁰

Az itt elemzett, csaknem öt éve megfogalmazódott csordási útkeresés egyetlen fő probléma körül forog, nevezetesen irodalomtudományi diskurzusból szeretné vonni, ezáltal összefogni a fiatal nemzedék szétszóródó megnyilvánulásait. Törekvéseihez Kemény István irányadónak minősíthető nemzedék-fogalma²¹ ad alkalmasnak tetsző kiindulópontot. A probléma ezen megközelítésében mégsem az egység mint közösség feltalálásának igénye jelent indítást. Pontosabban fogalmazva, mint kutató az anyag láttán, eleve feladja, hogy abban összefüggést találhat. Mindenesetre narratológiai problémaként könyveli el a helyzetet. Bertha Zoltán kísérletére hivatkozik, aki használható paradigma híján kénytelen arcképcsarnokszerű bemutatást adni a tárgyról. Majd a lehetetlen helyzet fejtegetése után, teljesen tudatosan, maga is az egyes szerzők egyéni bemutatásának módszerét választja.²² A helyzet sokat változott öt év alatt. Fontos fejlemény a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság

²⁰ CSORDÁS L. 2014. p. 47.

²¹ Kemény közhasználatú meghatározását idézi: CSORDÁS L. 2013. p. 7.

²² CSORDÁS L. 2014. p. 46. sq. „Érzi ezt Bertha Zoltán is, aki nem kísérli meg nemzedékként elkülöníteni a pályakezdőket, inkább külön, egyéni teljesítmény alapján veszi őket számba. [...] A legcélszerűbb az, ha a továbbiakban kiemelünk néhány szerzőt. Ezáltal talán kaphatunk egy általános képet, amely vázlatosan bár, de képes bemutatni a kárpátaljai magyar irodalom állapotát.” Nem mellékes, hogy ugyanígy járnak el a kötet elő- és utószavát jegyző szerzők is, minek következtében az előbbi recenziónak, utóbbi kritikának tűnik, s ez a kötetben belül nem igazán szerencsés. Vö.: FÜZESI Magda: *Patakok, ha találkoznak. Előszó az Előretolt Helyőrség Íróakadémia kárpátaljai ösztöndíjasainak antológiájához*. In: FALUSI M. 2018. pp. 7–15. VÁRI FÁBIÁN László: *... folytatás*. In: FALUSI M. 2018. pp. 187–196.

létrejötté.²³ Sikerült tehát a fiatal alkotók zömét egy irodalmi műhelybe tömöríteni, ezzel előmozdítani a fiatal alkotók egymás felé közelítését. Nemzedéki szempontból mégsem mutat fordulópontot az azóta megjelent *Különjárat* című gyűjtemény.²⁴ Lehetséges recenzense ma ugyanolyan helyzetben találna magát, mint Csordás öt évvel ezelőtt, vagyis nemzedékképző közös alkotói program továbbra sem ismerhető fel e más tekintetben jelentős csapat tevékenysége nyomán.

Csak az a jó paradigma, ami tényleg működik, ha használatba kell venni. A helyzet a diskurzus szempontjából az, hogy vagy az eleddig bevált paradigma bukott meg, vagy sem kezdet, sem folytatás nincs. Előző mondatom végére nem írtam költői kérdőjelet, de nyilvánvaló, hogy pályák kezdődnek, és irodalmi lét folytatódik, és paradigmaváltás van. Az kell legyen, vagy tényleg nincs miről beszéljünk, ha a fiatalok is szóba jöhetnének. A szokványos beszédnek eleddig jogosultsága és érvénye volt bár, addig ma a folytatásról nem lehet beszélni miatta. Úgy tűnik fel ezért az ilyen diskurzus a benne megjeleníthető dolgokkal együtt, mintha semmi se volna együtt.²⁵

A kritika nehéz helyzetben van a pályakezdőkkel. A fő problémát az jelenti, hogy nem áll rendelkezésre állandó minőséget hordozó szövegmenyiség, ami alapján megítélhető, mennyire van tisztában a szer-

ző azzal, mit jelent tényleg jól írni. Az első kötet előtt a kezdő hiába is várja a kritikus választát, a visszhang nem érkezik meg. Az első kötet előtt biztosan nem. Egyes különálló verseket, teljes ciklusokat is hajlamos a kritika ignorálni. Egy antológiában való megjelenés különösen problematikus. Ha a szóban forgó gyűjtemény éppenséggel alkalmat tud kínálni valamiféle kötözködéssé, ahogyan az Új Vetés esetében erről is lehet beszélni, a kritikus bele is fog kötni. De jelen esetben nem bánt, és nem is épít senkit, csak mondja a maga baját. És az a baj, hogy egyáltalán az egészeztől nincs is mit mondani.

Hiányzik tehát egy paradigma, ha a természet szerint szétszóródót össze kell fogni. A lövészetben a „szórás” kifejezés azt a területet jelöli, amelyen belül a találatok elhelyezkednek. Minél közelebb csapódtak be egymáshoz a lövedékek, annál jobb a szórás. A jó paradigma kategorizál, mert a diskurzus a kategóriákat megköveteli. Ha nincs a tárgyalásnak megfelelő medre, parttalan. A jelenlegi paradigma viszont a diskurzust pártossá teszi, a fiatal nemzedék esetében pedig egyáltalán nem is találó. Születésekor nagyon is alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a vidék irodalmának sajátosságait megragadja. A kisebbségi lét, ezzel implicit módon a hazahiány témájának középpontba állítása, vagyis célbavétele M. Takács Lajos²⁶ irodalomtörténészről származik, aki

²⁶ M. TAKÁCS Lajos: *Utószó*. In: Uő. Szerk.: *Vergődő szél: A kárpátaljai magyar irodalom antológiája. 1953–1988*. Budapest–Ungvár: Magvető Könyvkiadó, [1990]. 585–595. A paradigmaképző felismerés megfogalmazása (pp. 588. sq.): „Pusztán létezésével, az anyanyelven szóló vers erejével már ma is hat ez a fiatal irodalom, de még inkább kell, hogy hasson a jövőben [...] Segítséget, biztatást nyújthat ez a költészet a nemzetiségi sorsproblémák felelősségteljesen körültekintő, de valóságához pontos feltárásával, a viszonylag kis létszámú, immár szóródni is kezdő, több irányban kötött és kötődő magyar ajkú közösség tűzhelyét fegyelmezett lelkesedéssel szító-tápláló küzdelmével, a magyar nyelv és irodalom egysége szellemének ápolásával; az anyanyelvi tudat, a legerősebb történelmi-kulturális kapocs erősítésével; Ukrajna mai magyarjai mindennapi életének, munkájának költészet általi formálásával.”

²³ A KVVIT történetének részleteiről, tevékenységéről, programjairól a társaság kellő gyakorisággal frissített honlapján lehet tájékozódni. <http://kvit.hu/>

²⁴ SZEMERE Judit (szerk.): *Különjárat. Fiatal kárpátaljai szerzők antológiája*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2016.

²⁵ Az eljövendő helyi kánonok szervezőelveként az *Együtt* folyóirat új folyamának beköszöntőjében fogalmazódik meg az együttlét létesítő és fenntartó eszméje. Ez az a szervező elv, ami az elkülönülő alkotókat a folytatásra összehívja, a kritika szerepét is pontosan kijelöli. S. BENEDEK András: *Együtt. Újra Együtt?! Együtt – A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Csoportjának folyóirata*. III/I. évf. /1. Ungvár: Intermix Kiadó, 2002. pp. 2. sq.

a *Vergődő szél* című antológia szerkesztése közben lett figyelmes a tematika központi jelentőségére, a kárpátaljai magyar irodalom teljes spektrumát átható jelenlétére. A kisebbségélmény léthelyzetünkéből adódóan mindennapi tapasztalatunk. Ami a költőktől kevésbé érzékeny embereknel is fájdalmas alakot ölt, ha a többséghez való viszony méltatlanul alakul. Az ittlét természetéhez tartozik tehát, hogy a különben hétköznapi élmény eléri azt az intenzitást, mely után irodalmilag is megjelenik. M. Takács mintegy közösségterápiás foglalkozásnak ajánlja a dolog irodalom keretein belüli kibeszélését. Az már nem az ő hibája, hogy a történelmi fejlemények folytán csonka közösség értelmiségének kontrolláló öntudata a kritikai beszédmódban megfogalmazódó javaslatokkal még ma sem igazán tud mit kezdeni.²⁷ Néhány kisebb kaliberű tollforgató az irodalomtörténész biztatását a legnagyobb jó szándékkal megrendelésnek vette. Lenti lábjegyzetemben idézett sorait pedig receptkönyv lapjaként olvasva nekilátott a nemzetmentésnek, pontosan abban az átmenti, nemzetiségi szempontból megnyugvást hozó időben, amikor ilyesmire semmi szükség nem volt, s a kisebbségélmény intenzitása a komfortzónában maradhatott.

Túlburjánzott tehát a hazatémát megjelenítő irodalom, vele együtt nőtt túl narratív feladatán kezelése. Egy műben megpillantva ma a kritikus eleve tudja, hová tegye a szerzőt. Ha ez a kiválasztó beszéd egy szerzőről folyik, ilyesfajta szervezőelvre semmi szükség. Azonban találunk példát, hogy e paradigmát, ami már semmi másra nem jó, a ledorongolás eszközeként használják fel. Csordás László így tesz Lőrincz

P. Gabriella *Szürke* c. kötetével kapcsolatban.²⁸

„A haza és hiánya, az elvágódás, az otthonteremtés kísérlete [...] olyan jegyek Lőrincz P. Gabriella lírájában, amelyek a *sajátos kárpátaljai magyar irodalmi hagyomány*-hoz kapcsolják e tematikus versek csoportját. Ezek kínálják fel ugyanis leginkább az *életrajzi olvasat* lehetőségét, és mintha a Kárpátalján jól ismert »kishaza« (Horváth Sándor) vagy »töredék hazácska« (Balla D. Károly) képzetének továbbgondolt variációi lennének kivehetők az úgynevezett sorskérdések-et előtérbe helyező versekben. Kérdés persze, hogy mennyire írható tovább az a hagyomány, amelynek könnyen *sematizmusba hajló* veszélyeire már a kilencvenes évek végén több kritikus figyelmeztetett.”²⁹

A haza említését költői művekben Csordás ismertetőjegyként, kizárólag helyi érdekű és értékű jellegzetességként kezeli, az életrajzi olvasat kínáló lehetőségét saját alkotói önértelmezésében elfogadó, alanyi költő szerepébe helyezve ezzel a szerzőt. Hogy az ígéretes képességű fiatal kritikus ezzel a lesajnáló³⁰ gesztussal nem akarja a helyi kánon egészét illetni, azt a Bakos Kiss

28 CSORDÁS László: *Szürke versek költője*. Szépirodalmi Figyelő. Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat. 2016/3. Budapest: Szépirodalmi Figyelő Alapítvány. 2016. pp. 97–101.

29 CSORDÁS L. 2016. p. 100. (Kiemelések tőlem – Zs. Z.)

30 A barthes-i elméletet ismerő Csordás részéről egészen biztosan az. Roland Barthes vonatkozó sorait egy lábjegyzetben idézi is. (CSORDÁS László: *A megközelítés nehézségei*. Kovács Vilmos Holnap is élünk című regényének létmódja. [Szövegváltozatok és befogadástörténeti dilemmák]. In: Uő.: *A szétszóródás árnyékában*. [Tanulmányok, esszék, kritikák]. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2004. pp. 7–4.) Az említett jegyzet a 4-es számot viseli. A tanulmány 38. oldalán olvasható. Gesztusértékű a következő megfogalmazás is: „az emberi arc elvesztéséhez, az éhezéshez (»szögesdróttal telt fazék«), a gyászhoz és a halálhoz (»félbeszakított élet«) köthető látomásos képei által talán nagyobb eséllyel írja bele magát ebbe a hagyományba.” CSORDÁS L. 2016. p. 100.

Károly hazafias verseiben megjelenő klaszszikus formanyelvi erények kiemelésével kívánja jelezni. Ezzel együtt a formai fejlődés hiányát is elkönyveli a kritizált kötet esetében. Azt látjuk tehát, a diskurzus követelményeinek megfelel az az eljárás, hogy költői fogalmakat ne azon művek szövegkörnyezetén belül értelmezzünk, melyekben megjelennek, hanem azonnal a paradigma által adott nagyobb kontextusba helyezve ítéljük meg egész életműveket? Ha így volna, akkor ez a paradigma nemcsak használhatatlan, de nagyon is kártékonyan az érdemi kritikát teszi feleslegessé a be-nem-fogadás számára.

Kártékony, mert jöhet idő, hogy... talán már itt is van. Kárpátalján az Ukrajna és Oroszország között zajló propaganda-háború ütközőzónájában vagyunk ma mi, magyarok. Nem hinném, hogy e konfliktusban valamelyik oldal ideológiáját erősítve biztonságban volnánk. De ha nem a járulékos veszteségek között tervezzük jövőnket, rég készen kellene állnunk a kultúrharcra. Az ukrán, Mónika-show szellemi szintjén irányító közbeszéd nem lehetne esélyes ellenfele az egészséges diskurzus önszabályozó rendje szerint működő irodalomnak, persze e működésbe a társművészeteket is beleérttem a teljes intézményrendszerrel együtt.³¹ A jelen helyzet azonban csak lappangó kéziratokat termel, melyek között jócskán lehet olyan is, amely egy „Talpra magyar” erejével tudott volna időben mozgósítani.

A következőkben Lőrincz P. Gabriella egy versét fogom a fenomenológiai interpretáció módszerével megszólaltatni. A vizsgálódás fenomenológiai reflexióban történik, miáltal lehetővé kell válnék az alkotás elevenen beavatkozása a diskurzusba. Úgy kívánom ezt végbevenni, hogy eljárásom

révén *a költő és a lektor* fikcionálhatóvá tett dialógusában én csak a proxemikai keretek szabta korlátokat lebontó moderátor szerepéhez tartom magam. A kritika első neki-futásban való olvasása során is feltűnt, hogy egy lehetséges dialógusban az érintett szerző a mű által magáért beszél majd. Részemről a kritikát a mű felől, a művet a kritika felől közelítő többirányú olvasat mint moderálás, teljesen kizárja a lehetőséget, hogy kettejük dialógusában kettejük vitájának döntőbírája legyek. A fenomenológiai redukció gyakorlása közben tartózkodnom kell az ítélettől. Lemondva az érvényes következtetések igényéről, beérem egyszerű megállapításokkal, arról számolok be, hogy az olvasás élményfolyamában az olvasmány milyen módon adja magát a *számomra, aki itt, most, így* olvassa. Ily módon lehetséges, hogy a fenomenológiai mozgalom jelmondatával konnotáló értelembe *maga a mű* szólaljon meg, és szerezzen érvényt magának. Vagyis a *mindenható olvasó* helyzeti előnyét a művel és kritikájával szemben feladom.

Igény szerint³²

¹ aki pénzért gyilkol
mindegy kire lő
ha zsoldos vagy
nem lehet hazád
⁵ van utasításod és fegyvered
nekem tollam
papírom szavam
nem mondom
hogy nem lehet vele ölni
¹⁰ arra tartom amerre akarom
szájszélelem bársonyos forráság

lám csak
ezek a kurvák visszalőnek

31 Művészet és ideológia erőviszonyaival részletesen foglalkozik DANTO, Arthur C.: *Hogyan semmizte ki a filozófia a művészetet?* (ford: Babarczy Eszter). Budapest: Atlantisz, 1997.

32 LŐRINCZ P. Gabriella: *Szürke. Verseik*. (Szerk. Zselicky Zoltán). Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2016. p. 57.

27 A *Táltosok* című regény kapcsán kialakult kritikai vita lefolyása jól reprezentálja ezt. Vö.: CSORDÁS L. 2014. p. 46.

Mindenekelőtt le kell szögezzem, hogy nem először találkozom a költeménnyel. Az első megjelenésének otthont adó kötet szerkesztőjeként döntő szerepem volt abban, hogy jelenlegi helyére kerülhetett. Privát életem körülményei folytán születésénél is jelen voltam, nem bábáskodva, csak bábázva. Első találkozásunk alkalmával nem vezettem jegyzőkönyvet élményeimről, s így megbízható emlékem csak arról van, hogy hangjának tisztasága elsőre feltűnt. Ahogyan most is legszembeötlőbb egyszerű dologias és egyértelműséget szem előtt tartó nyelvezete, de ehhez az idetolakodó retorikus felhanghoz mostani szavaim első tagmondatának megfogalmazásában hozzátartozik, hogy általában szeretem a költészet többértelműségben időző játékaikat.³³ Hozzátartozik az ilyesmi az elvárás-horizonthoz, amit Lőrincz P. lírájához közelítve magammal hoztam. S némileg csalódott vagyok. Tetézi ezt az érzés, amit az utolsó *mondatban* kiáltó trágárság művel. Tekintsem egyszerű klisének? Valóban kiáltó, a csendes „Lám csak...” után alig három szótaggal, mert úgy látom, a névelő is mintha a trágársághoz tartozna. A szóválasztás is megtöri hangolódásom ritmusát. Miért „*kurvák*”, miért nem *gecik*? Ha *lőni*, pláne „*visszalőni*” nem is, *lővellni* legalább az tud, de nem a „*kurvák*”. Önreflexiómban

33 Vö.: CSORDÁS L. 2016. pp. 98. sq. „A Szürke versnyelve a hétköznapi beszélt nyelv mögötti rejtett jelentésrétegek feltárásán és a sokszor használt köznyelvi fordulatok újraértelmezésének gesztusán alapul, ilyen szempontból is közel áll az előző kötetekhez. Ez a nyelvi beállítottság szoros kapcsolatban van azzal a költői felfogással, amely a közérthetőséget helyezi előtérbe, és melyet Lőrincz P. így fogalmazott meg első kötetének hátlapján lévő bemutatkozó jellegű szövegében: »Igyekszem emberközeli és érthető lenni«. Annak ellenére, hogy nem mindig teljesen világos, miként függ össze az emberközelség és az érthetőség eléggé megragadhatatlan, de önmaga számára szinte előírásaként megjelenő kritériuma a minőséggel, annyi azért megállapítható: ebben a formanyelvben akkor jelenik meg igazán a költői lehetőség, ha a nem túl komplikált helyzeteket, érzéseket, gondolatokat a lehető legjobban lecsupaszítva, mindenféle póz vagy sallang nélkül tárja elénk.”

meglep, hogy a *pernahajder* fel sem merül, de még a *mocsok* sem. Nem tudom, Csordás mit ért „ritmus- és gondolattörés”-en, mert miközben hibaként jelenti gyakoriságát, nem segít³⁴ pontosan belátnom, mi az. Ezért a versélmény folyamában adathoz vagyok kénytelen szemléletes példáért folyamodni. S most, hogy a „*kurvák*”-hoz jutottam sodrásukban, csalódottságomat darabokra zúzta a trágárságon való megütkezés. Ez mindenesetre töréspontot jelent.

Eddig egyértelmű volt a szavak jelentésének utalásiránya. Ezen a ponton azonban válaszüton állok. Igényem, hogy a trágárság szóválasztását megértsem, visszaül az első sorhoz egy új olvasatért, másfelől viszont még nem értem egészen a költemény végéhez, ahová egy asszociáció csalogat. Az olvasás *epokhé*-jában a figyelem minden energiájával azon vagyok, hogy az utalásoknak kitegyem magam, most pedig maga a mű osztja meg figyelmemet, amit rá fordítok. Már csak egy szó van hátra:

„*visszalőnek*”.

A zárszó megnyitja az utat az előtt, hogy Illyés Gyula *Haza, a magasban* című alkotását felidézzem. Erre sarkall a jelen költemény a hatodik sorától a kilencedikig, erős összefüggést mutat ugyanis az ilyési mű „fegyvert szereztem, bűv-igéket”, továbbá „[h]omlokön lőhetnek, ha tetszik, / mi ott fészkel, égbe menesztik” soraival. És ekkor még az „*igény szerint*” negyedik sorában megnyíló, inkriminált hazatematikát nem is említettem. A magasságbeli haza képe szabad asszociációt nyit Fodor Géza *Ily ránk vert*

34 „Sőt sokszor egyenesen olyan megoldásokat találunk, amelyek ennek az érzéknek az ellenében hatnak: a többszöri, erőteljes ritmus- és gondolattörés egy versen belül egyszerűen motiválatlan, zavaró, szétzilálja a szerkezetet (a Szürke verseinek egy része ilyennek tűnik).” CSORDÁS L. 2016. p. 98.

sorssal című, Csoóri Sándornak ajánlott költeményéhez, mely szerkezetével szintén visszaül a maga elejére, ezzel kiváltva az azonnali, többszörös visszaolvasás igényét. A figyelem ilyesfajta elkalandozó szétszórtsága mellett azonban nem tudom fenntartani az epokhét. Megállapítom tehát, hogy az első olvasat szétesett. A diskurzus számára összegezném: *Minden együtt van az olvasatban, amit a paradigma elítél. A költeményben viszont kimon-datlan.*

A második ülésben a nyelvezettel már nem kell foglalkoznom, könnyű fordíthatóságának szempontjai ötlenek szembe. Ezután egyből a motiváló kérdéssel kezdek foglalkozni. A „*kurvák*” és „*zsoldosok*” között a pénz az összekötő elem (terminus medii – M). Az alakzat alanya (S) az utóbbi, állítmánya (P) pedig a „*kurvák*”, akik miatt zavaromban újra a mű elejére keveredtem. Észreveszem, hogy a költemény elejére visszautasító forma szabályos arisztotelészi szillogizmus is lehetne, de az alkotás beéri az „*aki pénzért gyilkol*” leíró szerkezettel, miáltal érvényes enthünéma képződik. A műszerkezet formai felépítése egy másik enthünémával folytatódik, melynek érvényét nem ismerem fel.

ha zsoldos vagy
nem lehet hazád

⁵ van utasításod és fegyvered

Az érvényesség akadály, hogy a haza helyett valami más volna odaillő. Így nem függ össze az érvelés. Ez megint csak zavar, ami azzal válik formális építőelemmé, hogy el kell gondoljam, mi illenék oda inkább. A „Ha zsoldos vagy, nem lehetsz szabad.” Triviálisan magától értetődő evidencia önmagában is, amit még tovább erősíthet a következő sor, hiszen az utasíthatóság bizonyos tekintetben korlátozza a szabad-

ságnak. A költemény azonban nem hozza szóba a szabadságot, hanem helyette a hazát. Az asszociációk hármas összefüggése csábít újabb szövegközi kalandra. A haza és szabadság enthünémára épülő gondolati kompozíción a *Nemzeti dal* idézi. A megidézett forma vendégeskedik velem ebben a szövegben a *haza*-hívásban. Vagy rabok, vagy szabadok lehetünk. Ha rabok lennénk, átkozottak szabad ősapáink, ha szabadok... Szó és fegyver analógiájában sodróvá válik a lendület. A hatodik és tizedik sor között nem érzek törést, egy kósza asszonánc jelzi a szabad utat. Ennek végén azonban megint csak meg kell ütköznöm. Az itt kifejezett költői szabadság a megfogalmazás alapján önkény is lehet? Időszerűvé válik észrevenni a címet is. Kinek az igénye mindez? Rászorulok talán arra a didaktikus modorra, amit a hangnemében a költemény eddig hordoz? Amennyiben rászorulok, a kérdések nyitva maradnak. Megválaszolásuk primordiális, és nem publikus. A redukciónak vége. Jegyzőkönyv lezárva.

A lektor forma-nyelvművelő célzattal, nem titkolt lesajnálkozással mutatja meg, milyen jól ismeri a gondolati líra általános külsőségeit:

„[S]em a rím tudatos használatára (az itt-ott felbukkanó sorvégi összecsengések jobbára esetlegesek), az ütemhangsúlyos tagolásra, illetve az időmérték alkalmazására sem sok olyan példát találunk, ami következetes verstani szabályszerűségekre utalna. Az enjambement-okkal meggyorsított, rendszerint rövid, szabálytalan sorokba tördelt versforma, úgy látszik, nem tesz lehetővé túl nagy variációs teret Lőrincz P. Gabriella számára, és ez csak növeli hiányérzetünket ezzel a kötetrel kapcsolatban: a költő saját formaérzekéből mind ez idáig igen keveset mutatott meg.”³⁵

35 Uo.

A harmadik ülésben újra szemrevételezem a verset formáló enthünémák szerkezetét, és összefüggésükre leszek figyelmes, melyek újabb enthünémát alkotnak. Meg kell azonban állapítanom, hogy a 2., 11–13. sorok nem illeszkednek a zárt formszerkezetbe. A második sor a „zsoldos”-ra vonatkozik. „[M]indegy kire ló”. A költeményben a zsoldos-lét a szabadság és utasításnak való önértetlen engedés szembenállása mértékében ellenkezője a költőinek. Ez áttételes vonatkozásban válasz a költői önkényre, célválasztásra vonatkozó primordialis redukció után is fennmaradt kérdésre. Ez a válasz tehát kívül van a formalitásban kétszeresen kötött (enthünémákból álló enthünéma) szerkezeten.

Több kísérlet után sikerül csak megértenem a tizenegyedik sor képét. A bársonyos melegséget vérként lehet értelmezni, ha összefüggését a továbbiakkal fenn akarom tartani. Tüdőlövés. A szerző halott. Az utolsó szó feltételezi, hogy valaki előbb oda-lőtt. A szerzőt gyanúsítom, de eltüntette a nyomokat. Láthatóan hiányzik egy sor, ami a szerzővel szemben támpont lehetne. De lám csak! Maradt egy hatszavas novella az eltüntetett sor után, ami végtelen számú olvasatot tesz lehetővé, igény szerint.

A mai fiatal író-nemzedékről folyó diskurzusunk szempontjából be kell most érünk az életrajzi olvasat érvényességével, amit talán fenomenológiai megközelítem beláthatóvá és hatóvá tett a rossz paradigma ellenében. Az életrajzi olvasat a biztos középszer arany útjának nyelvén a valóság. A talaj, amire végül visszaérkezik minden, bármilyen magasan száll is. Életrajzi elven, életkor és régió szerint csoportosítunk. Ezért nem szabad száműzzük az életre referáló olvasatok értelemképződését. Emiatt mutattam be éppen a fenti költeményt, mert programadó jelleggel igény

szerint megengedi, hogy az értelmezés a kínálkozó lehetőségek közül válasszon. A diskurzus rendjében a diszciplína oldalán szereplőkhöz szólva mondanám, ha megengedik: mutasd meg, hogy olvasod, és megmondom, ki vagy! A tényleges életre reflektáló profetikus életfáltás Ady intése³⁶ értelmében: őrzés. A realizmus esztétikájában ez feltételként szerepelt. Azért elfogadhatatlan ma ez a bornírt követelmény, mert felesleges is itt, ahol a helyzetből adódóan az élmények mérhetetlenül besűrűsödnek, és alkotásban csordulnak túl. Mindössze azt kérném a diskurzustól, hogy egy rossz paradigma ne jelentsen baráti zárótűzet az élet védelmében megszólaló olvasatok képződéséhez.

Ez a válogatás azt mutatja, hogy a kárpátaljai fiatalok esetén – a fenti szempont beemelésével – újra irodalmi nemzedékről lehet beszélni. A csoportképzést nem szervezeti háttér, hanem a tényleges életre történő irodalmi reflexió adja. A kötetben szereplő alkotók eddigi megnyilvánulásaiban (Csornij Dávid: *Nosztalgia*, *Adminisztráció*, Kertész Dávid: *Hívása fontos számunkra*, *Kilencszer kilenc*, *Keresztes lovagok*, Kopriva Nikolett: *Mocsár*, *Románc és zacc*, *Didergés*, Lőrincz P. Gabriella: *Korai fagy*, Marcsák Gergely: *Különjárat*, *A fogoly*, továbbá a *Frontnapló-töredékek*, Shrek Tímea: *Koldusok*, *Nyikolka*, Tóth Dominika: *Szonett*, *Sannatio*) szó szerint: húsbavágó aktualitására szeretnék rámutatni. A zárójelezett lista nem akar elhelyezni senkit egy panoptikumszerű nagy-nagy magyar irodalomban. Mindössze azt jelzi, hogyan is állunk kultúrfronton. A legújabb generáció ilyen belövése, minthogy ők is teljes életet írnak,

nem egészen találó a kötet minden alkotására, de eddig a legjobb szórás. A sorozat szándékom és a benne szereplő művek igazságigénye szerint a diskurzus kisiklott rendjét találja rangon alul.

Szeretném, ha az irodalmi szerep-válalásban továbbra is rendkívül jelentősek lennének a hagyományos költő-pózek. Kiemelném közülük az adys könyöklést, a pilinszkys füstberévedést, a teljesen általános kocsmabansírást, és nem utolsósorban

a Kárpátalján nagy hagyományokra visszatekintő elhallgatást. Ezt az alig gúnyos provokációt azért engedem meg magamnak, mert a már említett lappangó kéziratokat szeretném előcsalogatni. Nem minősítek ezzel senkit, és a külsőséget is nagyra becsülöm, és pont ezért azt hiszem, az arcvonaltalban megengedett és jóleső dolog egy kis szemöldökráncolás és petőfis kardcsörtetés. Hangsúlyozom: megengedett, de nem felétel.

Flóra Virág: *A boldogság felnyitló szárnyas magja* (2012; egyedi technika, viasz, vatta, drót, üveg, kóc; 1025 mm; fotó: Flóra Virág)

³⁶ Az Együtt folyóirat új folyama első számának hátsó borítóján olvasható ADY Endre *Intés az őrzőkhöz* című verse. (Együtt. Irodalom – művészet – kultúra. III/I. évf. 1. p. 58.) Az alapítás szellemében jelezve e magatartás kitüntetettségét a folyóirat mindenki alkotói számára.

► NÉMETH S. KATALIN

Állat(ság)ok a magyar irodalom- és művelődéstörténetben

Nagy az Isten állatkertje... Állat(ság)ok a magyar irodalom- és művelődéstörténetben. (Szerk. Mercs István)

A címként választott közmondást gyakran használjuk, kiegészítve, többféle variációban ismeretes. Hangulata többnyire humoros, gúnyolódó, főleg a hozzáillesztett konnotáció miatt, és a legkevésbé sem vonatkozik az állatokra. Tartalmát illetően a leggyakoribb az emberek negatív jellemzésére való hivatkozás: sok bolond, ostoba ember van a világon. Erre utal – miként Paczolay Gyula kiváló közmondásgyűjtő feldolgozásaiban is szerepel – az angol, észt, finn, német, németalföldi forrás is. De előfordul – Zsigmond József gyűjtése szerint – az északi csángó-magyaroknál, „nagy az Isten csordája” formában, amely ugyancsak a „sok bolondja vagyon az Istennek” jelentéssel bír. További kiegészítése, amely inkább a mai nyelvhasználatban fordul elő: „nagy az Isten állatkertje, csak alacsony a kerítése”. Ez a szlengbe is átszivárgott mondás annyira népszerű lett, hogy zenei klip is készült belőle. A Road hard rock együttes egyik videoklipje is *Az Isten állatkertje* címen látható, hallható, *A dzsungel könyvére* utaló Akelának, a 90-es évek kedvelt heavy metal együttesének *Farkasmesék* című nótája ugyancsak a „Nagy az Isten állatkertje” közmondással kezdődik.

Meséskönyv is megjelent ezzel a címmel. Talán nem véletlen, hogy Klein-Varga Noéminek és Náadori Gergelynek a kolozsvári Koinónia Kiadónál közreadott *Nagy az Isten állatkertje* című gyerekkönyvről éppen a barkaonline.hu oldalon jelent meg ismertetés. A Biblia kilenc jól ismert állatáról szóló humoros, ironikus, de ismeretterjesztésnek is hasznos elbeszélések valóban az állatokról szólnak, bár vonatkoztathatók az emberekre is.

A nyíregyházi Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület 2015 áprilisában stílszerűen a város állatkertjében szervezett konferenciát a fentebb már értelmezett címmel, ám a tanácskozás lényegéről sokkal többet eláruló alcímmel: *Állat(ság)ok a magyar irodalom- és művelődéstörténetben*. Az Ács Pál szerkesztésében és előszavával ellátott kötet már nem a közmondás humorához vagy gúnyolódásához köthető, hanem tematikus művelődéstörténetet nyújt, több évszázadon és nagyon is különféle szerzők munkásságán átívelve. Ács Pál kiváló előszava nem csupán utalva az egyes tanulmányok eltérő nézőpontjára kelti fel az olvasó figyelmét, hanem saját felfogását is tükrözi, állat és ember világának összetartozásáról vagy éppen különbözőségeiről.

A kötet kronologikus szerkesztésű tanulmányai az idők fölötti népköltészettől kiindulva kortárs íróink világáig vezetnek, nagyon is eltérő irodalmi személyiségek és irodalomtörténeti megközelítések felsorakoztatásával. Talán feltűnik az olvasónak, hogy az eddigi mondatok egyáltalán nem szóltak az állatokról, és a kötet végigolvasásával is hasonló lesz az élményünk, minden tanulmányban állatok szerepelnek, de minden szerző az emberekről ír. Már általános iskolai közhely, hogy az állatmesék emberekre vonatkoztatható tanulságokat rögzítenek a kisiskolás fejekben, az ezópuszi mesék éppúgy emberi viselkedésnormákat tanítanak, mint az állatokat példaként előszámláló közmondások vagy gyerekeknek szánt mondókák. Az állatvilág tudatos feltérképezése, a nagy állatkert rendszerbe foglalása leginkább Pliniustól eredeztethető, de a késő-antik Physiologus is hasonló hatással dicsekedhet. Lukácsy Sándor a barokk prédikációkat újraolvasó, –értelmező dolgozatában

a magyar hitszónokok etológiai érdeklődését vezeti vissza a fent nevezett iratra: „a Physiologus nevezetű irat, valószínűleg időszámításunk II. századából [ismeretes]. Többnyire állatokról, ritkábban növényekről és kövekről szól. Ismeretlen szerzője, vélhetőleg kereszténnyé lett alexandriai zsidó, görögül írta. Több redakciója maradt fenn, s mivel sikerkönyv volt, jó korán elkészültek latin, etióp, örmény, szír, arab és egyéb nyelvű fordításai. A középkor mindig kedvelte, utánozta, kiegészítette (Se-

villai Szent Izidor, Vincentius Bellovacensis stb.), nemzeti nyelvű bestiáriumok versbe fogalmazták (Philippe de Thaon, Guillaume le Clerc stb.). Tudománya hozzánk is eljutott: Temesvári Pelbárt betűrendbe szedett szimbolikus állattant kompilált (az Aureum Rosarium Theologiae második kötetében); sok nyomtatott kiadása volt, kódexíróink másolták. A Physiologus (egyszerre szerzői név és könyvcím) módszere és ötletei később is lépten-nyomon feltűnnek 17–18. századi prédikátorainknál. Ők már nem az eredetiből merítettek, de szelleme közvetítők által sokáig hatott, és éltető retorikai erőt adott a hitszónoklatoknak.”

(Lukácsy Sándor: *Magyar Bestiárium*. Holmi, 1994, 1307.)

A népköltészet állatvilága tűnik a legegyszerűbbnek. Küllös Imola három gyűjteményt, Kallós Zoltán, Vargyas Lajos, Faragó József munkáit tanulmányozta, rendszerezve a szereplő állatfajtaikat, a hozzájuk sztereotípiaként köthető tulajdonságokat, az elbeszélte cselekményekben betöltött szerepüket és a tájegységi változásokat. A kiváló folklorista megkísérli a népköltészetben

felsorolt állatvilág teljességét feltérképezni, miközben arra a megfigyelésre jut, hogy a 18. századra, a balladák világának kiteljesedésére egyre kevésbé kapnak szerepet a hétköznapi élet állatai (kutya, macska, kakas, egér), az egyértelműen negatív élményeket okozó állatok (bolha, tetvek) pedig egyáltalán nem. A 16. századdal induló műköltészet már tudatosan alkalmazta a biblikus és az antikvitásból eredeztethető humanista sztereotípiákat éppúgy, mint

Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, Nyíregyháza, 2019

az empirikusan tapasztalt természeti jelenségeket. Szentmártoni Szabó Géza *Valós és legendás állatok Balassínál és kortársainál* című írásában ugyanúgy megelevenednek Noé bárkájának magyar ember, de más által sem látott szörnyci, mint a végvári vitézek mindennapjainak domesztikált állatai, legnagyobb számban a madarak, az emlősök, legfőképp a nélkülözhetetlen paripák és vadászatot segítő madarak. A vitézi élet kísérői pozitív tulajdonságokat hordoznak, ha a valóságban nem is, de versben megidézett alakjuk csak kellemes élményekhez kötődik (jó ló, hamar agár, szép fülemüle, szép sólymok, darvak, rárószárnyon járó hamar lovak). A kitalált, de a költészetben nagyon kedvelt, mert a fantáziának szabad szárnyalást megengedő madarakat Jankovics József sorakoztatta fel *Főnixek és Kardos Griffek: Állatszimbólumok Gyöngyösi István költészetében* című dolgozatában. A görög és latin hagyományokhoz tudatosan kötődő Gyöngyösi felhasználja a külföldi szöveghagyományt éppúgy, mint a fabulás régiségeket, a magyar történeti hagyományban szereplő állatmetaforákat. Bestiáriumban, ha szabad rendkívül motívumgazdag költészetét így nevezni, a „porából megélemedett Főnixtől” kezdve a – másutt negatív emlékeket ébresztő – molyig és bolhákig állatok tömege szerepel. A hatalmas Gyöngyösi-életművet példaszerű pontossággal feldolgozó Jankovics-féle kritikai kiadás még az összehasonlító állatkatalógusra is figyel, ezért állapítja meg, hogy a témája szerint leginkább indokolt Chariclia használja fel a legritkább esetben az állatmetaforákat, és a soha nem látott délvidék (Etiópia) zoológiája a Héliodórosz *Aithiopiká*ját jól ismerő utolsó elbeszélésben alig kap szerepet. A madárvilág sokszínűsége Gyöngyösinél is, mint számtalan más költőnél, elsősorban a megismert szülőföld gazdag-

ságához köthető. Csörsz Rumen István írásának címét olvasva (*A nyúl, a farkas és a pitypalatty: Moralizáló versek a 17–18. századi magyar közköltészetből*), bármily meglepő, először Esterházy Péter jut az olvasó eszébe. A meghökkentő gondolattársítás mindjárt érthetőbb lesz, ha figyelemmel kísérjük Csörsz Rumen István motívumhagyományozási okfejtését, amelynek kiindulópontja Turóczi-Trostler József a *Nyúl éneke* című műve német eredetének feltárása. Csörsz Rumen István, mint filológus, énekes, zenész, polihisztor a dallam változásainak útját is nyomon követi, fejtegetése a Hobo Blues Band 1984-es *Vadászat* című lemezéig vezet. Ahogy a kora újkori nyúlénak Hans Sachstól eljut Hobóig, úgy kapcsolódik ide Hans Magnus Enzensberger *Osterhase* című aktualizált meséje a fordító-átdolgozó Esterházy Péter *Egy házy nyúl csodálatos élete* című felnőtteknek szóló meséskönyvéig. Az üldözött nyúl mellett a dolgozat címében említett farkas a feltételezésekkel ellentétben nem a nyúl ellensége, hanem mindketten az emberéi, a vadászat célpontjai. A Turóczi-Trostler által írt, ugyancsak Hans Sachsigg visszavezethető *A farkas panasza* ugyanazokat az üldöztetéseket panaszolja fel, mint *A nyúl éneke*. A *Pitypalatty-nóta* már a harmadik változata az ártatlan állatok és a vadászó emberek konfliktusának. A senkinek sem ártó apró madárka (fürjecske) ugyanúgy örökös félelemben él, mint a külsőjükben, viselkedésükben teljesen eltérő társai, a korábban számtalan változatban megénekelt nyúl vagy farkas. Csupán egyetlen helyen kerül elő a pitypalatty, és kap magyarázatot arra, miért is üldözik az emberek. Ez ugyan nem a Csörsz Rumen István által elemzett moralizáló versek között található, hanem Buda Attila tanulmányában: „A fürj szomorúan mondja el, hogy az erdőből ki van tiltva s valóban, fészkelé-

se, életmódja elkerüli a sűrűket. De mi a magyarázat erre? Krisztus megátkozta őt, hiszen a Gecsemáné kertben, amikor a római zsoldosok megkérdezték tőle, látta-e, azt válaszolta: »pitty-palatty«. A zsoldosok nem tudtak magyarul, mert így értették: »itt szalad, itt szalad«.

A közköltészet moralizáló állatos történeteihez szervesen kapcsolódik Lengyel Réka tanulmánya, a *„Mesélő tükrök”. Az ifjabb Hatvani István állatmeséinek forrásai*. A kevésbé ismert debreceni szerző, akinek apja híres debreceni professzor volt, 1799-ben jelentette meg francia és német szerzők meséiből fordított, illetve átdolgozott gyűjteményét. Az iskolai oktatásban nagy népszerűsége szert tevő tanulságos történetek célja nem elsősorban az állatok tulajdonságainak megismertetése, hanem az emberekre vonatkoztatható erkölcsi tanulságok könnyen elsajátítható, egyben szórakoztató rögzítése volt. Éppen ezért Lengyel Réka dolgozatában nem az állatok jellemzésére, antropomorfizálásának feldolgozására teszi a hangsúlyt, hanem Hatvani fordítástechnikájának, a verses mesék köteté szerkesztésének módszerét, filológiai értelmezését kívánja megismertetni.

Hegedüs Béla *Mit jelent a kaméleon?* című tanulmánya olyan állat 18. századi leírását elemzi, amely két azonos korban élt természettudós-író, a német Stephan Schultz és a magyar Kalmár György a világról vallott eltérő értelmezésével, ugyanazon állat leírása alapján az emberi fejlődésről alkotott differenciáltságot illusztrálja.

Tudomány és szépirodalom összeolvadásának érdekes példáját tárja az olvasó elé Buda Attila tanulmánya: *Historizmus és ornitológia: Magyarország madarai szépirodalmi tárgyalásban a XIX. század végén*. A magyar szépirodalom történetében szinte teljesen elfeledett szerző, K. Nagy Sándor ügyvéd 1908-ban adta ki *A madár-bí-*

rák. Elbeszél a madarak című szépirodalmi köntösbe bújtatott ornitológiai művét. Ugyan a szerző élete nagyobbik részét még a 19. században élte le, mégsem véletlen, hogy a könyv már a 20. században megváltozott etológiai szemlélethez köthető. Szinte mindent tud a madarokról, de már nem a rácsodálkozás naivitásával közeledik feléjük, hanem a madarakat szólaltatja meg, emberi világszemlélettel, emóciók kifejezésével. Itt fordul elő az előadások sorában először, hogy a közvetlen politika is hangot kap a madár-bírák szavaiban. Az országgyűlést összehívó kőmadarak a „kihaló-félben lévő turul-nyelven” szólítják fel társaikat, a költöző madarak pedig a korszak társadalmi problémájára, a kivándorlásra utalva a Trianon előtti Magyarország jelképei. Ugyanakkor a madarak tényleges viselkedését jól ismerő szerző nyitva hagyja a világ megismerésének akceptálható lehetőségét is, a szülőföld mellett a „mindenütt meg tudok élni” nyitottságát. Buda Attila Weöres Sándor *Három veréb hat szemmel* antológiájába illesztené a „madár-bírák” szövegét, kicsit félreértve a költő szándékát, aki nem a madarak katalogizálását, hanem a világ (adott esetben a magyar költészet) tarkaságát, a kánonból kimaradók sokszínűségét akarta demonstrálni: „Három veréb hat szemmel: a jó szellemek segítségül hívása, akik hárman hatfelé tekintve vigyázzanak a megboldogultra...” (Weöres Sándor antológiájának első kiadása, Bp., 1977, 47.)

Filológiai bravúr Cséve Anna tanulmánya Móricz Zsigmond verses állatmeséiről: *A szent hasú tarka tehén és a borívó galamb*. A Móricz-életművét, könyvgyűjteményét és írásai kéziratban maradt részét kiválóan ismerő muzeológus irodalomtörténész sok irodalomtörténeti értelmezés után végre komolyan veszi a nagy elbeszélő kapcsolát a népköltéssel és a mesék világával, összekapcsolja az orális hagyomány fel-

dolgozását a művészi tudatosság megvalósításával. Mindezt Cséve Anna a kéziratárban található tematikusan kijegyzetelt mesegyűjtemények és az átdolgozásokról, fáradságos javításokról tanúskodó Móricz-autográfok alapos tanulmányozásával is bizonyítja, illusztrációként pedig *A sas és az ökörszem* című verses mese eddig kiadatlan szövegét és a kézirat első lapjának fotóját mutatja be.

Politikai szatíra, a huszadik század egyik irányultságát gyakran változtató, de örökké feltámadó műfaja Nagy Lajos *Képtelen természetrajz* című műve. Mercs István (akinek a kötet szerkesztését is köszönhetjük) olyan kötetet elemez, amelynek csekély köze van a zoológiához, a természet konkrét megtapasztalásához, de annál több a korabeli sajtó és politikai állásfoglalások karikírozott nyelvezetéhez, az emberi természetrajz csípős nyelvű bírálatához. Nagy Lajos keserű humora pontosan találó nyílvevőket bocsát ki a sematikus oktatás és a szélsőjobb-oldali sajtó antiszemita megnyilvánulásai felé. A *Képtelen természetrajz* által meghonosított műfaj napjainkban is tovább él, kiváló etológusunk, Csányi Vilmos *Házasított majom* című írásában kortársainkról ír Nagy Lajos stílusában (tiszatajonline.hu. letöltve: 2019. december 8.). Mercs István *A tyúknak két lába van, mégis kotlik* című írásában találóan idézi Kosztolányi Dezsőt, aki szerint Nagy Lajos humorában a „látszólagos léhasága mögött tartalmas lélek van, a torz fintor mögött fájdalom és bölcsesség.”

Az ülésszak előadásának értékelése számtalan szempont alapján lehetséges, amelyet terjedelemben hiányában lehetetlen megvalósítani. Ha megpróbálnánk akár alfabetikus rendben, akár rendszertani csoportosításban előszámlálni a magyar írók által említett állatokat, akkor is oldalakat tenne ki a felsorolás. Ha valós vagy vélt

tulajdonságaik alapján tennénk összehasonlítást, az is érdekes azonosságokra vagy éppen egymásnak ellentmondó értékelésekre hívná fel az olvasó figyelmét, nem elsősorban arra a következtetésre jutva, hogy a tulajdonságok nem is az állatokra, hanem a velük foglalkozó emberekre, jelen esetben írókra jellemzőek. Nem véletlenül került egymás mellé két jelentős huszadik századi szerző kutyával foglalkozó írása – Mészáros Tibor *Az állatok királya – a kutya. Szerény bestiárium Márai Sándor művei alapján*, és Takács Miklós *Szemponatok Déry Tibor Niki című regényének újra-értelmezéséhez*. Márai terjedelmes életművében sok állat szerepel sokféle helyzetben, Csutora, a lázadó és lázító, harapós dög, majd utódja, a gazdája tulajdonságait jobban tükröző Jimmy, aki „állat, de már ismeri az emberi anyagot”, egymásnak ellentétjei, Márai is más hangon ír róluk. Mindkettőjükhöz ragaszkodik, még ha ezt iróniába bújtatva titkolja is. Jól érezhető azonban, hogy konfliktusoktól terhes, lázadó együttélése Csutorával mélyebb nyomokat hagyott benne, mint a hangulatváltozásait kísérteties pontossággal megérző, gondjaiban osztozó Jimmy. Az emberekről többnyire kevés elismeréssel nyilatkozó Márai az állatokat, a kutyákat is inkább saját hol harcos, lázadó, hol megértő, vigasztaló viselkedése miatt kedveli, és nem „az emberi jellem állatokat is megrontó tulajdonsága miatt”. Déry Tibor *Nikijében* úgyszintén erőteljes az irónia, címszereplő kutyája azonban sokkal inkább ember és állat hatalmi viszonyának, kényszerű helyzetének átéléseként jelenítődik meg. Déry kutyáiról ugyan olvashatunk máshol is, a mostani összeállításból sajnálatosan hiányzó Bertha Bulcsú *Egy író állatkertje* című kötetében gyakori szereplő a kutya, Dérynél tett látogatása kapcsán viszont interjúkötetében író és kutya kapcsolatát is megeleveníti, a regénybeli *Niki* a hétköz-

napi visszaemlékezés fájalmával szerepel. A kisregény 1956-ban jelent meg, az író börtönévei alatt vesztette el Nikit, érthető tehát, hogy a kétféle ábrázolás, a regénybeli irónia, a hatalommal való szembenállás és a családtagként megsirató visszaemlékezés az interjúban kétféle Nikit állít elé.

A konferencia állatos előadásaiból némileg kiütözik Kőszeghy Péteré, a *Szűnyogok és nemeskőcsagok. In memoriam Gáli József*. A cím ellenére a 8,5 íves, posztumusz novelláskötet nem ember és állat viszonylatáról beszél, hanem a kevésbé ismert, tragikus életű szerzőnek állít megrendítő emléket. „Elmondom az életed állatokban”, ez a novelláskötet második részének kezdő mondata, a kegyetlenségek, szenvedések és a mindezt szenvtelenül szemlélő kívülálló, „egy mindentlátó, azaz az Isten. Egy Gáli-tudó vélhetőleg ateista Isten”, aki emberi szenvedéssel nem mérhető történeteket mesél el, egy állatírává vált emberi sorsot.

Fekete István a mai középkorúak számára a legkedveltebb, mindenesetre a legolvasottabb – mert iskolai tananyagnak számító – állatregények szerzője. Hogy miként vált a leminősítő jelzőként alkalmazott ifjúsági szerzővé, azt Sánta Gábor *Fekete István számára* című dolgozatában be is mutatja, azonban elemzésének tárgya egy különös, és a közismert állatmeséktől, Fekete-történetektől eltérő megjelenítése a szokatlan jellemű szárnak. A *Kele* című gólyaregény szereplője nem tartozik a kedvelt antropomorfizált állatalakok közé, akik a szerző agrárvégzettsége és természetjárása okán állatként viselkednek, de embermódra gondolkodnak: negatív emberi tulajdonságokat, az alakoskodó, szerepet játszó, álszent emberek magatartását jeleníti meg. A szabadságot választó Kelével és gólyatársaival szemben Miska, a szárnak a rabok nyelvén beszél, ezért is marad gazdáinak világában, és maradhat ki jellemének egy része az 1955-

ben megjelent regény első változatából.

Fekete István rejtett erkölcsi tanítása-it közvetítő írásainak nagy része a hazai katolikus kiadványokban jelent meg – bár a megváltozott társadalmat, a szocialista mezőgazdaságot dicsérő ifjúságnevelő regényei a kötelező olvasmányok sorát gazdagították (*Tüskevár, Téli berek*) –, a katolikus pap-költő, Sík Sándor versei a szűkebb nyilvánosság előtt egyértelműen a szakrális hagyomány morális kötelezettségére figyelmeztetnek. Nagy Balázs írásában – *Sík Sándor költészetének állatszimbólumai* – a piarista irodalomprofesszor széles kiterjedésű klasszikus műveltségét és a Biblia jelkép-rendszerét tükrözve természetismeretét és erkölcsi tisztaságát, megbocsátó szelídségét emeli ki. A költő és a papi hivatás egysége akkor nyilvánul meg szimbólumokká nemesedő módon, amikor a háború után helyét keresi az új társadalom ellentmondásos, ám számára csak feltételekkel elfogadható világában.

Szelídség és fájdalmas nosztalgia uralja Áprily Lajos verseit. Karádi Zsolt *Fecskék, őzek, farkasok. A természet és az állatok Áprily Lajos költészetében* című dolgozata nemcsak Áprily verseit tárgyalja, de – főleg – klasszikus orosz műfordításait a költeményekkel egységben szemlélve rámutat, hogy a költő a szépséget, az elveszett világ utáni vágyakozást és az új otthon (Visegrád) környékén megtalált örök természetet emeli éteri magasságokba. Tüskés Tibor írta Áprilyról: „olyasmit tud, amit már csak kevesen. [...] nevükön szólítja a madarakat – nyaktekerces, pirók, ökörszem, pipiske, pinty, aranymálkó – költészetté bűvöli a meteorológiát – verset az éji viharról, júniusi égzengésről, heves májusi napról, langyos esőről”. Az állatszimbólika Visegrád hegyeit és Erdély havasait kapcsolja össze, az elvesztett otthon helyett teremthető, mert szeretni muszáj új világot.

Fekete István állatos regényét említve utaltunk már az ifjúsági irodalom kategóriájába szorított, de felnőtteknek (is) szóló írásokra. Valami hasonló történik Lázár Ervinnel is, akinek meséi Gerliczki András tanulmányában nyernek új értelmezést (*Lázár Ervin teremtményei: A Négyszögletű Kerek Erdő világa*). A gyerekek mesevilágáról nyilatkozva Lázár azt mondta egyszer: „Sokan számon kérik rajtam a nagy művet. Csak azt tudom rá válaszolni, az én nagy művem ez a kicsi”. Miként a gyerekeknek (vagy inkább felnőtteknek?) szóló klasszikus mesék, Milne *Micimackója* és Saint-Exupéry *A kis hercege* is kicsinek tartott nagy mű, mesék állatszereplőkkel felnőtteknek. Lázár szereplői, mesebeli állatfigurái mind kitalált egyéniségek, sok emberismerettel, felnőttekhez méltó okossággal, vagy talán a felnőttek által is megirigylet bölcsességgel. Az író úgy teremt állatszereplőket, hogy nevük is örökre egyéni, összetéveszthetetlen, és a Négyszögletű Kerek Erdő is annyira valóságos, hogy még a tolnai gyerekek is megtalálták (vagy mégsem?).

Végh Balázs Béla *Gyermekversek állatvilága – útmutató* című írásában tíz (Kovács András Ferenc parafrázisát is hozzászámolva tizenegy) kortárs költő versének segítségével ad útmutatót a tudomány fejlődését költészetben kamatoztatható ábrázolástechnikák megismeréséhez.

A gyakran hasonló alapállásból kiinduló állatszimbólumok vagy antropomorfizáló állategyéniségek szépirodalomba

emelésétől, tanulságos állatmeséktől és természetközeli valóságábrázolásoktól lényegesen különbözik Márton László *Te egy állat vagy!* – provokatív – című kötete, melyet Margócsy István elemez (*Ki az az állat?*). Márton nem ír tanmeséket, nem ruházza föl állatait emberi tulajdonságokkal, miként a középkor bestiáriumi, minden állat a saját természetével reagál élethelyzetére, amelyet – sajnos – az ember teremtett meg. „Az állatok e világban rabok” – írja Margócsy, és nem tudjuk feledni, hogy Fekete István számára is a rabok nyelvén beszél. Abban a világban, melynek természetes közege a rabság, az állat nem ember, de az ember sem ember, otthona az idegenség, az otthontalan világban, melyet létrehozott, sem ember, sem állat nem találja meg vágyott nyugalmát.

A kötet előszavát író Ács Pál Rilke-idézzel fejezi be tanulmányát, a *Nyolcadik duinói elégia* szavaival igyekszik a szerző „emberként megérteni az állatokban, azt, ami nem emberi”. A kötet tanulmányainak elolvasása után válaszul ugyancsak Rilke-idézzel zárjuk írásunkat: „Angyal nem, nem is ember, és a fülelő állatok észreveszik már, hogy mily bizonytalanul vagyunk mi ott-hon a megfajtott világban.” (Nemes Nagy Ágnes fordítása).

(Lektorálta és az előszót írta: Ács Pál. A kötetet szerkesztette: Mercs István. Nyíregyháza, 2019, Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 294 l. (Modus Hodiernus 9.)

GYARMATI GABRIELLA ◀

Ő a betűvető vagy maga a vetett betű?

Flóra Virág művészkönyvei és plasztikái

Nehéz valakiről objektíven írnom, akivel tizenkét éves korunk óta ismerjük egymást. Nehéz valakiről objektíven írnom, akivel mindig ugyanott folytatjuk, ahol a beszélgetés fonalát egykor letettük.

Könnyű valakiről szubjektíven írnom, akinek a művei oly nagy hatást gyakoroltak rám, mondhatnám, hogy a reveláció erejével hatottak. Majd két évtized elteltével is emlékszem arra, amit a Bajza utcai lakásban éreztem, ahol Virág akkor lakott, a nagykövetség mellett... Művészkönyvek és plasztikák alkották a hirtelen rögtönzött bemutatót. Egy sohasem látott világ tárult fel előttem.

A róla tudnivalók helyrajzát egy Békéscsabáról induló, Békésen, Szegeden, Budapesten futó, majd ismét Békéscsabára érő és ott megpihenő vonallal rajzolhatjuk meg. Flóra Virág művészkönyvalkotó, tervezőgrafikus és tanár Békéscsabán született 1971. november 7-én. Gyermek- és ifjú korát Békésen töltötte. 1991-ben érettségizett a szegedi Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola grafika szakán, ahol Pölös Endre volt a tanára. 1991 és 1996 között a Magyar Képzőművészeti Főiskola tervezőgrafika szakán Molnár Kálmán és Felsmann Tamás keze alatt dolgozott, majd 1996-tól 1998-ig az intézmény posztgraduális képzésén vett

Flóra Virág (fotó: Erki Emma, 2019)

részt azonos oktatói irányítással. 2013-ban ugyanitt tanári diplomát szerzett. 2002-től a Szeberényi Gusztáv Adolf Evangélikus Gimnázium Művészeti Szakgimnáziumának grafika szakos művésztanára.

Első önálló kiállítását *Sugalmak bölcsője* címmel 2002-ben rendezte a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban.¹ 2002-ben

¹ Amikor Flóra Virág megrendezte első Békés megyei önálló kiállítását a Munkácsy Mihály Múzeumban, a műveinek világával szinkronban lévő bemutatói módot alkalmazott. Az installálás anyaga vetex volt taj-

a Jantyk Mátyás Múzeum Békési Galériájában, 2012-ben pedig a „6.kult_istalo” című gyulai rendezvényen mutatta be munkáit. Jónéhány csoportos kiállításon szerepeltek művei, többek között: Schaufenster Extra, Galerie Brumne, Frankfurt, Németország; Magyar Művészkönyvek, Goethe Intézet, Budapest; Livres-Libres. Magyar könyvtárak, Musée Ianchelevici, Belgium; III. Nemzetközi Művészkönyv Kiállítás, Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár; II. Nemzetközi Művészkönyv Kiállítás, Arka Galéria, Vilnius; a Freie Münchner und Deutsche Künstlergesellschaft kiállítása, Haus der Kunst, München, Németország; Művészkönyvek bővületében – Válogatás Vermes Júlia gyűjteményéből, Vízivárosi Galéria, Budapest; Tessedik Sámuel Múzeum, Szarvas; Csabart, Szolnoki Galéria, Szolnok.

A Munkácsy Mihály Múzeum 2003-ban megrendezett XXXIII. Alföldi Tárlatán elnyerte a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének díját.

Könyvtárak

Flóra Virág „azon fajta könyvművekkel szolgál számunkra, amelyek nem olvasásra, inkább megnézésre valók, a plasztika és a könyv fogalmának csak egyetlen esetben, a művészkönyv műfajában közös határmezsgyéjéről indulva általában az előbbi, a tárgy-forma irányába lép. Nem meglepő, hogy e köztes műfaj kialakulása és megerősödése az 1970-es évekre tevődik, amikor is a klasszikus műformákat, stílust és műfajokat határoló erőteljes vonalak már föllazul-

tak és az addig élesen elkülönített területek megtermékenyítő kölcsönhatásba léptek egymással.”²

Az eddig felépített életmű domináns egységét alkotják azon könyvmunkák, amelyek segítették Flóra Virágot abban, hogy nevet szerezzen magának az európai művészkönyvalkotók társadalmában.

Kiss Ilona, a Magyar Művészkönyvalkotók Társaságának akkori elnöke ekképpen fogalmazott: „A művészkönyv különös műfajának megjelenése könyvtárgy formában szemléletesen mutatja azt a határmezsgyét, »ami már nem teljesen könyv, de még nem is valami egészen más«. Flóra Virág könyvmunkái mesterien példázzák ezt a karaktert. Gondolatvilágával, egy-egy motívumával, mint a lencse, a betűk, a könyvforma-alap, még »emlékszik» a grafikai műtra, azonban a szabad megformálás, az erős plaszticitás, már másfelé vezetnek. Ez a valami más tükröződik a későbbi munkákban, melyek szerencsére továbbviszik a »bölcsönél» megismert poézist, és azt a »keserédes«, fanyar hangvételt, mely szinte minden darabra jellemző. »Hús a keserű maggal« – Kiss Annával szólva....”³

A könyvtárak egy része olyan, mint ha a művész lényeket, élőlényeket jelenített volna meg, amik bármely pillanatban valóban megmozdulhatnak, mint *A betűvetés virága* (2008; 320×19 mm; egyedi technika; viasz, vatta, drót, ólombetű, papír, kóc) című alkotás esetében. Ennek az ötletnek bonyolultabb vagy inkább komplexebb változata *A betűvetés szentélyének ablaka* (2001; egyedi technika, viasz, vatta, fém, üveg-

lencse, ólombetű; 300×300×270 mm; magántulajdon). Az utóbbi években a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban és a Szolnoki Galériában egyaránt vendégeskedő korai alkotás laptömbjének ólombetűkkel bélelt mélyedése fölé emelt domború lencsén keresztül vethetünk egy pillantást a könyvkészítés hajnalának egy heroikus pillanatára.

A betűvetés nyíló virága (2005; vatta, viasz, szén, fém, üveg; egyedi; 8×29×29 cm; Munkácsy Mihály Múzeum, vétel a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus támogatásával; leltári szám: 2010.6.1.) című alkotás két fő eleme a domború lencse és az ólombetű, de hatásában sokkal szelídebb az előző két munkánál. Ez a mű a tiszteletadás egyszerű gesztusának tűnik a könyvnyomtatási eljárás kidolgozóinak szép és nehéz munkája előtt. Tudjuk, hogy a találmány fölöttébb hasznosnak bizonyult, hatását milliók élvezték századokon keresztül. És bár szóban és írásban egyaránt azzal szomorítanak bennünket, hogy leáldozott a Gutenberg galaxis napja, egyre több könyvkiadó működik, lépten-nyomon új könyvesboltok nyílnak, sok esetben ragyogó tervezők munkái versengenek a figyelmünkért. A nyomdák kiváló szakmai díjakat nyernek el könyveikkel, és a szerzőt is az fémjelzi, hány könyve jelent meg.

Flóra Virág könyvmunkáinak sorában a következő darab egy mindannyiunk által könnyen felismerhető természeti formát, egy termést idéz. *A rossz álmok fájának gyümölcse* (2000; 520×180×130 mm; egyedi technika, viasz, szén, vatta, fa, drót; Munkácsy Mihály Múzeum, vétel az OKM támogatásával; leltári szám: 2007.10.1.) a zöldborsó hüvelyére utaló forma, amely betűkkel borított gömbformájú magokat rejt. E műtárgy két felének szétnyitása még tucatszorra is izgalmat jelent kiállításrendezés során vagy a múzeum raktárában...

A *Termékenyítő gondolatok őre* (2002; egyedi technika, viasz, vatta, drót, papír, szén; 500×840 mm; magántulajdon) testébe fogadva őrzi a sokat érő lapokat, mint az *Ötödik elem* című filmben a diva, Plavalaguna óvja a nagy mű, a gonosz elleni fegyver létrehozását lehetővé tevő értékes elemet.

A *Hátára fordult könyörgés* (2002; egyedi technika, viasz, vatta, drót, tükör, ólombetű; 350×390×230 mm; magántulajdon) szépirodalmi párhuzamot idézhet, hisz ki tudná feledni Franz Kafka *Átváltozásának* hőseit, küzdelmét. Azonban míg Gregor Samsa élete üres, tevékenysége jelentéktelen, s életének tartalmatlanságára maga is rádöbben, addig a *Hátára fordult könyörgés* bogarának hasrészét már-már kitüremkedő betüömleny feszíti szét. A túl sok sem jó...

A *Dobbanásnyi távolságra* (2000; egyedi technika, viasz; 170×150×100 mm; magántulajdon) című mű egy két elemből álló szív-könyv. Szív, amely éltet. Szív, amelyben olvashat, aki tud... Szív, de nem a stilizálással szelídített, akár ornamentikával ékített fajtából. Szív, amelynek zsinór tartja össze a két felét, avagy teszi felnyithatóvá. Szív, amely meghasadt? Érzelmi okokból, mert nem akarták olvasni a benne rejlőt vagy betegség miatt? Nem felejtettem el, amikor a *Dobbanásnyi távolságra* című művet először láttam. Már akkor is kérdések sorát vetette fel, amelyekre nem könnyen találtam a választ. Valószerűsége azonban olyannyira fájdalmasnak tűnt, hogy nem tudtam megérinteni.

Plasztikák

Flóra Virág munkáinak általános jellemzője, hogy asszociációk sorát indítja

tétköz alumínium drótvázra igazítva és papír. Semmi bonyolult. Semmi költséges. A white cube kiállítótér maga is organikus műtárggyá változott. Elvárásoló volt magával ragadó különösségével és újszerűségével.

2 Gyarmati Gabriella: Csabai arcképek. Békéscsaba képzőművészeti és iparművészeti élete. A Munkácsy Mihály Múzeum Évkönyve II. „Ami csabai...” műzumi sorozat. Szerkesztette: Martyn Emília. Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 2014. 135. p.

3 Kiss Ilona: Éber fölszárnyalás a Sugalmak bölcsőjétől. Flóra Virág kiállítása. In: <http://www.barkaonline.hu/friss-barka/3087-flora-virag-kiallitasarol>

el a befogadóban. A könyvtárgyak formai megoldását követő plasztikák sajátossága ugyanez. A *Születőben* (2002; egyedi technika, viasz, vatta, üveg, fa, drót; 580 mm) egy rovarszerű lény bábállapotból való kibomlását idézi. Csak egy pillanatra kapcsolódunk a történethez, így a várakozás bizonytalan érzést szül, mert nem tudjuk, hogy tulajdonképpen minek a születését látjuk. Szép vagy csúnya, szelíd vagy veszélyes, kicsi vagy nagy...

A *Sugalmak bölcsőjének* (2000; egyedi technika; viasz, vatta, drót, homok; átmérő: 310 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; vétel a NKA támogatásával; leltári szám: 2004.15.1.) az emberi agyra emlékeztető megformálást nyert gömbformájában a szétnyitás után négy magtok válik láthatóvá. Az igen nagy méretű *Elevenre éhező*

(2002; egyedi technika, viasz, vatta, drót, szén; 960 mm; magántulajdon) láttán magunk is menekülnénk, látva, hogy akit elkap, soha nem ereszti.

A plasztikák közül az *Ámítások csapdája* (2002; egyedi technika, viasz, vatta, drót, fa; 370×750 mm; magántulajdon) egy ellenállhatatlanul vonzó, valami nagyon varázslatossal kecsegtető dolgot idéz, aminek a csapdájába a gyanútlanok rendre bele szoktak sétálni. De ha a címre figyelünk, ez a tárgy az egyetemes igazságosztó szerepét ölti magára. És hogy minek hivatott e világon gátat vetni? Korunk kinőhetetlen gyermekbetegségének, az ámításnak.

2012-es kiállítása inspiratív hatott a művészre, műterméből három nagy méretű plasztika is kikerült. A *boldogság felnyíló szárnyas magja* (2012; egyedi technika,

Flóra Virág: *Születőben* (2002; egyedi technika, viasz, vatta, üveg, fa, drót; 580 mm; fotó: Flóra Virág)

Flóra Virág: *Sugalmak bölcsője* (2000; egyedi technika; viasz, vatta, drót, homok; átmérő: 310 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; vétel a NKA támogatásával; leltári szám: 2004.15.1.; fotó: Flóra Virág)

viasz, vatta, drót, üveg, kóc; 1025 mm), *A folyton nyíló ölelés virága* (2012; egyedi technika, viasz, vatta, drót, üveg; 700 mm) és a *Lankadatlan éberség* (2012; egyedi technika, viasz, vatta, drót, üveglencse, kóc; 1000 mm). Az alkotások a korábbiakban már szisztematikusan alkalmazott organikus tárgyformálási metódust viszik tovább. A formaalakítás, az anyag- és színhasználat ismerős, azonban a tárgyak mégis jócskán különböznek a kollektív korábbi elemeitől. A nagyobb méret alkalmazása a fogalmazás nagyvonalúságát hozta magával. E munkák formai szempontból összefogottabbak, míg a kifejezés vonatkozásában tömörebbek. Egy új, a korábbiakban nem használt

anyaggal is találkozunk. A szokásosan alkalmazott vattához és viaszhoz zúzott síküveget társít.

Flóra Virág különös és a bennünket körülvevő reális világhoz oly kevés szállal kötődő címeket ad műveinek. 2002-ben rendezett kiállításának címét azonban magyarázatként is elfogadhatjuk: *Sugalmak bölcsője*. Bölcső, amelyből magunk is méríthetünk: benyomást, érzést, gondolatot, közlendőt vagy elhallgatandót...

Egy kérdést azonban nem hagyhatunk megválaszolatlanul. Hogyan alakította ki Flóra Virág magánk ezt a formaképzést, ezt a felületalakítást, ezt az anyaghasználatot? Miképpen került az organikus tárgyformá-

lás territóriumára a feszes tempót diktáló és fegyelmezett komponálást követelő Molnár Kálmán és Felsmann Tamás tehetséges tanítványa a Magyar Képzőművészeti Egyetem Tervezőgrafika tanszékén? A változás folyamata abban az esztendőben kezdődött, amikor egy évet diplomamunkájának elkészítésére szánhatott. Kísérleteinek eredményeképpen megszületett első egyedi művészkönyve, a *Lélek* című diplomamunka. Szitanyomatokat készített pergamenre lakk nyomással, az élelmiszeripari szűrőpapír faktúráját pedig magasnyomással alakította. Ezzel a munkával hagyta el a két dimenziós feladatokat, és lépett a 3D-s formák világába.

Ahogy a művész fogalmaz: „A benem lévő gondolatok kifejezéséhez kerestem olyan anyagot és műfajt, amiben a lehető legszabadabban mozoghatok. Olyan, számomra érintetlen területet kerestem, amelyben nem befolyásolhatnak az addigi tanulmányaim, „felfedező” lehetek. Izgalmas és felszabadító volt számomra a művészkönyvkészítés, mert olyan tág teret biztosított, ahol el lehet vetni a konvenciókat és a képzeletünk útjába csak mi magunk vethetünk gátat, semmi más. A technikát, amellyel dolgozom, én fejlesztettem ki. Hosszas kísérleteztem, hogy rátaláljak arra az anyagra és eljárásra, amely a leginkább segíti megvalósítani az elképzeléseimet. Az előttem megjelent formák létrehozásához kiváló nyersanyagként szolgál a szabadon hajlítható fém drót, ami a tárgyak vázát képezi és az erre felépíthető viasz-vatta réteg, ami a rugalmas formázhatóságot és a változatos felületképzés lehetőségeit adja,

majd megszilárdulva kemény és időtálló lesz.”⁴

Azt hihetnénk, innen egyenes út vezetett a Magyar Művészkönyvalkotók Társaságához, amely örömmel tagjainak sorába fogadta az alkotót. Ez is történt, kis kitéréssel. Flóra Virág Münchenben ismerkedett meg Reinhard Grüner művészkönyvekre szakosodott műgyűjtővel. Grüner ekkor már magáénak tudhatta az európai művészkönyvalkotók nagyasszonyának számító Kiss Ilona több munkáját és barátságát is. Az ő igyekezetének köszönhetően született a Kiss Ilona és Flóra Virág közötti kapcsolat, mentori, szakmai, baráti nexust magában foglalva.

És ezután következett az előbb említett társasági tagság...

Nem írhatok többet arról, hogy milyen érzéseket váltottak ki belőlem Flóra Virág munkái húsz, tíz és öt éve. Mert így csak a múlt idő uralná a róla való gondolkodást. Az utóbbi hét esztendőben a figyelmét alkalmazott grafikai⁵ és illusztrációs feladatokra fókuszáló művész azóta készült könyvtárgyat nem mutatott be. Kedves Virág, újabb művészkönyveket kérünk!

4 A művész 2019. december 29-én kelt levele a szerzőhöz.

5 Flóra Virág eddigiekben készült nagyformátumú könyvtervei:
– Távlatot kapott élet. Pátkai Ervin. Szerkesztette: Bakay Péter. Békéscsaba, Békéscsabai Evangélikus Általános Iskola, Gimnázium, Művészeti Szakközépiskola, Kollégium és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény Pátkai Tehetségpontja, 2013. 140 p.
– Kertész Botond: Békeidők küzdelmei. Szeberényi Gusztáv Adolf élete. Békéscsaba, Szeberényi Gusztáv Adolf Evangélikus Gimnázium, Művészeti Szakközépiskola, Általános Iskola, Óvoda, Alapfokú Művészeti Iskola és Kollégium, 2014. 127 p.

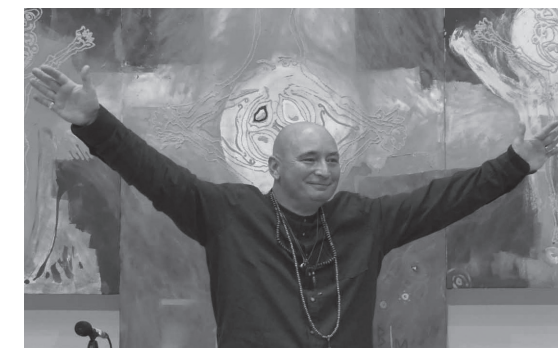

NAGY IMRE ◀

A fény formájában önmagát kijelentő istenfiúság

Szubjektív gondolatok Baji Miklós Zoltánnak a Magyar Festészet Napja alkalmából rendezett békéscsabai kiállításáról

„Csak az a taps, azt tudnám feledni...” – ez volt az első gondolatom Baji Miklós Zoltán békéscsabai, a Magyar Festészet Napja alkalmából megrendezett kiállításának megnyitóján, amikor a Munkácsy Mihály Múzeum elsötétített kiállítótermében – a művész és felesége által előadott performansz befejeztével – újra felkapcsolták a világítást, és a zsúfolásig telt térben a közönség tapsolni kezdett, hogy így juttassa kifejezésre tetszését a produkció iránt. Egy olyan produkció esetében, amelytől az emberben inkább bennszakad a szó, ledermed karja-lába, s nemhogy tapsolni, de levegőt venni sem marad ereje. A társadalmi konvencióktól belénk rögzült beidegződések készítették a megjelentek zömét arra, hogy tapssal fejezzék ki tetszésüket, azt sugallva, hogy eksztatikus élményt jelentett számukra a performansz, míg a helyes reakció a csendes befelé fordulás és a belülről átélt élmény katartikus feldolgozása lehetett volna. Mert mi is történt Baji Miklós Zoltán *Műugrás a Metafizikai Térbe* címet viselő kiállításának a megnyitóján? Az igazság az, hogy nem célszerű a kiállított műveket és az általuk generált térben végbement/

BMZ a kiállítás megnyitóján (2019; fotó: Kiss Zoltán)

bemutatott performanszt különválasztani, de egy kiállítási recenzió keretei és lehetőségei mindenképpen korlátozottak, arra pedig végképp alkalmatlanok, hogy a műalkotásokkal felékített tér és az abban zajló performanszegyidejűségét visszaadják. Ennek okán előbb BMZ zenei-előadói-performeri tevékenységéről kell néhány szót ejteni, s utána következhet maguknak a kiállított műveknek a mustrája. A *Műugrás a Metafizikai Térbe* kiállítás egyetlen teremnyi anyagára olyan sokan voltak a megnyitón kíváncsiak, hogy – a tér közepében, a padlón elhelyezett nagyméretű installáció miatt is – a terem három fala mentén több sorban álltak az emberek. A negyedik fal

mentén a kiállítás megnyitásának az alkalomára a mikrofonok és a performer-képzőművész hangszerei voltak elhelyezve. Az ilyen alkalmakkor kötelező köszöntők és megnyitóbeszéd után BMZ azt kérte, hogy „oltassék le a villany, és zárassék be az ajtó”. Ezzel a kérésével tulajdonképpen már eleve – még ha egy profán tettel is, de – szakralizálta, mintegy kiszakította a kiállítótermet a hétköznapi térből, s a hétköznapi létből. Ez a gesztusa hasonló volt a Szibériában élő természetközeli népek sámánjainak azon cselekedetéhez, mikor a közösség léte vagy túlélése szempontjából kiemelt kérdések megválaszolása érdekében úgynevezett „shaking tent” szertartást rendeznek és egy éjszakai ceremónia révén igyekeznek színvallásra készíteni a segítő szellemeket. BMZ performansa esetében azonban ez a párhuzam csupán a „setting” és bizonyos hanghatások – nevezetesen az időnként felhangzó feszes ritmusú dobolás – esetében állt fenn, mert előadása egy recitált, heves indulatokkal és emelt hangú párbeszédekkel tarkított rövid monodráma volt. A párbeszéd a „metafizikai térbe” alászállt szenvedékeny Jézus és a Teremtő Úristen között zajlott létről, létminőségről és a létbevetettség kihívásairól. A dobütések staccatói és a tibeti zengő tál folyamatos duruzsolása mellett a fény formájában önmagát kijelentő istenfűség és a teremtő atyai minőség torokszorító diskurzusát idézte meg számunkra BMZ, ami után bármi adekvát reakció lehetett volna (csendes kivonulás, lassú magunkba tekintés, bármi...), csak éppen nem a taps. A sötét teremben ugyanakkor a két nagyméretű festmény olyan tulajdonságát is megmutatta, mely a fények kioltása előtt nem volt megtapasztható: a felület bizonyos részeire BMZ foszforeszkáló festékanyaggal dolgozott, mely formák és alakzatok csak most, a sötétben tárták fel rejtező lényüket, s az ezen tulaj-

donságok által hordozott misztikus tartalmaikat.

A performanszt követően a fények felgyújtásával nyílt lehetőség arra, hogy a látogatók megtekintsék azt a tíz művet, amelyet Baji Miklós Zoltán ebbe a kiállításba elhozott. A terem padlóján egy korábbi munkáját rekonstruálta, az 1989-es *In memoriam Pilinszky János – Alvó szegek a jéghideg...* címet viselő padlóinstallációját, melyet Pilinszky négysoros ihletett, s amely az alkalomhoz és a kiállítás egészéhez illő drámával fogalmazza meg az élet, a lét és a halál borzongató misztériumát: „*Alvó szegek a jéghideg homokban. / Plakátmagányban ázó éjjelek. / Égve hagytad a folyosón a villanyt. / Ma ontják véretem.*” A kereszt formájú homokágyban elhelyezett harminchárom darab nagyméretű vasszeg utal a „Krisztusi korra”, Jézus kereszthalálára, a szegek installációját biztosító homokágy pedig a maga háromdimenziós valóságában idézi meg Pilinszky *Négysorosának* szűkszavú képi világát.

A teremben a nap járása szerint kellett körbejárni, ha az alkotói folyamatot – azaz a vizuális ötlet megfogalmazódását és annak variációit – a maga teljességében akartuk megérteni. A készítés időpontját tekintve és a rendezés elveit követve is a következő műnek a 2016-os *A Fény Útja* című festményt kell tekintenünk, mely a kiállítás egészen végigvonuló festői motívum első megtestesülése is egyben. Hallgassuk meg, hogyan vall erről a műről, illetve annak fő motívumáról maga a művész: „...már készültem karácsony ünnepére, az új fény születésére. Ekkor rajzoltam meg először, és festettem meg ezt a fentről féjjel és kitárt karokkal lefelé jövő csodalényt, aki a »metafizikai térben« átfordulva, talppal a Föld felé érkezik, de egyúttal vissza is kerül abba az égi birodalomba, ahonnan jött. A feje a világkerék vagy napkereszt (körösz), szemei a jin-jang

jelekre emlékeztető formák, amelyek a négy égtáj színszimbolikájában világítanak. A karok egy hal- és egyúttal egy szemformába zárják a két figura egyesített fejét. Akkor naív stílusban, népi és egyházi ábrázolási és jelképelemeket is beemelve akrillal, olajjal és lakkfilccel is belerajzolva festettem meg 'A Fény Útja'

BMZ / Baji Miklós Zoltán: *A Fény Útja* (2016; akril, olaj, lakkfíl, fa; 160x39cm; fotó: BMZ)

című művet a ... 160 x 39 cm-es fatáblára.” A hosszú, csúcsos formájú rusztikus falap alsó részén egy klasszikusnak semmiképpen nem nevezhető 'Jézus születése' jelenetet láthatunk. Ennek ábrázolása ugyan szereplőit tekintve szinte teljes – Máriával, a gyermek Jézussal, a betlehem körüli jószágokkal (ökörrel, számmárral és báránnyal), valamint Józseffel és a Háromkirályokkal – de kompozíciós megoldásában teljesen rendhagyó és ikonográfiai programjában is újszerű. A gyermek Jézus például fejjel lefele került ábrázolásra az álló formátumú felületen, s az ő alakját körülvevő zöld növényi mintás kék formációban csupán néhány perc elteltével ismerjük fel Szűz Mária kék köpenyét, fölötte pedig imára zárt kezeit és apró arcát. József és a Háromkirályok alakjai ugyanakkor abszolút hatodrangú szerepet kaptak azzal, hogy a Jézus születése jelenet „talapzataivá” lettek a széles, halványzöldszínű keretezőforma alsó kicsúcsosodásaiban. E fölé a rendhagyó kompozíció fölé került – mintegy oromdíz jelleggel – a „kitárt karokkal lefelé jövő csodalény”, s rögtön megkettőződött oly módon, hogy az egyetlen, átirított motívummá transzponált fejüknél kapcsolódnak egymáshoz, testük többi része pedig tengelyesen szimmetrikus tükrözés eredményeképpen rímel egymásra. Mibenlétük csupán alaposabb megfigyelés után válik egyértelművé a néző számára, abban az esetben, amennyiben vállalja a szokatlan formájú, fa alapra festett kompozíció részletekbe menő megfigyelését és motívumainak pontos definiálását.

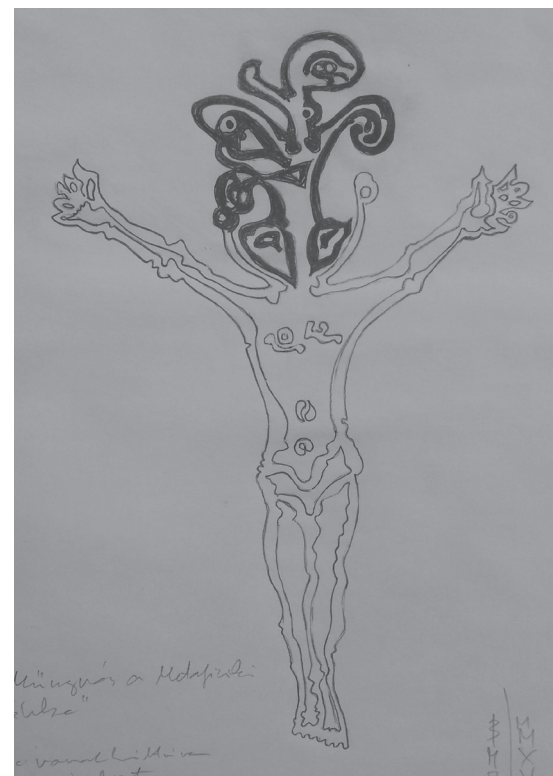
A következő falszakaszon elhelyezett további öt mű tulajdonképpen a megtalált motívum továbbgondolását illusztrálja, ahol vagy a kettős figura vagy a kiterjesztett karú (orans tartású) egyedüli emberalak jellegzetes változatai szolgáltatják a kompozíciók hangsúlyos elemét. Egy pillanatra ismét engedjük szólni a művészt: a „kereszténység

egyetemes és népművészeti vizuális jelrendszerének beemelését követően vezetett az út a kusita, sumér, egyiptomi, perzsa, pártus, szkíta monдавilág kép-írás szimbólumrendszeréhez”. Olyan 2018-as variánsok ezek, amelyek között találunk példát arra, hogy BMZ a motívum grafikai lehetőségeit aknázza ki (*Műugrás a Metafizikai Térbe – tükrözés; Műugrás a Metafizikai Térbe – vonalkultúra-vázlat*), és van két olyan változat is, ahol a színes háttér és a színekben megfogalmazott motívum kapcsolatát analizálja (*Életből a földre megígért; Zuhanás a megtestesülésbe*). Az ötödik darab, a *Műugrás a Metafizikai Térbe – auraszínvázlat* esetében a kitárt karú figurát egymagában veszi formai elemzés alá, keresi az ábrázolt alak egyes testrészeihez illő legmegfelelőbb színeket, hogy a halál és elmúlás után újrafakadó életfolyam képi ábrázolásához a legjobb eszközöket megtalálja. Ahogyan az előző idézetünkéből is sejthető volt, ehhez a megfelelő vizuális kifejezési formákat az eurázsiai sztyeppevidék szkíta művészetében, illetve annak utóhajtásaiban találta meg, hiszen a kiterjesztett karú magányos alak fejformájából olyan életkezdemény ábrázolásokként értelmezhető inda- és rügyformák sarjadnak, melyek előképeit a paziriki szaka-szkíta előkelő tetoválásának mintáiban, vagy a belső-ázsiai hszüingnu bronz- és aranyművesség csúcspéldányaiban találhatjuk meg. A két felemelt kar kézfejeit vizsgálva pedig azzal szembesülünk, hogy ujjai helyett is apró leveleket hajt a kezeibe áramló életerő.

A kiállítás főfalán – ott, ahol a művész a performanszát is tartotta – került elhelyezésre a kiállítás címadó műve, a 200 x 220 cm-es *Műugrás a Metafizikai Térbe*, mely a képfelületen eluralkodó izzó narancsok és tűzvörösek révén meghatározó (ha nem a legmeghatározóbb) darabja a kamaratárlatnak. Meglepő, és csak kevesek számára nyilvánvaló kontrasztot alkot

ez a mű ugyanakkor a padlón elhelyezett *In memoriam Pilinszky János – Alvó szegek a jéghideg...* című installációval. Egyforma az alakja mindkettőnek: rendhagyó keresztformába foglalta mondanivalójának eszközeit Baji Miklós Zoltán. Hideg homokban hevernek a rideg vasszőgek kimért, katonás rendben az egyiken, míg oldott, tűzszerűen izzó felületen kavarnak és burjánzanak a motívumai a másikon. Ez utóbbin a már megismert képi elemek, a kiterjesztett karú, növe-növekedő, új életre kelő, elnövényiesedő alakok kétoldalt az oldaltáblákon, míg a középső táblán a kettős alak, akinek a fejformájából a galaxis középpontjának centrifugális ereje manifesztálódik, s egészen a fehér izzásig hevül örületes belső energiáitól. Az sem véletlen, hogy a bal oldaltábla bal felső sarkában a görög ábécé Alfa és Omega betűjének formái íródnak egymásba: „*En vagyok a kezdet és a vég.*”

Mielőtt továbblépnénk a bejáratnál szembeni másik főfalhoz, oda ahol az *Egekből érkezvén, a Tudás Fájára Feszítve* című, 160 x 276 cm-es szokatlan diptichonja került elhelyezésre, érdemes egy pillantást vetni a terem negyedik falán helyet kapott vázlatra, az 50 x 70 cm-es *Egekből érkezvén, a Tudás Fájára Feszítve – kontúr és irányvariációk* című előtanulmányra. Ez utóbbi felületén finom, érzékeny vonalrajz formájában látjuk megfogalmazódni a nagyméretű vásznon is megfestett motívumok helyretalálását és az egymás közötti apró rezgésekből kirajzolódó viszonyrendszerét. A *Kontúr és irányvariációk* valóban olyan, mint egy ’képes írás’ – Baji Miklós Zoltán lágy, szaggatott vonalvezetésű rajzolt írásművén érezzük a felülethez hozzáértett rajzeszköz sercegését, szinte szemünk előtt látjuk, ahogyan az egyik motívum létre hívja a következőt, hogy egymásra hatásukból megtestesül-

BMZ / Baji Miklós Zoltán: *Műugrás a Metafizikai Térbe / vonalkultúra vázlat* (2018; grafit, papír; 400x300 mm; fotó: BMZ)

hessen valami új, valami „Életből a Földre megígért”.

A nagyméretű vásznon azután azt látjuk, hogy a vázlaton megfogalmazott formai-gondolati tartalmakhoz képest is gazdagabbá vált BMZ festői világa, mert bár az alapvető motivisztikus elemek megmaradtak a nagy műben is, de – részben a felület nagysága adta lehetőségek kihasználása miatt – az egyes motívumok, illetve szereplők olyan részletgazdagságú burjánzást mutatnak kialakításukban és megfestésmódjukban, ami még Baji Miklós Zoltán festői világában is meghökkentő. Számptalan formai asszociációra kínál eshetőséget a festmény egyik vagy másik motívuma, az értelmezési

lehetőségek pedig aszerint változnak, hogy az adott motívumkészlet milyen szintartományban van megfestve. A vörösek, sárgák és okkerek uralják a képmező balfelét, míg a jobb oldalon a kékek, zöldek és mélybarnák küzdenek a felület dominanciájáért. Ismét engedjük szólni a művészt: „*Arra gondoltam, hogy egy emberi agy metszeti rajzára építem fel képemet, így egyértelművé vált, hogy a két táblát összefogó forma nem lehet más, mint a Hórusz szemeként ismert agyi rész, a thalamus, a közti agy... a képi jobb oldalon (nézői bal) jelenik meg az oroszlánmancsú és napisten vagy naphérosz (az előkép Mithrasz vagy az önfeláldozó Krisztus). A festmény képi bal, nézői jobb oldalán már a legendás paradicsomi fát és a ráfeszített megváltót láthatjuk. A figurát a latrok formarendszeréből bontottam ki. A kereszthez kapcsolódó legendák, mondák, egyháztudósi fejtegetések különleges következtetéseket vonnak le. Összefoglalva: a Jézus megfeszítésére használt kereszt anyaga a paradicsomi tiltott fa, a tudás fája gyümölcsének magjából, a Koponyák hegyén eltemetett, halott Ádám nyelve alá helyezve, az első teremtetett ősatya koponyájából hajtott ki, származik.*”

Ennek a festői vallomásnak a tükrében válik számunkra világossá, hogy Baji Miklós Zoltán legújabb kiállítása és az abban felvonultatott művek a fényt, illetve a fényhozó hőst ünneplik, s ebben a felismerésben megnyugodva halkan mormoljuk kifelé ballagva a manicheus himnuszt:

A pirkadat szelleme, a kelő világosság,
a fényistenek és a fényatyák,
a fenséges fejedelmek, a sok nagyság,
kik a legyőzhetetlen hont lakják,
és öt nagyjuk örvendve mondanak imát,
dicsőítik a Fényadót, a bölcs Paraklétát.

► SZEPES HÉDI

Csuta Nemzetközi Művésztelep

Kevés olyan város található Magyarországon, ahol a lakosság és a művészek szinte szimbiózisban élnek. Mert Békés városa ilyen. „Békés városa minden nyáron sziget a szárazföldön. Olyan sziget, ahol a tehetséges képzőművészek úgy mutatják meg magukat másoknak, hogy közben csak saját maguknak kell megfelelni. Itt nincs előre pontokba szedett követelményrendszer, nincs stopperórás verseny. De van egységes belső, ki nem mondott rivalizálás, őszinte segítő szó, alkotásra serkentő légkör, amelyben a művészek a művészet nyelvén akkor is pontosan értik egymást, ha a világ bármely részéről jöttek, s más nyelvet beszélnek.” – írja Dr. Tuza Béla, a művésztelep fővédnöke a *Pillanatok* című album bevezetőjében.

A magyarországi művésztelepi mozgalomnak nagyon jelentős múltja van. Nem központi elhatározásból, támogatásból, hanem egyéni vagy csoportos kezdeményezés eredményeképp jöttek létre egy-egy művészeti műfajban. Gondoljunk csak a Nagybányai, a Szolnoki vagy a Gödöllői Művésztelepre. A világégések, a politikai cezúra hatására megszűntek, de szerencsére újra is éledtek.

„Sine praeteritis futura nulla” – „Múlt nélkül nincs jövő” – mondja a latin közmondás, mely szellemében és tartalmában egyaránt a mienk is. Magyarországon a '60-as években sorra alakultak a műfajokat összefogó művésztelepek – köztük a Kecskeméti Kerámia, a Velei Textil, a Nyíregyháza-Sóstói Szobrász Művésztelep.

Több helyütt tudatosodott: az alkotótelep, a művésztelep mással nem pótolható lehetőség a művész és mecénás számára.

Az 1990-es évek végétől újabb és újabb művésztelepek alakultak, sőt, az intézmények is felismerték támogatásuk szükségességét. Tudvalevő, hogy a művésztelepek a nagyvárosoktól távol, meghitt helyeken jöttek létre, ahol van némi magány, van némi emberi közelség, természeti környezet, szabadság: lehet lélegezni, tűnődni, a múzsákat kergetni napestig.

A Csuta Nemzetközi Művésztelep létrehozásának gondolata 1993-ban fogalmazódott meg. A „Vissza a természetbe” roousseau-i elgondolása alapján a művésztelep helyszíne adott volt: Csuta György festő- és grafikusművész békési, Bolyai utca 17. szám alatt álló háza és műterme. A helyszín szépségével, adottságaival, karizmájával, a család és a barátok, valamint az itt élő emberek természetével ösztönző környezetet teremtett.

Csuta György festő- és grafikusművész Békésen született 1952-ben. A dinamikus érzékelt informel festője, aki valamilyen művében áttöri a dimenziók határait, hogy minél teljesebben jelenítse meg anyagi és szellemi világunkat. Kiváló színstruktúrával megoldott műveiben előszeretettel játszik a figuráció és az absztrakció közötti vékony határral vagy éppen a kettő közötti organikus átmenettel. Sokszor az emberi kapcsolatokra: az összetartozásra, az elidegenülésre, a jellemekre, különféle érzelmi

Csuta György békési műtermében (2019; fotó: Gazsó János)

állapotokra irányítja figyelmünket. Rendkívüli rajztudással rendelkeznek.

Saját bevallása szerint a '70-es évektől kezdett képzőművészeti alkotásokat gyűjteni. Mára már gyűjteménye több száz dabból áll. Álma, hogy egy saját alkotótábor, művésztelepet hozzon létre, 1993-ban valósult meg.

Európa, Ázsia és a tengerentúl több országából, köztük Németországból, Ausztriából, Spanyolországból, Üzbegisztánból, Szerbiából, Bulgáriából, Erdélyből, a határon túli magyar lakta területekről és persze Magyarország több vidékéről hívott meg művészeket, akik máig szívesen jönnek, és adják át hírét a tábornak. A kezdetekben a kéthetes időszakra tíz-tizenöt résztvevő jelentkezett. Az utóbbi évek tíz napos kurzusán a művészek létszáma már eléri a negyven főt, közülük többen folyamatos résztvevők.

A művésztelep záróakkordja az elkészült alkotások kiállítása. Kezdetben a békéscsabai Jankay Galéria adott otthont a bemutatkozásra, később a Békési Galéria reprezentatív termében mutatták be műveiket.

De kiállításokat szerveznek Ausztriában és Európa más országaiban is. Persze napjainkban már nem kell hangsúlyozni, milyen fontos szerepe van a kulturális kapcsolatoknak, a folyamatos művészeti párbeszédnek, a művészeti törekvések egymás mellett élésének.

Medgyessy Ferenc, a XX. század jeles szobrászművésze sokszor mondogatta: „Művészeket szervezni annyi, mint egy marék bolhát a nyitott tenyéren megtartani!” De Csuta Györgynek ez sikerült! A meghívott alkotókkal egyedi módon bánt, bizalmat és emberi segítséget ad, minden rendelkezésre álló energiát mozgósít.

A hazai művésztelepek működtetésének költségeit legtöbb esetben a helyi önkormányzatok, a Nemzeti Kulturális Alap vagy a Magyar Művészeti Akadémia szakmai kuratóriumai támogatják. A Csuta Nemzetközi Művésztelep ez alól kivételt képez. A pályázati kérelmek elutasításait megelégtelve Csuta György alkotótelepét magáncégek, magánemberek és vállalkozók szponzorálják. Csuta György festőművész ízlése, kulturális érdeklődése és a művészek által

létrehozott kultúra között nem tátong át-hidalhatatlan szakadék. A kultúrateremtés résztvevőjeként bátran vállalja a kockázatot. A művésztelepen mély szakmai és emberi barátságok szövődnek. Az otthont adó település, a házigazda és a vidék szeretete, az inspiráció tükröződik a munkákon.

A Művésztelep szerves része lett a hazai művésztelepi mozgalomnak. Szervezői, szakmai tanácsadói és alkotói jelentősen hozzájárulnak a kortárs képzőművészet folytonosságának és megújításának folyamatához. Sokszínű, a figurativitást és az absztrakt műveket befogadó alkotógárda karakteres munkái kiemelt figyelmet érdemelnek. Olyan alkotókat kérnek fel, akiket már elismert a művészeti kritika, de a szárnypróbálgató fiatal generáció képviselői is helyt kaptak itt.

A művésztelep békés környezetben, anyagilag megalapozott működése révén színvonalas és eredményes tevékenységet folytat. Az itt tartózkodás a képzőművészek számára szinte élményszámba megy, hisz a művésztelepen folyó munkát nem befolyásolja tematikai megkötöttség. Talán csak a környezet sugallta élmény megragadása. Formai rokonságtól független, önálló szellemi közeget teremtő művek születnek itt, melyek most már a Csuta-gyűjtemény anyagát képezik.

A művészek stílusát, műveik gyakori és kedvelt témáját, a művészek életkorát nem határozzák meg. Nem kötelezik el magukat egyetlen stílus, vagy művészeti ideológia mellett. Alapvető cél, hogy nívós hazai és külföldi kortárs művészeket hívjon és ismertessen meg egymással, közös munkakapcsolatot, alkotóközösséget szervezve egy autentikus vidéki környezetben. Olyan alkotások születtek itt, amelyek az egyes pályaszakaszok közötti szoros gondolati-érzelmi kapcsolatra utalnak.

A több mint negyedszázadot felölelő gyűjtemény több száz darabja hangnemében és eszköztárában igen változatos. Fel-tűnő, hogy a szellemi látótávolságon belül élő művészek alkotásai milyen kontaktusba kerülnek egymással.

A művészek nem akarnak dörge delmes erkölcsi ítéleteket vagy szubjektív indulatokat megfogalmazni. Nem a kívülállók fölényes, cinikus pozícióiból szemlélődnek. Igaz, a rálátás, néhol a bölcselkedő humor ott van látómezejükben, ám a türelmes, vizsgálódó, analitikus, sőt alázatos magatartás is.

A Csuta-gyűjtemény magját a festmények képezik, de az egyedi és sokszorosított grafikák, a különféle technikával készült kispasztikák és térplasztikák, valamint a kézműves-iparművészeti alkotások is jelen vannak. A festészeti anyag zöme a természet, a táj, az épített környezet, az anyag és az ember kapcsolatának szabad improvizációi. De jelen vannak a geometrikus, a posztgeometrikus irányzatok, az „új realista festészet” képviselői is, akik nem a megelőző képzőművészeti stílusokhoz vagy fényképeken megjelenő képszegmensekhez viszonyítják a képalkotás módszerét, hanem a természet, a valóság elmélyült, szemlélődő újrafelfedezésében gondolkodnak. Itt vannak az „individuális mitológiák” jegyében alkotók, itt vannak a klasszikus festészeti technikákkal dolgozó művészek, s a hagyományos képzőművészeti technikákat új megjelenési formákban alkalmazó alkotók. Itt vannak a tájból kiindulva szerkezeti összefüggéseket kereső konstruktív művek, az érzelmetli gesztusokkal oldott formák és itt vannak a minimálisra redukált jel-formák is. A művésztelepi gyűjtemény magában hordozza a művészi hagyományok tudatos őrzését, a nemzeti tradíció és az egyetemesség összekapcsolódását. A Csuta-gyűjtemény a kortárs nemzet-

közi képzőművészet, leginkább a festészet jellegzetes keresztmetszetét mutatja meg. Művek, amelyek interferálnak egymással, avagy markánsan különböznek, de az is le-

het, hogy belső összefüggéseket mutatnak. Helyzetkép, amely az 1993–2019 közötti időszakról árulkodik.

Műtermi munka a Csuta Nemzetközi Művésztelepen (fotó: Apáti Nagy Lajos)

► VASS EDIT

Hirundo

Ahogy a körülötte élő állatokat, növényeket, időjárási elemeket elődeink megnevezték, abból nemcsak az tükröződik, hogy szintézisben éltek a környezetükkel, hanem az élet, a természet tisztelete is jól körvonalazható. A magyar néphit Isten madarának vagy Istenfecskének hívta a közönséges füstű fecskét, amely a mai napig erősen kötődik az emberhez, hiszen fészket az eresz alá építi és egykor számos hiedelem fűződött hozzá. A babona szerint ahova ez a kedves madárka fészkel, oda nem

csap be a menykő, és szerencsét hoz a házlakóira. Ellenben ha lerombolták a fészket, azzal szerencsétlenséget hoztak magukra. A hosszú és rövid távú időjóslásban egyaránt szerepet kaptak, hiszen esőre számíthattak, ha ezek a kis madarak alacsonyan cikáztak, megjelenésük a jó időt, a tavaszt, távozásuk az őszt harangozta be. Régen azt gondolták, hogy a hideg idő beálltával a fecskék nem költöznek el, hanem a nádasokba mennek, ott pedig halakká változnak, ami nagyon hasonló a kínaiak hiedelméhez, akik szerint a tengerben, kagylóba bújva vészelik át a telet, hogy tavasszal újra visszatérhessenek.

Herbert Aniko aka Haniko, Rugógyár Galériában rendezett kiállításának főszereplői a fecskék voltak, és ezekkel a munkákkal nemcsak a mindannyiunk által jól ismert környezeti problémára reflektált, miszerint vészesen fogy a Magyarországon fészkelő fecskék száma, hanem fel is tudta eleveníteni azt a tiszteletteljes attitűdöt, ahogyan ezekre a madarakra tekintenünk illene, ugyanúgy, ahogyan elődeink is tettek. A békési származású képzőművész, aki már korábban is merített az orientális művészet formavilágából, munkáihoz a *Hirundo* címet választotta, ám a szó japán csengésének ellenére egy latin kifejezésről van szó, amely fecskét jelent. Nagyon alapos kutatómunka után készült el a kiállítás anyaga, amely egy kivételesen koherens és komplex egységet mutat, miközben Haniko korábbi munkáihoz is több szállal kapcsolódik. A képek alapanyaga elsősorban

a jól alakítható, egyszerre merev és rugalmas papír, amelyet néhol műbőrrel vagy éppen piros cérnával kombinált a képzőművész, illetve az akvarell finom tónusaival tette légiessé a színvilágot. Ezek mindegyike visszatérő elem Herbert Aniko művészetében, a piros cérna a korábbi *Rejtett kert* című kiállításának ugyancsak hangsúlyos eleme volt az ég és a föld összekötőjeként.

A *Hirundo*-képek öt elemből álló sorozatot alkotnak. E műveken Haniko szubjektíven sűrítette össze mindazokat a hiedelmeket és valós információkat, amelyek a fecskékhez kötődnek. A sorozat első darabja az ember és a madár békés együttélését mutatja, a középpontban álló lányalak szeretetteljesen hajol a hozzá szálló fecske felé, a tó illetve a halformák pedig a népi hiedelemvilágra utalnak. A második képen a lányalak és a madarak már nincsenek ilyen szoros

kapcsolatban, ami többféleképpen is értelmezhető: valaki vagy elmegy a probléma mellett, vagy a fecskék megsegítésére irányuló igyekezete tűnik hiábavalónak. Míg az előző alkotáson még látható egy fészkek forma, addig ezen a képen a baljóslatú, sötét felhők között ijedten repkedő fecskék már nem találják az otthonukat. A sorozat harmadik darabja egy fecskefészkek megsemmisüléséről tanúskodik, a negyedik pedig arról, hogy sokkal kevesebb fecske tér vissza a költözés során Afrikába, és a fészkek, tulajdonosok hűján,

üresen árválkodnak. A záró képen a madarak színének kivilágosodása a befogadó értelmezésétől függően egyszerre lehet reménykeltő vagy éppen elszomorító: az eltűnést és az újjászületést egyszerre jelölheti. Az emberi alak hiánya miatt mégis inkább borúsabbnak tűnik ez a végkicsengés, hiszen a fecske már nem tér vissza az emberhez, nem valósul meg az a körforgás, amely a természet rendjét jelezte évezredekken keresztül. A *Hirundo*-sorozat egyes darabjaihoz Farkas-Zentai Lili írt érzékeny, pár

Haniko: *Hirundo II.* (2019; papír, műbőr; 91×61cm; fotó: Bíró David)

Haniko (fotó: Zergi Borbála)

Mesterségtől művészetig

Janáky Viktor emlékkiállítás Békésen

A békési születésű Janáky Viktor (1933–1999, megtalálható neve Janákiként is írva) teljességgel a békési, illetve kisvárosi mesterségek közegeiből indult, mind családi, mind földrajzi értelemben. A család, mikor gyermekük néhány éves volt, beköltözött Békéscsabára. Janáky a középiskoláit Orosházán kezdte, onnan jött át a háború után Békéscsabára a Rudolf Gimnáziumba. Szülei 1951-ben visszaköltöztek Békésre, ahova aztán az iparművészeti végzettségű Viktor szintén visszatért.

Janáky 1956-ban diplomázott, ez a forradalmi év közrejátszott abban, hogy pályáját nem tudta Budapesten elindítani, így otthon, Békésen kezdte el kísérletező munkásságát. A szakma számon tartotta őt, Janáky pedig vidékről is be tudott kapcsolódni az országos vérkeringésbe. Sőt, kihasználta az autentikus, mesterségektől átítatott környezet légkörét, hiszen szülővárosában hagyománya volt a fazekasság mellett például a kosárfonásnak is. A klasszikus, korongozással készülő művek mellett már munkássága elején alkotott faliképeket is, ugyanis indulásának éve egybeesnek a kerámiaművészet fellendülésének korszakával. Ennek elindítója nemzetközi szinten Pablo Picasso volt, aki a második világháború után, mikor 1946-ban elkezdett kerámiával foglalkozni, mások figyelmét is

Janáky Viktor keramikus

a keramikusságra irányította.¹ Közvetett hatása itthon az 1960-as évekkel teljesedett ki, mikor 1968-ban megrendezték az első Országos Kerámiabiennálét. Ennek helyszíne Pécs volt, és valójában a Zsolnay Gyár centenáriumi ünnepelték. Ugyanakkor ez évben jött létre a Siklósi Kerámia Szimpozionok Tanácsa is, szakmai fórumot biztosítva a szakma művelőinek.

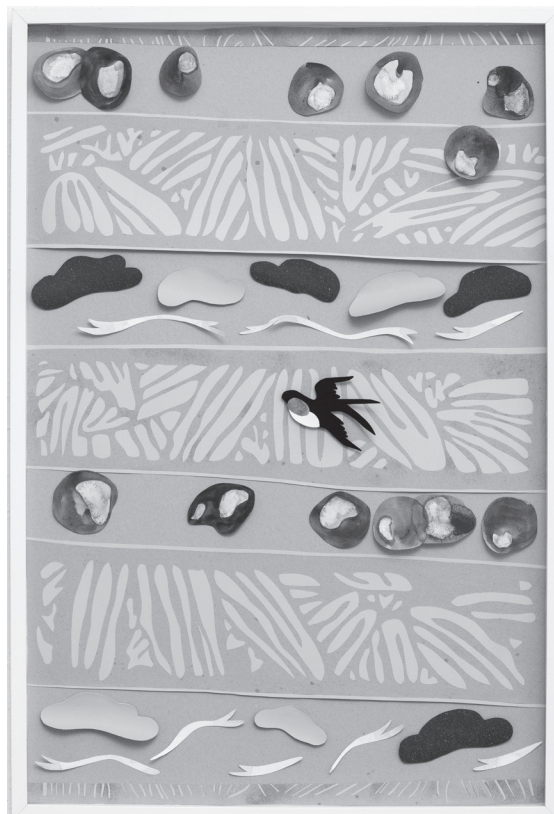
Janáky az 1960-as években költözött vissza Budapestre, pontosabban Budafokra.

¹ Brestyánszky Ilona: Modern Magyar kerámia. Budapest, 1965. 7. o.

soros, cím nélküli szabadverseket, amelyek a kiállításra készült kiadványban olvashatóak, és párbeszédbe bonyolódnak a képekkel. Ezek közül talán a legmegrendítőbb a negyedik alkotáshoz íródott: „Tenyerében hetednaponként vihar dúl. Ilyenkor egyetlen intés sem lehetséges visszafelé. Ölelő semmi szélben száll a lezárt kárhozat. Nem marad.” Az utolsóban pedig Kosztolányi Dezsőre találunk egy utalást: „az az úr álmodik”, aki fiatalkorában a szinte még gyerek Lányi Hedvignek küldött titokban szerelmes leveleket, akit fecskelánynak nevezett.

A kiállítás anyagának másik része kilenc kisméretű kollázból áll, amelynek Haniko a *Fecskék és hullámok* címet adta Paula Bohince költeménye után (a verset Okamoto Shuki japán festő műve inspirálta). Az amerikai költő művét a szerző hozzájárulásával Herbert Aniko fordította le magyarra, ám nem ez az egyetlen irodalmi vonatkozása ezeknek a munkáknak, mert az egyik képen például Arany János *A madár, ha nem dalolhat* kezdetű verse szerepel. A kollázsok nem nélkülözik a finom humort, sokkal játékosabbak, mint a *Hirundo*-sorozat darabjai, ezzel ellenpontoszza a téma szomorú aktualitását, és egyensúlyt teremt. Az egyik egy könyvből kivágott idézet (IX.) vagy másutt egy lomtanítás alkalmával megtalált gyakorlófüzet egyik oldala (VIII.) mosolyogtatja meg a befogadót. Visszatérő elem a piros cérna, a fecske vagy a lány alakja, továbbá a *Hirundo*-képek bizonyos formáinak megismétlésével teremt erős kohéziót az egyes darabok között.

Az elmúlt években egyre több művész kongatta már meg a vészharangot azzal kapcsolatban, hogy az emberi mohóság, butaság, figyelmetlenség milyen súlyos ká-

Haniko: *Hirundo IV*. (2019; papír, műbőr; 91×61cm; fotó: Bíró David)

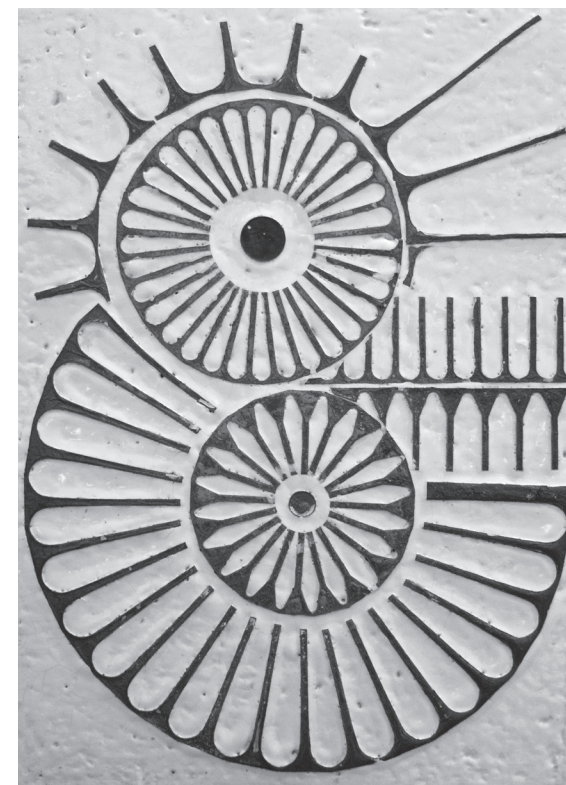
rokat okoz az élővilágban, vagy hogy civilizációnk fenntartása visszafordíthatatlan károkat okoz a környezetünkben. Gyomorba vágó műalkotásokkal, drasztikus eszközökkel próbálják felhívni a figyelmet az ember kártékonyására. Herbert Aniko *Hirundo*-sorozata pont azért tűnik ki ezek közül, mert visszafogottabb módon, ám semmivel sem kevesebb határozottsággal figyelmeztet a fecskék védelmére, és ezzel párhuzamosan az élet és a természet tiszteletére. A budapesti Rugógyár Galériában 2019-ben rendezett kiállítás a Magyar Madártani Egyesület és Jane Goodall Intézet együttműködésével jött létre.

Pályájának alakulását megnézve, a fővárosi közelség nem befolyásolta megrendeléseit, hiszen már az 1950-es évek második felétől foglalkoztatott művész volt. Ám az 1965-ös egyéni kiállítás feleségével (melyet egykori tanára, a szakma megbecsült embere, Gádor István nyitott meg), és az 1968-as év, a kerámiabiennálé időpontja fontos dátum, mert több munkáján is ez a datálás olvasható. Ebből az időből való a tárgyi lenyomatokkal mintázott mű, a Tájkép (1965–70), a porcelángyűrűket felhasználó kerámia-táblái (1965–69), illetve a Távközlés (1968) című samottra készült faliképsorozat. Vagyis mint képalkotó gondolkodott ezekben a munkáiban. Ellentétesen Picassóval, aki festőként nyúlt a kerámiához, Janáky keramikusként – bár az anyagot nem változtatta meg – képet formált. Mesterségtől a művészeti kalandozott el. Ebben közrejátszott a korszellem, hiszen ebben az időben, a textilesek is textilképeket, text-

il-installációkat kezdtek készíteni. Felesége, Marik Eszter textilművész révén ennek erős áramlását átérezve Janáky a kerámia területén alkalmazta mindezt a műfaji liberalizmust. Emellett mesterének, Gádor Istvánnak a hatása is befolyásolhatta, aki-vel teljesen hasonló képalkotó technikát használtak egy időben: hordozóra rakott, mázba égetett rézberakással alkottak képeket. Egyfajta applikációként jelenítették meg a fémet. Gádornál ezzel a megoldással már az 1960-as évek elején találkozhatunk, míg Janáknál csak az évtized közepétől, ám kissé máshogy szólaltatták meg mindketten a nagyon is hasonló megoldást. Míg Gádornál a modernista íz kerámiába átültetett nagyszerű játékát láthatjuk, melyek jól megkomponáltak élnek a képmezőn, addig Janáky egyfajta konstruktív kísérletet művel, jellemzően esetleges kivágással, kiegyensúlyozott, de aszimmetrikus szerkesztéssel élve.

A békési kiállítás² ezekhez a művészi munkákhoz vezető utat mutatja be összefoglalva, a közel kétszáz darabos adományból szűken a felét felvonultatva. Elindítva a tárlatot a kezdeti, még fazekasságból gyökerező munkáktól – melyek mellett már a kezdetekben jelen voltak a képkísérletek – át a vázák számtalan méretbeli és mázazási megoldásain keresztül a mutatós, főfalra rendezett tálakon át az előbb elemzett kerámiaképekig. Ezek után ugyanakkor még van egy nagyon erős, körülbelül két évtizednyi termésből válogatott kísérleti produktum, mely a kerámiának mint anyagnak a struktúráját mutatja be. Ezekre először az 1960-as évek végén csodálkozott rá a művész, mikor a fa mintázatának visszaadását hűen kiaknázhatta a lenyomatok révén. Ez a fajta természetközelség köszön vissza az életmű végén készült reliefsin is. Ugyanazzal a kompozíciós kialakítással, mint kezdeti kis, szabálytalan, négyzetes, képeinél, itt most festmények méreteit idéző felületre ültette át az általa használt anyagok faktúráit. Ezekkel állítható párba, mint határok feszegetése, és helyezhető szembe, mint feszesen szerkesztett mechanikus megközelítésű témák, a *Kettévágott nővényyszár*, a *Fatörzs*, az *Organikus Struktúra kontra a Térformák* című művei. Ez utóbbi, gépek alkatrészeit idéző monumentális fogaskerékszerű csavartestek szintén a kerámiában rejlő lehetőségeket mutatják be nézőnek, és tárták fel magukat a művészek. Janáky, aki előszeretettel égette bele a kész porcelángyöngyöket a műveit borító mázba, lényegében ezeket a formákat óriásivá növelve alkotta meg.

A Janáky-adomány Békésre érkezésekor és annak akkor még nyilvánosan láto-gatható anyagához készült katalógusában

Janáky Viktor: Fémplasztika (1960-as évek vége; fotó: Kertész Zoltán)

olvasható, hogy 1974-ben Janáky egy négy darabból álló, homorú elemes, porcelángyöngyös művével nagydíjat nyert, és ez az alkotás bekerült a Vallauris-i Kerámia Múzeumba,³ oda, ahova a művész többször is elment alkotótelepre. Ennek egy másolata vagy makettje lehet a szülővárosra hagyott és a kiállításban emblematikusan magasodó mű, mely sajnos mára csak csendesen hirdeti, hogy igenis, megjárhatjuk az utat az értől az óceánig vagy a mesterségtől a művészetig, mert mindez csak tehetség és kitartó munka kérdése.

Részlet Janáky Viktor kiállításából (fotó: Kertész Zoltán)

² A kiállítás 2019. május 10. – augusztus 31-ig volt látható a Békés Városi Jantyik Mátyás Múzeum Békési Galériájában.

³ Bánóczi Zsuzsa: Janáky Viktor. Békés, 2000 (?), 23. o.

► BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ

Kép a falon

Kalász Márton: Annyi ábrándunk

Az újabb magyar líra poétikai kultúrájának rendkívül szerteágazó és mégis összetett versvilágában különleges helyet foglal el Kalász Márton költészete. A 2019-ben 85. életévét betöltő alkotó széles folyamként áradó jelképrendszerével, kétnyelvű gondolatritmust követő szórendjével és évtizedes kihagyás után itt-ott újra rímes, strófákra azonban továbbra sem tagolt szonettjeivel magányos jelenség a kortársi horizonton.

Az Arany János Alapítvány gondozásában ez év őszén megjelent *Annyi ábrándunk* verseskötet félszáz, a költőtől megszokott reflexív, gondolatiságában és megformázásában is formabontó nyelv- és költészetújító verset tartalmaz, Zsille Gábor és Rózsássy Barbara gondozásában. Az elmúlt évek fájdalmas magánéleti eseményeinek hatására született költemények a Kalász-versektől elvárható s önmagukba mélyülő meditatív intellektualizmus egyedi útját járják, egyfelől nem ügyelve az olvasói értelmezés lépéstartásának nehézségeire, másfelől viszont egy követésre ingerlő metafizikai szabadságélmény felmutatásával. Költészeti szuverenitása, unikális szimbolizmusa egyedi frazeológiával párosul. Az önkényesen alakított szórend, a szerzői hangulatingadozáshoz kötött töredeztettség a posztmodern jelentésszóródás példatárává teszi verseit. Erre erősít rá a kötet filozófiai szála, amelynek segítségével a költő az eredeti

értelmezési szinteken messze túllépve áthág minden nyelvi korlátot.

Az öt ciklusra bontott verskorpusz központi verseinek a *Helyszín – kép a falon* és a *Helyszín* című költeményeket tartjuk, amelyek nemcsak a szomorú jelenből fakadó magányos költői életállapotot vetítik elénk, hanem mint valami láthatatlan acélhuzal kötik össze, tartják egyben a kötetet és a majd hét évtizednyi életművet.

A Kalász hálósobájának falán valóságosan is ott függő Frederick Bunsen-alkotás, a *Black Hole*, a választott költőelőd, Friedrich Hölderlin elborult elméjének üvegkockába zárt sötét segélykiáltása mellett a gondolat-sűrítés költői eszközének fekete lyukaként szippantja magába az olvasót. „Ülve, panaszként, néztem ma is kis szobánk e szembe falán – / kedves jó festőm, »de Hölderlined«, értésén, alku kis irónián, / ültünk ott messze városunk fényén – s kép, helyszínen, / »lelkes könyör, fény, bontva: agy«; nagy üvegkocka, mélyén ha pihen, / értelmezted – Frederick, de érthessem, tornyon, szíven elégiák.” (*Helyszín – kép a falon*).

A Hölderlinre emlékező 1996-os *Sötét seb* kötet lélek mélyére vezető „expedíciójához” hasonlóan, jelen kötet önelemző versmeditációi során a költő újfent olyan szintre jut, amelyben a materiális emberi valóság hagyományos formái feloldódnak. Az elvesztett társ – Filippinyi Éva – fájdalmas

hiányát a költő a mondattani hiátusokban tudatosan nem énekli meg, helyét fenn tartja, de üresen hagyja. „Fagy kint, aludni – hátha. / Lélekterepként a léttér belátva, / suttog. Emléknek oly közel – kép, ha fejt ki, éked. / S e homályban meg is lelnénk, ami kivédhet. / Megtalálna szavunk – szívbotlásig, ne szóbotlás csak, / féltedül, itt légy, újra létre lássak.” (Éjszakák). Az újbóli találkozásban elnyerhető vigaszért kiált a kedveshez, még ha „Szomorú [is a] pillanat, mikor / halott az élő támasza.” (*Lét*). Versről versre közelít, keresi a kapcsolódás csatornáit.

Mert az „özvegység gyötrő tudata” (*Pfalzi emlék – Edenkobon*) mellett a test és szellem romló állapota csak marginális kérdés. Az álmatlan, véget érni nem akaró, átvirrasztott éjszakák „panaszstrófáinak” csak az olvasói önzőség örvend, a költőt a magány keserű vers-kifakadásaira készíti. „Virrasztva – nem tudom. / Többé, néhány szó, mit jelent. / Szép arcáért fohászkodom.” (*Keserűség*). Fájdalmának enyhítésére, mint gyógyszer keresi a megfelelő szót, a materia poetica-e. Egyik pillanatban „hímzett görcs”-nek (*Gond*), a következőben a nap egyetlen értelmének látja: „vers: ma a nap.” (*Ábránd*). Egyedül a költészetben véli még felfedezni az egyformán pergő napok értelmét, s önnön poétikai metamorfózisaként írja bele saját speciális átlényegülését a verseibe. „Szürkületben létünk metaforára / szépít.” (*Helyszín*). Verssé válik. S ahogy a jégtábla a hegyről leszakad, és az óceánban feloldódik, úgy jut át a költő e földi létből abba a másikba, ahol a szeretett lény már várja. „Átjutottam

[...] Létünk kontinensnyi lékké leválik –” (*Helyszín*).

Az *Annyi ábrándunk* tehát egyfelől horizontális, vagyis létbe simuló, másfelől – és ez a dominánsabb irány – vertikális, felfelé táguló kötet is. Versei valami originális természetességgel „emelik magasba” a legprofánabb dolgokat, ezzel hitet téve amellett, hogy minden létező képes túlmutatni önmagán. Tárgyiassága paradox módon alanyi, sőt metafizikai értelemben spirituális. Ebben a vonatkozásban a Simon Denis borítóra álmódott római felhőibe burkolózó versekben a költő önfeledő és

önfeledő lélekállapotban látszólag mindentől és mindenkitől búcsúzik. „Remélem, én most már eleget éltem, / mi más lehetne még remélnem, / kellene, minthogy – elhallgatok, / kedveseim, ha mindnyájatoknak üzenetet hagyhatok,” (*Elégia*). Erre a búcsúzásra visszatérő motívumként utalnak többek között a már elhalt rokonokat, barátokat, költőtársakat megidéző látomásos költemények (*Vadon – Emlékezet; Emlék-*

kép – Negyvenhárom; Emlék – Nagyapám; Pótkenyér-elégia, 2016; *Világ* stb.) és az *emlékezet*, az *emlékkép*, az átkelés, a *postazárás*, a *pályaudvar* és az éjszaka szavak.

Kalász azonban váratlanul, az utolsó mondatban, reményre cseréli az ábrándot, küldetéstudata felülemelkedik az „anyag” fájdalmán, s szemét a fenti dolgokra irányítva, további verstermő erőért fohászkodik. „Még, Uram, megtoldhatod.” (*Helyszín*). Az életmű tehát, ahogy a 2017-es monográfia utolsó soraiban e sorok szerzője remélte, sem akkor, sem most nem zárult le.

► KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER

A lélekvándorlás plakátmagánya

Tőzsér Árpád: *Lélekvándor*

A viktoriánus Anglia gondolkodója, Jeremy Bentham átértékeli a büntetés, valamint a börtön kérdéskörét. A maga korában innovatív felvetései amellel foglalnak állást, hogy bizonyos fokig meg kell szüntetni az elszigeteltséget, semmissé tenni a sötét cellákat, eltörölni a láncok, bilincsek használatát. Ideális lenne elérni azt, hogy minden elítélt annak tudatában javuljon és változzon meg, hogy folyamatos megfigyelés alatt tartják. Bentham ötletéből született a panoptikusság, a panoptikum képzetköre. A panoptikum elrendezése kör alakú. A létesítmény által formált kör közepén egy őrtorony áll. Az épület falai közé száműzött emberek üvegzárkákban élnek, és mivel a szóban forgó cellákat napközben természetes fény világítja át, az összes fogoly állandó felügyelet alatt tölti mindennapjait. A XX. század meghatározó francia filozófusa, Michel Foucault *Felügyelet és büntetés* című esszéjében azt sem hallgatja el, hogy a panoptikumok lakóit vastag falak választották el egymástól, ennél fogva egyedül éltek, a megfigyeltségben kibontakozó egyedüllét pedig az individuumok „plakátmagányát” idézte elő. A Pilinszky János által használt hapax legomenon többféle megközelítés alapján vizsgálható. Ha a szó szerinti jelentést járjuk körül, arra a következtetésre jutunk, hogy ezek a hirdetőeszközök a maguk nyilvános elszigeteltségükben válnak a nézés, a megfigyelés aktusának tárgyaivá,

ugyanúgy, ahogy a panoptikumok lakói is a XIX. században.

A ma élők már nem az üvegfalak, hanem sokszor a technika vívmányainak a foglyai. Ezek az elektronikai/technikai cikkek kezelik őket, és tartják használóikat megfigyelés alatt, kisebb, zsebben hordozható panoptikumokat alakítva ki. Tőzsér Árpád legújabb kötetének szerveződését a világ XXI. századi helyzete mentén képelem el.

Tőzsér lírájának egyik meghatározó eleme a püthagorasz lélekvándorlás. Valódi világrajövele előtt az ókori görög gondolkodó a lélekvándorlás négy állomásán ment keresztül. Először Hermész isten fiaként élt. Második életében a Trójánál küzdő Euphorboszban öltött testet a lélek, harmadszor I. Xerxész perzsa király kedvenc eunuchja, Hermetimosz testében kapott helyet. Negyedik élete pedig az Alvilágba is ellátogató bűvár, Pürrhosz számára maradt fenn. Tőzsér legújabb, *Lélekvándor* című kötetének első versét is a számok atyjának szentelte, ugyanakkor a lélekvándor különböző állomásokon történő újjászületése kulcsfontosságú tényező a tőzséri életműben, a költő ugyanis az 1940-es évek végétől az 1950-es évek közepéig meglehetősen hosszú, drámai út- és identitáskezesen ment keresztül: a család 1947-ben Csehszlovákiából Magyarországra menekül, Tőzsér első próbálkozásra visszalép a

pozsonyi egyetemről, majd végigéli ötvenhat eseményeit is. Az életműsorozat 2019-ben napvilágot látott darabja igen sokszínű versgyűjtemény, amelyet a költő hatalmas műveltsége és a munkásságát fémjelző alaposág, felkészültség, nem utolsósorban letisztultság formál ezúttal is színvonalassá. Egyfajta visszatekintés a teljes életműre, egy leélt emberéleltre. A könyv lélekvándora újra meg újra megismétlődő életének hatodik állomásán tartózkodik. A ma embere nemegyszer szántsándékkal keresi a

közösségi média felületeinek plakátmagányát. Mindezek ellenére a Tőzsér Árpád által megformált kötetbeli vándor lírikus a panoptikumban sem lesz a monoton életvitel vagy az örület áldozata. Szabadjára engedi gondolatait, és úgy tesz időutazást, hogy a múlt alkotóit és tudósait kortárs problémák pászmái mentén mutatja be. Kötete nyitóversében, amely a gyűjteménnyel azonos címet visel, egy a szépírók esetében ma is aktuális problémát feszeget, mégpedig annak kérdéskörét, hogy meddig

lehet a hatalmaknak tetsző egy alkotás, egyáltalán szabad-e ezeknek megfelelni. Talán Tőzsér Árpád ismeri a legjobban a meghurcoltsággal járó félelmet, a nagyhatalmak alkalmankénti kegyetlenkedését. A nyitóköltemény ugyanis az '56-os forradalom mementójaként olvasható, amikor a húszas évei elején járó Tőzsért a főiskoláról vizsik meghallgatásra alkotótársával, barátjával, Cselényi Lászlóval együtt. „[E]gyszer az Alvilág bugyrait járva, / merengéséből arra riadt, / hogy orra előtt egy kiszáradt fára / akasztva Homéroszt látja. – / Így büntették meg a költőt / az isteneket sértő

sorai miatt –, / fejjel lefelé függött az árva.” (*Lélekvándor*, 7.)

Homérosz büntetéssel lakol amiatt, hogy képtelen az isteneknek tetsző dalokat komponálni, teljesíteni előírtak hitt igényeiket. A költő valóságban is elszenvedett élményei ellenére a vers nem válik tragikussá. Tőzsér az antik irodalom lírikusának nevével játszik, nyelvi humorral vértézve fel művét: „Ó, Püthagorasz, a bölcslet Homérossza / (áthúzza: faturossza), / mi lettél volna költőelődöd nélkül?!” (*Lélekvándor*, 7.)

A verszárlat a keresés jegyében születik meg. Bár saját értelmezésem alapján a kötetegész anyaga a hatodik állomáson tett megfigyeléseken alapszik, Tőzsér ezt mégsem mint biztos állítást hozza felszínre. A költő kíváncsi. A görög gondolkodó kortárs csodálójaként arra vár, hogy Püthagorasz lelke ismét életre keljen valakiben: „Ó, Püthagorasz, boltozatos szép ión földben / szabadult el először egy plusz agyrost, / amelynek köszönhetően / lehattél te egy időben /

lángész, költő és fondor elmész – / kései csodálód kérde: hol vagy most?” (*Lélekvándor*, 8.)

A századunkban megvalósuló panoptikusság mibenléte *Világ-advent* című versében fedezhető fel a leginkább. Bár megszűntek az üvegfogdák tényleges válaszfalai, az internet csillogásán túl szinte mindenki egyedül van, és minden ember vár valamire. A mára már igen tapasztalt Tőzsér Árpádnak az emberiség gondolkodására való rálátása bámulatos. A metaforákat mellőzve értekezik arról, honnan ered

Napkút kiadó, Budapest, 2019

századunk emberének elégedetlensége. Versének témáját köntörfalazás nélkül vezeti fel. Nem titkolózik afelől, hogy minden ember másra vágyik, mint ami adott: „Váramozunk. Megszoktuk. Mindig várunk valamit. / A gyermek a felnőttkort, a felnőtt a megunt kormány / bukását, s az öreg ember a Lét nevű kávéházban ül, s / várja a Főurat, hogy lukas életét kifizethesse. Mosta- / ni váramozásunkról csak ennyit: valahogy immár túl / hosszúra nyúlik. (...) 2017-et írunk. Advent van, a karácsonyi váramozás i- / deje: Ádám s Éva / gyertyája a koszorún már ég, panel- / barlangjaink plafonján az árnyak: sziklakarcok, időn- / ként átrendeződnek.” (*Világ-advent*, 14.) Az elemzett versből feltűnik, hogy Tőzsért továbbra is foglalkoztatja a széthullás, amelynek 1997-es, *Leviticus* című kötetében is hangot ad. *A Gomböntő kanálában* Peer Gyntje ugyanis világtalanul, darabokban ketyeg tovább: „Csak Peer Gynt ketyeg tovább / most immár darabokban.” (*A Gomböntő kanálában*, 7.)

A *Deborah avagy az Éden szíve* című verset a kötet egyik legkiemelkedőbb darabjának tartom. Az alkotás John Milton XIX. szonettjének továbbgondolásaként is értelmezhető. A látásától megfosztott költő lánya, Deborah diktálás után írja tovább apja életművének legismertebb darabját, az *Elveszett Paradicsomot*, ezáltal válva az *Édenkert* szívévé. Tőzsér versében linearitásra törekszik, ez a linearitás pedig fokozatossággal társul. A mű felütésében megjelenő tájleírás a belső terek felé, majd Milton lányának gondolati időterébe kalauzolja az olvasót. Hosszúsága ellenére nem válik vontatottá a vers. Az őszreprezentáció a ráhangolódás hatékonyságát segíti elő: „Az ősz mindig ugyanúgy jön: ködök, / túlbuzgó havak, korai hóesések, / araszoló vaksi lovak az utcán, / az út mentén szellemllekek a fák, / s az ablakokra holt

levél tapad. –” (*Deborah avagy az Éden szíve*, 16.)

A lélek kifejezés, valamint a holt jelző használata kimerítettsége folytán sok esetben problematikusá válhat, Tőzsér Árpád mégis úgy építi be ezeket versébe, hogy a közhelyesség stigmája nélkül válnak a melankólia és a líraiság építőelemeivé, mi több a holt levél a vers központi motívuma lesz. Milton lánya holt levélként beszél önmagáról, aki apja árnyékában, mint a nagy költő írnoke sárgult el, és hullt le a fáról: „Deborah vagyok, John Milton leánya, / holt levél a kései századoknak, / mely nagy fáról hullt, de maga kicsi” (*Deborah avagy az Éden szíve*, 16.)

A *Lélekvándorban* megjelenő versek közül ez alkotás egyike azoknak, amelyekben feloldódik a megfigyeltség, a panoptikusság képzetköréből pedig a magány és az elszigeteltség válik dominánssá. A lány már-már egyesül apja szellemével, de mindvégig alárendelt marad és magányos: „Deborah, a költő Milton leánya, ki, bár / nem tudja, maga is poéta, mélyben kojtoló / kételyekkel – már álmában is az Elveszett / Paradicsomot írja, illetve másolja persze. / Az apja diktál, ő ír, de azt is mondhatnánk: / valami fehér tűz lapjairól másol” (*Deborah avagy az Éden szíve*, 17.)

A komoly hangvételi és elgondolkodtató poémák mellett a már korábban tárgyalt humor, játékosság is fontos szerephez jut az új kötetben. A *Piroska szerelme* (apokrif strófák Toldi szerelméhez) című alkotásában Tőzsér Arany Jánosnak az utókor számára ismeretlen erotikus verseit rekonstruálja, amelyben Károly király felesége és Rozgonyi Piroska leszbikus románcát írja le. Az elemzett versben képviselt népies vonal talán még Illyés Gyula Tőzsérre gyakorolt hatásának eredményeként is értelmezhető. „Este Piroskához odafut az ágyba, / Cseppet se törődve, hogy a szűz hold

látja; / odafeküdt mellé csókolta, ölelte; / két telt-fehér mellét pirosra lehellte. / Az ártatlan leányt szinte lerohanja, / majd dédeli, mint rég tette vele anyja. / Értsd: a jó Piroska mindezt így gondolta! / Megtévesztette az Örzse női volta.” (*Piroska szerelme*, 33.)

Tőzsér Árpád költészetében fontos szerep jut az elődök és alkotótársak versben való portretizálásának is. Legújabb kötetének *A három Dezső* című verse a múlt század első felének jelentős alkotója, Szomory Dezső emlékét őrzi. A Tőzsér-féle emlékezés viszont korántsem gyászos vagy pátosz-

szal átítatott. Sokkal jellemzőbb rá a nyelvi játékosság, a derű: „Ez ő, / Szomory Dezső / s a legendás monoklija. / Más népfí, / ő polgárfí: / Pestnek fia.” (*A három Dezső*, 39.)

Tőzsér lélekvándorán keresztül rengeteg ajtó nyílik meg, és számtalan út tárul fel az olvasó előtt. A kötet darabjai közt barangoló személy a reinkarnáció hatodik állomásán leledző psziché titkos cellatársává válik, akit a mitológia, a szerelem, a kiszolgáltatottság, valamint az emlékezés univerzumába kalauzolnak el a jelenkor panoptikumának falai közül.

BMZ / Baji Miklós Zoltán: Egekből érkezvén, a Tudás Fájára Feszítve / diptichon (2019; olaj, akril, vászon; 160x276 cm; fotó: Koncz Gábor)

► FAZEKAS SÁNDOR

Kis magyar rendszergazdák

Bödöcs Tibor: *Meg se kínáltak*

Bödöcs Tibor immár jelenség. Nagyon izgalmas, ahogyan a kulturális térben mozog, az erre adott reakciók pedig rettentően tanulságosak. Az irodalmi, illetve kulturális közeg – valljuk meg férfiasan – nem nagyon tud vele mit kezdeni. Első könyvével egy csapásra a piac legtöbb példányt eladó szereplőjévé vált (utcahosszal), és ezt sokan nehezen tudják neki megbocsájtani. Az irodalmár elit köreiből nem ritkán kíséri fanyalgás – Nádas Péter negatív reakciója az őt karikírozó Bödöcs-paródiára szimpotomatikusnak is tekinthető –, miközben az olvasók szabályosan megőrülnek érte. Noha alig egy hónapja jelent meg a második kötete, már az első reakciók is hasonló megosztottságot mutatnak. A magas irodalom szempontjából kritizálják a könyvet, pedig az ő célja és közönsége más, mint, mondjuk, Krasznahorkai Lászlóé. Gazdálkodik a jelenlétével, az idejével, évekre előre megtervezi a lépéseit, minden interjúja tudatos üzenetet hordoz. Ilyen a könyv is. Bödöcs betartotta a regényírók mindenkor arany-szabályát: arról írj, amit a legjobban ismersz. A helyzetek, a mondatok, a poénok a vidéki magyar valóságból fakadnak, mégis megemelte, aládúcolta a szerző a képzőművészet, az irodalom, a közélet és a popkultúra elemeivel; az irodalomkedvelő olvasó amolyan „pop-posztmodern” irodalmi kollázsként is olvashatja a művet, a képzőművészet pedig szintén átjárja a sorokat. Van

benne egy kis magyar politikatörténet, abból a korból, amikor még Kádár volt a rendszergazda, aztán harsány színekkel a váltás diszkrét mámora következik (az a szakasz nyomokban Zámbo Jimmyt is tartalmaz), majd a jelen meghatározó politikusai is feltűnnek, köztük a „Kicsi”, ahogyan ő nevezi. Helyenként talán túlságosan belemegy ebbe a témába, de ez ízlés kérdése, meg aztán az is igaz, hogy itt nem egy politológus kezében van a mikrofon, vagyis hát a kisfröccs. A vidéki melós perspektívájából látjuk az eseményeket, akit „meg se kínáltak” lehetőséggel, pedig igény lett volna rá. Csak hát másképpen alakult. Valahogy elment mellettük minden esély.

A szöveg váza egy végtelenül szomorú, lassú lepusztulástörténet, tokkal-vonóval, azaz alkoholizmussal, válással, rákkal, de hát közben meg folyamatosan történik valami érdekes, és a szöveg vicces. A szerző azt mondta egyik interjújában, hogy Thuróczy Szabolcs hangján megy a fejében a kötetben olvasható egyszemélyes műsor, az én fejemben azonban Pepin bácsi hangján megy a sztori, azaz a *Sörgyári capriccio* felejthetetlen karakterét szinkronizáló Kern Andrással. „Unatkozik?! Vásároljon mosómedvét!” Merthogy persze, amint azt várni lehetett, Hrabal sokat segít a karakter stílusának kialakításában. Rengeteg ismerős története van a számunkra; aki beszélt már hasonló szabású karakterrel, az tudja, a fi-

gura mennyire hiteles. Becsapós a dolog, hiszen bár nyilván sok fiktív sztori is belekerül, maguk a történetek is sokszor hitelesek, hiszen időnként saját élményanyagát dolgozza bele a karakterbe (mint londoni útjának élményeit, például). Itt pedig felmerülhet az olvasóban a kérdés, hogy Oszkár meddig Ferus, és honnantól Bödöcs? Erre mindenkinek meglehet a maga verziója. Anekdotafüzért hallhatunk, amelyből a kis magyar valóság megannyi eleme köszön vissza, egy szokatlan nézőpontból, és

vicces megvilágításban. Ott is poénos, ahol pedig nem feltétlenül kellene annak lennie, ugyanakkor annak örvendtem, hogy kapunk némi kisfröccsbe pácolt, ironikus életfilozófiát is. Az iróniára és az öniróniára különösen nagy szükség van manapság. Hiánycikk, némiképp még az irodalmi piacon is. A szerző önnön nagyszerűségébe és fontosságába vetett hit nem tolakszik az arcunkba.

A humorbonbonok, -labdacsok, -pasztillák mögött azonban van komoly mondandója is a könyvnek. Hangot ad egy olyan társadalmi réteg-

nek, amely meglehetősen széles, ugyanakkor a kultúrában alig-alig jelenik meg. A vidéki melós nemigen kapott mikrofont mostanában, s ahogyan a kötet beharangozóját olvastam, nagyon megörültem egy lehetőségnek, amely felé még jobban elmehetett volna a szöveg. Nagy hagyománya van a magyar irodalomban a magyar falut látszólag hipernaturalista módon, valójában személyes sérelmekből táplálkozóan gya-

lázni, mint kulturális értelemben terméketlen földet, ahol a mélyszegénység kiirtotta az emberi érzést a közösség minden egyes tagjából. Akik ezt megírták, mind ebből a „terméketlen” talajból sarjadtak ki mégis. Borbély Szilárd *Nincstelenekje* volt ennek az itt most némiképp sommásan jellemzett irányzatnak a legutóbbi képviselője; tudjuk, hogy milyen tragikus volt a sorsa, de a magyar vidék azért nem csak ilyen. Milbacher Róbert regénye, a *Szűz Mária jegyese* is derűsebb képet fest a vidéki ma-

gyar valóságról, Bödöcs pedig, bár könnyedebbre veszi a műfajt: figurája szerethető, és képes a szeretetre. (Szálinger Balázs remek fülszövege is ez utóbbi vonásra irányítja az olvasó figyelmét.) A kötet narrátora persze egyáltalán nem harcos prédikátor-térítő, aki sulykolni szeretné saját igazát, inkább csak egy falusi kocsmásteraszán üldögélő idősödő melósra emlékeztet, aki kedvesen és kicsit piásan elmeséli, mi a helyzet, de nem akar beléptetni bennünket az egyházba, vagy, mondjuk, valamelyik párt-

ba. Szép és elgondolkodtató olvasmány is lehetne, bár a folyamatos poénzuhatag néha gátolja a sötétebb tartalmak kibontását, de így is jó, és így nyilván „jobban csúszik”.

Ez a könyv remek mű, de azért talán nem remekmű. „Ha [...] egy képpel kellene jellemeznem népem lelkét, ez lenne az, ez a szofi marbis dobozban.” Számos jó mondat, pontos helyzet, egy jó karakter, amelynek saját nyelve van, éles blendéjű va-

Helikon Kiadó, Budapest, 2019

Hazudni magunknak történelmet

Végel László: *Temetetlen múltunk. Önéletrajzi regény*

A város, Újvidék (Neoplanta–Novi Sad–Neusatz) történetét a betelepültek szemszögéből elbeszélő Lazo Pavletić szerb fiákeres mellett ott ül, s nemcsak hallgatja, hanem a történetek viszszerképét/tükrét, azaz saját verzióját is elénk tárja, elmondja az író-elbeszélő. De nemcsak ebben, a városregénynek aposztrofált művében, hanem a(z) – összefüggéseik, utalásaik, narratív egyezéseik révén trilógiaként is értelmezett – három regény (*Bűnhődés*, *Neoplanta*, *avagy az Ígéret Földje*, *Balkáni szépség*, *avagy Slemil fattyúja*) első darabjában is ez az író meséli el úti élményeit, veti papírra naplójegyzeteit, s mintha

a *Balkáni szépség* elbeszélőjének, Slemil Ferencnek a monológjait is ez az író hallgatná a luxusszálló teraszán, hogy később regénnyé formázza azokat, majd egy Forman-filmhez hasonlatos lezárással léptesse ki narrátorát a regényből: Slemil felgyűjtja az elbeszélés központi terét képező műhelyt, vele a már rég elhunyt Lazo Pavletić ki tudja, honnan és hogyan az udvarra került (véltetően: szimbolikus jelentése

miatt az elbeszélő helyezte oda) fiákerét is, véget vetve ezáltal az elbeszélésfolyamnak.

A *Neoplanta* egyik jelenetében az apa alakja is feltűnik: tizenöt éves fiával (a majdani íróval) épp Újvidékre érkezett. Kerékpáron tették meg a városba vezető mintegy 30 kilométeres utat, hogy a fiú gimnáziumba iratkozzon, de a – regény elbeszélői (az író és a fiákeres) által Nagy Hazugságok Térének nevezett – Szabadság téren egy partizánfilm forgatásának jelenetei állják útjukat. Azért fontos mozzanat ez, mert épp ezen az úton merül fel apa és fia között, még hozzá vita tárgyaként, magyar identitásuk kérdéses mivolta: „Voltaképpen mik is vagyunk mi? – kérdeztem apámat. Természetesen magyarok. Akkor miért nem élünk Magyarországon?” (Végel 2013, 32).

Az apát *Temetetlen múltunk* című – argumentáltan önéletrajzi – regényének nyitó jelenetében látjuk viszont. Filmszerű kép: a városszélről az utcák sártengerén át keresztelőre megy a család. A *Neoplanta*-epizódhoz képest értelemszerűen 15 évvel korábbi időszakot, vagyis az idézett diskurzus múltjának egy darabját rögzíti az

Noran Libro Kiadó, Budapest, 2019

lóságábrázolás, önirónia, társadalmi problémák könnyed hangnemben való felvetése: sok minden viszi ezt a könyvet, és nem kell nagy jóstehetség hozzá, hogy megmondjuk: ez is bestseller lesz. Én azonban, hálátlan módon, már várom a harmadikat: több karaktert (nőket is, nem csupán néma szereplőként), fordultatos cselekményt és minden fontos karakternek saját nyelvet kérek majd; az útnak nincs vége. A fejlődés megkérdőjelezhetetlen, a könyv jó, könnyed, ugyanakkor tartalmas és üdítő olvasmány. De hát a szerző maximalizmusa jelen esetben átragadt a kritikusra is. A már korábban kialakított munkamódszer szerint, ha nem jön közbe semmi, az a könyv két év múlva, 2021 őszén fog megérkezni. Bízom benne, hogy még jobb lesz, hiszen a már – többszörösen – megidézett nagyság, Esterházy szép szavaival élve: bizonyos szint fölött nem megyünk egy bizonyos szint alá.

Bödöcs fejlődése egyedi utat jár be, és nem követ külső szabályokat; ars poeticája jól kiolvasható az utolsó fejezetekből. Itt a szereplő és a narrátor közötti válaszfal izgalmasan áttetszővé válik. „Kezedben van a tolvajkulcs, a vallomásom”, írja, a kritikus pedig nem másolja ide a vonatkozó oldalakat, nem is rántja őket néhány jól hangzó, sommás summázatba. Most úgy érzi, nem ez a dolga, inkább figyelmeztet: a könnyed

és felszínesnek tűnő fecsegés fölött – akár csak a korábban felidézett nagy elődök esetében – itt is komoly mondanivalók sejlenek fel. Célja azonban mégis a tömegigények kielégítése elsősorban: nekik szivárogtat valamit a magaskultúrából, emészthető és könnyen befogadható formában. Nézetem szerint ez a program teljességgel védhető, még ha nagy támadási felületet ad is az ún. „igényes” kritikusok számára. Az ő igényességük abban áll, hogy idejétmúlt sémáikba igyekeznek gyömöszölni Bödöcsöt, majd pedig ledorongolják, hogy nem fér bele. Hát, igen. Ezen az úton még nem jártak előtte, Hofi sem. Kéretik a cenzori szigort kissé visszább venni, és figyelemmel lenni arra, hogy Bödöcs az az ember, aki Esterházy után újra képes volt bedobni a köztudatba Hrabal nevét, és már az első könyvével is szinte populáris irányba végrehajtott kultúrmissziót teljesített. A sok ezer olvasó pedig hadd mélyedjen el az előnyökben! Ha valaki csupán szórakozik rajta egy jót, mindezen megfontolásokat mellőzve, azzal sincsen az égvilágon semmi probléma. Talán így értendő Magyar Oszkár megjegyzése: a kritikusok véleménye nem érdekli. Az eddigi reakciókat látva van némi igaza, hiszen vagy ledorongolják, vagy az egekbe magasztalják a munkáját. Az olvasók azonban imádják – és ez a lényeg.

ábrázolt pillanat. A perspektíva, ahonnan ezt a múltbéli képet látjuk, filmszerűen kidolgozott: totál plán, minek következtében a sáros, falusias utcákon a templom felé araszoló menet alig látszik ki a tájból. Elvont értelemben: semmivé törpül sorsa a térség nyomasztó és ellentmondásos történelmében, de az akkori jelen politikai viharfelhői közepette is. „Születésem napján, 1941. február elsején hevesen csapkodtak a villámok, az európai politikusok végre-valahára megelégtették a hiábavaló futkározásokat, [...] belátták, kénytelenek felkészülni a háborúra.” (Végel 2019, 9).

Hayden White 1973-ban napvilágot látott *Metahistory*, magyarra *A történelem terhe* (1997) címmel fordított monográfiájának alapján beszél az irodalomtörténet (a történelemtudomány nemtetszése mellett) a múlt többféle történelmének képzetéről, miszerint „múlt csak egy van, de arról többféle történelem szól”.¹ Erről, az uralkodó ideológiák által örökösén meghamisított (délnyugati magyar) történelemről alkot narratívákat Végel László önéletrajzi regénye, de ennek a múltnak tágabb, egy város történetének kontextusában való megjelenítése képezi trilógiaként említett regényeinek tárgyát is. Ám amíg az előző regényekben anekdoták sorozatába oldódik a térségi sors tragikomikuma, addig a *Temetetlen múltunk*ban sokkal komorabb, humortalanabb képét látjuk az itteni nemzeti közösségek 20. századi történetének. Persze van a hazugságnak és a demagógiának olyan változata is, amely – mint a *Neoplantában* és a *Balkáni szépség* című részben – a *Temetetlen múltunk*ban is csak az abszurd révén jeleníthető meg. Kiemelkedő példái ennek Végel regényében azok a bejegyzések, amelyek arról szólnak, hogy a kilencvenes évek

közepének „megengedőbb” légkörében újra megjelennek Vajdaságban a magyarországi politikusok, pártfunkcionáriusok, és hazafias szónoklatokat tartanak:

„Az óbecsei mozi termében egy kisgazda politikus Trianonról szónokolt. Az idős, hetven év körüli emberek megilletődve hallgatták a kisgazdát, szemük káprázott, végre nemcsak a tévé képernyőjén láttak magyarországi politikust, hanem élőben is.

Nevére nem emlékszem, de mondataira igen: harciasan ismételte, hogy pártja szívéen viseli a szenvedő magyar kisebbség ügyét, közben annyira hevületbe jött, hogy a zakóját a székre dobva harsány hangon szónokolt, sokat gesztikulált és kezét időnként teátrálisan a szívére helyezte. Pontosan olyan volt, mint a nagy népszerűségnek örvendő vidéki dilettáns színészek. [...] A végén annyira fellelkesedett, hogy mellényét is a székre dobva bejelentette, választási győzelme után pártja gyógyítani fogja a trianoni sebeket. *Elővigyázatos* maradt, mert nem ejtett ki a száján egyetlen irredenta mondatot sem, határmódosításra sem célzott, óvatos duhaj volt, ki tudja, lehet, hogy a szerb rendőrségtől tartott. Az éberség sosem árt, gondolta a nagy hazafi, ezért csak annyit sejtetett, hogy *sebhelyekről* van szó, igen, ezeket a sebeket *gyógyítják* majd, ígérte, majd hirtelen abbahagyta a szónoklatot, megállt az emelvény közepén és diadalittasan várta a tapsot, ellenben szavait halálos csend követte, a jelenlevők nem tapsolták, viszont több idős férfi szemében könnycseppeket pillantottam meg.” (36–37.)

Nemzeti narratívák konstans tartalma a dicsőséges múltból szóló diskurzus; hagyományos, jellegzetesen 19. századi felfogások szerint egy nemzet létét ez a hősi múlt legitimálja. A nemzeti, de regionális irodalmakban is ódai, illetve eposzi karakterű szövegekben (pl. hőségeken vagy a történelmi regény változataiban) nyer formát a

múlt heroikus karaktereinek, eseményeinek utánképzése, kifejtése. Ezeknek hiányában a politikai és a vele összefüggő irodalmi diskurzusban is beindul(hat) a legendásítás, rosszabb esetben a történelemhamisítás folyamata. Például: középszerű lektűrökben amerikai thrillerhősök „rohángásznak” a vajdasági pusztákon. Miközben a hitelességteremtő mértéket csak igen keveseknek sikerült megtartaniuk. Gion Nándornak, talán, a Rojtos Gallai – meg a Török Ádám-féle falusi pikarók ellentmondásos alakjának megformálásával – mindenféle történelemalakító hérosziság ábrázolása nélkül.

A *Temetetlen múltunk* ilyen értelemben „ellenregény”; leszámolás a múltból, a saját nemzedékről és a jelenről alkotott hamis ideálképekkel: „A hős magyar kisebbségről szóló történetek csak az újabb kori újdonsült hazafias regényekben olvashatók, meg a kispolgári szalonokban terjed a híre, csak olyankor emlegetjük, amikor meglátogatnak bennünket a pesti urak, akiknek a helyi új magyar urak arról papolnak, hogy milyen nagy ellenállók voltunk. Ezt suttogják a nagyságos asszonyok a magyar konzulok fülébe, megmutattuk a szerbeknek, hogy nem engedünk a negyvennyolcból; ám ebből egy szó sem igaz, nem, nem voltak hősök az elcsatolt magyarok, amit különösen tisztelen bennük, mi sem vagyunk azok, csak hősködnünk, csak színészködnünk és szerepet játszunk a pesti zsöllyék előtt.” (27–28.)

A családi múlt mellett igen jelentős teret kap a regényben Végel László saját, általa (pl. a *Peremvidéki élet* címen 2000-ben megjelent esszéjében, *Parainézis* című 2003-as regényében) „eltékozolt” nemzedéknek nevezett korosztálya kiábrándulástörténete is. Kellő tájékozottsággal, de hiányában kevés utánanézéssel is könnyen feloldhatók azok

az utalások, allúziók és elhallgatott nevek, amelyek az önéletrajzi regény emlékezet alakította szövetében felbukkannak. Nem is ennek, vagyis az eljárás természetének, hanem a kivételt jelentő gondolatnak érdemes „utánamenni”, megfigyeltetését megkísérlni: például Tolnai Ottó nevesítése okainak. Az egyik ok nyilvánvalóan a nemzedéki ironia, a „szellem gerillái”-magatartás közös nevezője, amiről a következőket írja: „Az 1968 utáni néhány évben, egészen 1971-ig reménykedtem, hátha rendbe jönnek a dolgok. Az újvidéki Futaki utca platánfái alatt Tolnai Ottóval kóboroltunk és az elsőnemzedékesek reményeivel elhitettük magunkkal, hogy a csoda karnyújtásnyira van. *Felcsendültek a gerilladalogok*, és biztosak voltunk benne, hogy nem lövik szét a történelmünket.”² (209.) A másik inkább befogadói „fejek”-ben nyer értelmet és alakot. Ennek az ironikus magatartásnak ugyanis – igaz, különböző regénynyelvek révén kifejezést nyerve – nagyon hasonló kimenetét, végkifejletét ismerjük fel a két életműben. Tolnai Ottó *Pompeji szerelmesek. Fejezetek az Infaustusból* (2007) című regényében, vagy életműsorozatának *Szemérmékszerek – A két steril pohár* (2018) című darabjában, illetve Végel László említett regénytrilógiájában, különösen a *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja* című részben csupa jámbor, becsapott, bókászó kisember, peremre szorult figura, outsider „evickél” a történelem bácskai „vizein”. Nem James Bond. Hogy én is „elhintsek” egy olvasói allúziót!

A népköltészet kapcsán szokott elhangzani a sokféle definiáló szándék között az a meghatározás, hogy a „történelem alatti”,

¹ Számos irodalomtörténeti tanulmányban olvashatni ezt a kitélt (Hayden White-tól Szegedy-Maszácz Mihályig), ezért lehetetlen pontosan meghivatkozni.

² Végel László 1968-ban írt egy tanulmányt is Tolnai Ottó költészetéről, amelyben ennek a – később naivvá minősült – magatartásnak, az ironikus távolságtartásnak elméleti oldalát írja le és értelmezi (Végel László: *Tolnai Ottó költészete*. Hid, 1968. 4., 448–458).

Az olvasás felelőssége

Bence Erika: *Utazások Posztmonarchiában: Kulturális kontextusok. Elemzések, bírálatok a magyar irodalom köréből*

Ahogy az ismeret nem azonos a tudással, az olvasás sem pusztán az ismeretek megszerzésére szolgál. Az olvasás, mint a létösszefüggések értelmező feltárása, s ekképp a léttapasztalat tematizálása, a *phronesisz*, azaz a szituációhoz alkalmazkodó tudás,¹ az abba való begyakorlás lehetőségét adja az ember számára. Bence Erika *Utazások Posztmonarchiában* című tanulmánygyűjteménye egyszerre ad betekintést a határoltság feszültségébe, az irodalmi beszédmódok és szempontok sokrétűségébe, valamint az egyéni sors történet drámájába. Teszi ezt anélkül, hogy ismereteinek demonstrációját, vagy az olvasás tapasztalatának patetikussá válását célozná. Bence Erika e kötete is az olvasás felelőssége mellett tesz tanúságot, vagyis azon belátás mellett, hogy a tapasztalat történetisége és az elbeszélés sajátossága önálló, egyéni

meggondolást kíván. Nem elégedhetünk meg az előre adott válaszokkal, s nem védekezhetünk a megrendítő tapasztalattól való elzárkózással. A történetiség értelmezéséért, narratívájának eszmélő feltárásáért felelősséget kell vállalnunk, hogy így őrizhessük a sors közössé vált tapasztalatát, s e tapasztalatból fakadó történeti tudást.

Jóllehet a kötet hat fejezete „műfaji és tematikai elvek mentén” (7) jött létre, a történeti tapasztalat, az irodalmi narratíva és a személyes sors kérdései összefonódott szálakként vezetnek az olvasót a tanulmányok és kritikák csapásain. A kötetben szereplő írások egyik meghatározó vizsgálódási horizontja a történetiség tematizációja az irodalmi narratíva által. Legyen az történelmi regény, napló, emlékkötet vagy trilógia, a nemzeti/népi identitás, a határoltság és liminalitás, valamint a háború sorseseeményt képező tapasztalata csakis a szövegvilágok terében nyer jelentőséget. A szerző nem törekszik arra, hogy az olvasót egy meghatározott politikai/ideo-

Életjel Könyvek, Szabadka, 2018

¹ Bacsó Béla, Hans-Georg Gadamer Arisztotelész-olvasata. In: *Az elmélet elmélete: Filozófiai és művészetelméleti írások* (Budapest: Kijárat, 2009), 47. o.

vagyis a történelmet nem alakító rétegek művészete, költészete. Ez a meghatározás jutott eszembe a *Temetetlen múltunk* olvasása során, amikor az elbeszélő arról beszél, hogy ott, azon az ominózus becsei előadásán, a moziteremben a „történelem kitaszítottjai” ültek és könnyeztek. Akik nem tapsoltak, mert sohasem voltak hősök. Az önéletrajz egyik lefontosabb, a szövegből tipográfiailag is kiemelkedő mondata: „*A nagyapák szolgáltak, tűrtek és – túléltek: maradtak a szülőföldön.*” (28.)

Több bejegyzésében és írásában (*Mozgó Világ, napló.org*) is azt írja a szerző, hogy „rossz közérzet”-tel formázta ezt a regényét, amelyben családja három nemzedékének történetét meséli el. Ez a dehonesztáló érzés az olvasóra is „átragad”, különösen akkor, ha a múlt tanulságainak jelenre mutató aktualitását értelmezi. „Apám nemzedéke ünneplőben, fehér ingben és sötét öltöny-

ben siratta Trianont.” (37.) De korántsem úgy, s azért, miként azt a moziterem demagóg szónokai gondolták. Vagy amiképpen most interpretálják a történetet.

Ha másban nem is, de ebben a magatartásban erőteljesen felismerhető a saját történelem, a heroizmus nélküli sors vállalásának ünnepi pillanata. Azt is mondhatnánk: „ünneplőruhás” története. A Gion-regényekből is tudjuk, hogy a bácskai kisember ritkán ölt magára ünneplőt, de azt tudja, hogy sorsa nehéz pillanataiban fehér ingben, zakóban, vasalt nadrágban illik megjelenni.

A keresztelőre tartó menettel veszi kezdetét az elbeszélő ún. társadalmi élete. Az apa alakja itt újonnan készült öltönyben látható. Később, életében, csak egyszer jelenik meg ilyen öltözetben: a lánya esküvőjén. Aztán temetésekor „abba öltöztették.” (33.) Azt az ominózus óbecsei előadást nem érte meg.

lógiai szemszög felvételére készítse, s hogy e szemszögből aztán kísérletet tegyen egy meghatározott olvasat kizárólagossá tételére. Éppen azt célozza, hogy a szövegek beszéd-módjain, azok megszólaltatásán keresztül rálátást engedjen egy-egy történeti-kulturális kontextus árnyaltságára, valamint az egyéni állásfoglalásban rejlő viszonylatok összetettségére. Bence Erika értelmezései soha nem egy történeti kor leleteként tüntetik föl az irodalmi műveket. Megközelítésében olyan művészi képződményekről van szó, melyek a „sorstörténetet” a maguk sajátlagos és egyéni tapasztalatában teszik olvashatóvá és értelmezhetővé. Az *Ahogy egy életmű újraolvassa önmagát* című tanulmány fogalmaz a *Reb Áncsli és más avasi zsidókról szóló széphistóriák* kapcsán:

„Vallomás, idegen, különleges – ez az a fogalomhármasság, amely a *Reb Áncsli* poétikai eljárásait működteti. A vallomásosság az elbeszélő önreflexív, lírai attitűdjéből, az idegenség a megjelenített közösségi létforma topográfiai és kulturális elszigeteltségéből, a különlegesség/mátság vallási hagyományaiból következik. [...] [A] *Reb Áncsli* előhangjában hangsúlyozza beszédmódjának vallomásos, emlékező jellegét, vállalja a tartalmakkal való azonosulás lírikus magatartását, a szüleinek és családjának, a kiscseri zsidó közösségnek való emlékkállítás gesztusát.” (66.)

A sorstörténet és a történetiség tapasztalatának az irodalmi képződményben történő felmutatása ugyanakkor részletes kontextualizációval jár együtt Bence Erika olvasatában. Legyen az vallási, kulturális, vagy intertextuális kontextus, az irodalmi mű történeti helyének kijelölése pontos és részletes. Ekképp az értelmezés nemcsak a történeti tapasztalat sajátlagos feltárásának lehetőségét adja, hanem a mű történeti jelentőségét illetően is fontos adalékul szolgál.

Jelentős szerepet kap az írásokban az irodalmi narratívát meghatározó motívumok,

szimbólumok, diszkurzív alakzatok feltárása is. Azaz a szöveget szeizmografikusan észlelő olvasat a beszédalakzatok dinamikáját is megmutatja, ekképp betekintést engedve abba, ahogyan az irodalmi mű teret ad az értelemösszefüggések változásban-létének, s ahogy egyszersmind megképzí e diszkurzív dinamikát. Végel László *Neoplanta, avagy az Ígért Földje* című regénye kapcsán Bence Erika ekképp fogalmaz:

„A regény több szempontból (a fiákeres, az író és egy háttérben működő, semleges elbeszélői hang által is) közvetített és több változatban elmondott anekdoták sorozata, amelyek mögül csak lassan, részleteiben, az összefüggések hálózatából kikövetkeztethető konzekvenciák révén rajzolódik ki előttünk a[z] [...] [igazság].” (101.)

A diszkurzív alakzatok sorseseményekbe, sorstörténetekbe ágyazott feltárása mindenkor az olvasat felelősségének fényében történik, vagyis annak szem előtt tartásával, hogy az irodalmi mű hogyan ad lehetőséget a mások sorsában való részt vállalásra, s ezáltal a közös sorssá vált közös tudás őrzésének lehetőségére. Bence Erika írásai ily módon együttérző olvasásra tanítanak, arra, hogy a tudás olykor kínzó érintettséggel is jár. E kínzó érintettség azonban mégis arra készteti, arra tanítja az embert, hogy differenciáltabban lássa és értelmezze mind a volt világ történetiségét, mind a mindennapi történések látszólagos egyértelműségét. Midőn ez a készítés egy meghatározott irányultsággá, attitűddé válik, a motívumok, fogalmak, szimbólumok árnyaltabbá válásának, sokrétű összefüggéseinek nyomon követése is az olvasás felelősségének részét képezi. A következő idézet a *Kontra Ferenc Idegen-trilógiájának (vajdasági) irodalmi kontextusa* című tanulmányban olvasható:

„Mindemellett számos más motívum, szöveg- és képi utalás is összekapcsolja az *Idegen-trilógia* korábban önálló darabjait.

Az utazás toposzának következmény-jelentései, mint amilyen a távozás, elszakadás, ismeretlenbe veszettség képzei, illetve léthelyzete *A kastély kutyái* – erőteljesen esszéisztikus, metaforikus, szuggesztív –, a későbbiekhez képest pretextusként értelmezhető világában is megjelenik, miként az otthonvesztés – idegenné válás – halálba érkezés jelentésláncolata is.” (111.)

A személyes sors irodalmi tapasztalatának jellegét ugyancsak a diskurzus alakzatokban feltáruló létviszonylatok jelölik ki. A szövegvilágok rajzolják meg a karaktert, mely történetisége s ekképp sorsa által érinti az olvasót. A karakter jellegének láttatását a szövegeken keresztül, történetének és sorsának milyenségét Bence Erika írásai nemcsak szem előtt tartják, hanem számos esetben a középpontba helyezik. Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni naplója kapcsán a következő belátás fogalmazódik meg:

„S noha a házasságukon belüli nyitottságról és toleranciáról szóló képet Gyarmati Fanni maga formálja és gerjeszti – elsősorban a külvilág felé –, a mai olvasó számára és az elmúlt hét évtized nyújtotta rálátás, illet-

ve a megváltozott gondolkodás adta szempontok érvényében inkább azt érzékeljük, a naplóból az látszik, hogy a feleség számára ez inkább valamiféle csapdát jelentett, védekezési mechanizmust, a valós ellenérzések és sértődöttség palástolását.” (165.)

A kínzó, olykor kínos érintettség a másik sorsa által Bence Erika írásaiban nem válik esztétizálttá, nem marad meg valamely a hétköznapi létet nem érintő drámai szituáció távolságában. Azt érezzük, hogy ez az irodalmi mű szövegében, az irodalom kontextusában feltáruló sors akár a miénk is lehetne, a miénk is lehetett volna. S ha feltesszük a kérdést, hogy ez az érzés miből fakad, azt a választ adhatjuk rá, hogy az olvasás felelősségéből. Annak tapasztalatából, hogy a közös történeti világunk és a szövegvilágok metszetében a megrendítő tapasztalat elől történő együttérző ki nem térés a mindenkori világba vetettségünk felismerését adja. S csak az képes a *phronétikus* tudás által el-sajátítottá válni, aki, mint Bence Erika, az olvasás e felelősségét tanúsítja.

Az előző számunk tartalmából

Kántor Péter, Szálanger Balázs, Szócs Géza, Bék Timur, Gál Ferenc, Lövétei Lázár László, Závada Péter, Zalán Tibor versei

Kiss Benedek, Abafáy-Deák Csillag novellája

Tóth Krisztina versei, Várfalvy Emőke meséje a Papírhajó rovatban (gyermekirodalom)

Nagy András, Fábián Annamária és Nádasdy Ádám Shakespeare-tanulmányai

Szil Ágnes beszélgetése Nádasdy Ádámmal

Gyarmati Gabriella, Nagy Imre és Albrecht Júlia tanulmányai az 50 éves Gyulai Művésztalepről

Kritikák Visky András, Bék Timur, Lövétei Lázár László, Tóth Krisztina, Szilágyi István, Márkus Béla és Darabos Enikő könyveiről

Bárka-díjasok

A Bárka szerkesztősége 2000-ben pénzjutalommal járó díjat alapított, amelyet minden év végén ítél oda azon, a laphoz hosszabb ideje kötődő szerzők között, akik az adott évben is jelentős publikációval, publikációkkal gazdagították a folyóiratot és olvasóit.

Az elmúlt két évtized díjazottjai között olyan jeles hazai és határon túl alkotók szerepeltek, mint például Banner Zoltán, Bogdán László, Csehy Zoltán, Egressy Zoltán, Fekete Vince, Géczi János, Grecsó Krisztián, Grendel Lajos, Halmai Tamás, Iancu Laura, Kiss Judit Ágnes, Markó Béla, Nagy Gáspár, Orbán János Dénes, Podmaniczky Szilárd, Szabó T. Anna, Szepesi Attila, Szilágyi Zsófia, Tandori Dezső, Tarján Tamás, Tóth Krisztina, Tőzsér Árpád, Varró Dániel, Vámos Miklós, Vári Fábián László, Zalán Tibor.

A 2019-es év díjazottai:

Darvasi László 2019-ben a *Bárkában*:

Az idő szaga (regényrészlet, 2019/2.)

Karády zárkája (dráma, 2019/4.)

Szív Ernő tárcái a *Bárkaonline-on*

Szálanger Balázs 2019-ben a *Bárkában*:

Prizma (vers, 2019/1.)

Dévénynél (vers, 2019/2.)

A Duna, Suránynál (vers, 2019/3.)

Lispezsentadorján, prémium események (vers, 2019/4.)

A siriusiak (vers, 2019/5.)

Zrínyiújvári dal (2019/6.)

Szálanger Balázs tárcái a *Bárkaonline-on*

A Bárka szerkesztősége gratulál a szerzőknek a díjhoz, és további eredményes alkotómunkát kíván.

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.